

2016

ΑΣΤΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΛΑΧΑΝΟΚΗΠΟΥ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ – ΚΑΜΑΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΦΥΛΗΣ

Τριμελή Επιτροπή:
Κ. Αμπελιώτης (Επιβλέπων Καθηγητής)
Β. Δέτσης
Β. Κωσταρέλλη

Δουδουμόπουλος Κωνσταντίνος Ιωάννης
ΠΜΣ Βιώσιμη Ανάπτυξη - Κατεύθυνση Διαχείρισης Περιβάλλοντος

Πίνακας περιεχομένων

1.	Ευχαριστίες.....	3
2.	Περίληψη.....	4
3.	Abstract.....	5
4.	Εισαγωγή.....	6
5.	Ορισμός Αστικής Γεωργίας.....	7
6.	Ιστορικά Στοιχεία Αστικής Γεωργίας.....	8
7.	Πλεονεκτήματα - Μειονέκτημα της Αστικής Γεωργίας.....	10
8.	Προϋποθέσεις Αστικής Γεωργίας.....	11
8.1	Τοποθεσία.....	11
8.2	Άρδευση.....	12
8.3	Χώμα ή τεχνητό εδαφικό υπόστρωμα.....	13
8.4	Εργατικό δυναμικό.....	14
8.5	Αρχικό Κεφάλαιο και λειτουργικά έξοδα.....	14
8.6	Νομικό πλαίσιο.....	14
9.	Κατασκευές και υποδομές ενός λαχανόκηπου.....	15
9.1	Ανεμοφράκτες και περίφραξη.....	15
9.2	Σπορείο.....	15
9.3	Μικρό θερμοκήπιο.....	16
9.4	Κομποστοποιητής.....	16
9.5	Παρτέρια.....	16
10.	Λαχανόκηποι.....	17
10.1	Τα Allotment της Αγγλίας.....	17
10.2	Λαχανόκηποι στον Ελληνικό Χώρο.....	19
10.2.1.	Δημοτικοί Λαχανόκηποι.....	20
10.2.2.	Σχολικοί Λαχανόκηποι.....	21
10.2.3.	Ιδιωτικοί - Συλλογικοί Λαχανόκηποι.....	22
11.	Ορισμός βιολογικής και συμβατικής καλλιέργειας.....	25
11.1	Βιολογική καλλιέργεια.....	25

11.1.1.	Ορισμός Βιολογικής Γεωργίας.....	25
11.1.2.	Νομοθεσία για βιολογικά προϊόντα.....	27
11.2	Συμβατική καλλιέργεια.....	28
12.	Περιοχή μελέτης - Δημοτικός Λαχανόκηπος Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής.....	29
12.1	Η κατασκευή του δημοτικού λαχανόκηπου Δήμου Αγίων Αναργύρων – Καματερού.....	30
12.2	Πρόγραμμα αντιμετώπισης της Φτώχειας στους Δήμους Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής 2013-2015.....	32
12.2.1.	Ο Δημοτικός λαχανόκηπος.....	33
12.2.2.	Εργαζόμενοι.....	33
12.2.3.	Δικαιούχοι.....	33
12.2.4.	Πρώτες ύλες.....	34
12.3	Τι πραγματοποιήθηκε στον συγκεκριμένο λαχανόκηπο 2013-2015.....	34
12.3.1.	Η Παραγωγή του λαχανόκηπου.....	35
12.3.2.	Κοινωνικό Προφίλ Δικαιούχων.....	36
12.3.3.	Λόγοι Ένταξης στο Πρόγραμμα.....	36
12.3.4.	Κοινωνικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν.....	36
13.	Σήμερα 2015-2016.....	37
13.1	Δικαιούχοι.....	37
13.2	Γενικές Αρχές Λειτουργίας.....	37
13.3	Βασικές διαφορές Α και Β διαστήματος στην λειτουργία	39
13.4	Συνεργασίες με δήμο και τοπική κοινωνία – δράσεις.....	40
13.5	Κέντρο καινοτόμων Αστικών Γεωπονικών εφαρμογών δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού.....	42
14.	Έρευνα.....	44
14.1	Ερωτηματολόγια – μέθοδος ανάλυσης.....	44
14.2	Στατιστική ανάλυση αποτελεσμάτων.....	45
15.	Γενικά Συμπεράσματα.....	66
16.	Βιβλιογραφία.....	68

1. Ευχαριστίες

Πρώτον απ' όλους, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας μου, κ. Κωνσταντίνο Αμπελιώτη, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της.

Στην συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου που με στήριξαν καθ' όλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Η παρούσα μελέτη δεν θα ολοκληρωνόταν χωρίς την συμβολή και την υποστήριξη των συμφοιτητών μου, τόσο στην μελέτη όσο και στην εκπόνηση ομαδικών εργασιών που μας ζητήθηκαν κατά την διάρκεια των δύο τελευταίων ετών. Με χαρά μου πλέον θα μπορώ κι επίσημα να τους αποκαλώ συναδέλφους το οποίο το θεωρώ ιδιαίτερη τιμή και τους ευχαριστώ πολύ για όλα.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους διδάσκοντες του μεταπτυχιακού προγράμματος, οι οποίοι συνεργάστηκαν άριστα μαζί μου όταν αυτό κρίθηκε απαραίτητο με αποτέλεσμα την επιτυχή διεξαγωγή του.

Όσον αφορά το ερευνητικό κομμάτι, θα ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί χωρίς την στήριξη όλων των εμπλεκόμενων του δημοτικού λαχανόκηπου. Αρχικά οι φορείς «Ε.Κ.Π.Ο.Σ.Π.Ο ΝΟΣΤΟΣ», «Εργοερευνητική» και οι δήμοι Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής που μας επέτρεψαν να συνομιλήσουμε με τους δικαιούχους και τους εργαζομένους τους προγράμματος. Ο Αντιδήμαρχος Περιβάλλοντος και Πολιτικής Προστασίας Πρασίνου Γιάννης Ελαιοτριβάρης, η Κοινωνική Λειτουργός Αθηνά Γιαννουλάκη καθώς και η υπεύθυνη Γεωπόνος Δανάη Δουδουμοπούλου μας δέχτηκαν και μας έδωσαν σημαντικές πληροφορίες για την λειτουργία του πρώτου διαστήματος του λαχανόκηπου, καθώς και ποσότητες παραγωγής και φωτογραφικό υλικό. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον επιστημονικό συνεργάτη του λαχανόκηπου, Θανάση Σαμόλη με τον οποίο περάσαμε αρκετό χρόνο μαζί και μου έδωσε πολύ σημαντικές πληροφορίες, για την συνέχιση του δημοτικού λαχανόκηπου ως σήμερα, για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, καθώς και για την βοήθεια του καθ' όλη την διάρκεια του ερευνητικού μέρους της εργασίας. Είναι περιττό να αναφερθεί ότι χωρίς την φιλοξενία των δικαιούχων, και την θετική ανταπόκριση τους στην συμπλήρωση των ερωτηματολογίων θα ήταν αδύνατο να διεξαχθεί η έρευνα και τους ευχαριστώ πολύ για την αποδοχή τους και την αξιοσέβαστη στάση και συμπεριφορά που κράτησαν απέναντί μου.

2. Περίληψη

Ο πρωτογενής τομέας στον οποίο εντάσσεται η γεωργία, είναι ένας από τους βασικούς τομείς της χώρας μας, αφού λόγω κλίματος και εδάφους πολλά είδη ευδοκούν και καλλιεργούνται στην χώρα μας, και μάλιστα είναι υψηλής διατροφικής ποιότητας. Δεδομένου της αστικοποίησης της τα τελευταία 30 χρόνια, αρκετοί από τους πολίτες της χώρας μένουν στην πρωτεύουσα ή άλλους μεγάλους αστικούς ιστούς, με αποτέλεσμα να έχουν απομακρυνθεί σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια από τον τομέα της γεωργίας, σε ατομικό επίπεδο. Όπως σε πολλές αστικές περιοχές του κόσμου, όσο και στην Ελλάδα υπάρχουν πλέον δημοτικοί λαχανόκηποι.

Στην εργασία αυτή θα πάρουμε το παράδειγμα του δημοτικού λαχανόκηπου Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής. Θα γίνει αναφορά στην τοποθεσία του, στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάστηκε και στον τρόπο με τον οποίο λειτούργησε το διάστημα 2013 έως 2015 και 2015 έως σήμερα. Αυτός ο διαχωρισμός όπως θα δούμε και παρακάτω γίνεται λόγω της διαφοράς στον τρόπο λειτουργίας (φορείς κλπ) κατά τα δυο αυτά χρονικά διαστήματα. Όπως θα δούμε και στα αποτελέσματα δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς θα παρουσιαστεί πως ο ίδιος χώρος λειτούργησε κάτω από ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα αντιμετώπισης της φτώχειας, και συνέχισε να λειτουργεί με δημοτική υποστήριξη και προσωπική (από τους επωφελούμενους) πρωτοβουλία. Θα επισημανθεί η σημαντικότητα της συμμετοχής της κοινωνίας σε πολιτικό και οργανωτικό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο προσφοράς και εθελοντισμού. Θα γίνει αναφορά στο προφίλ των επωφελούμενων ως σύνολο και μέσω ερωτηματολογίων σε αυτούς, θα προσπαθήσουμε να δείξουμε πως προσφέρει στους τρεις βασικούς πυλώνες της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Οικονομία, Περιβάλλον, Κοινωνία) η αστική γεωργία. Εκτός των ερωτηματολογίων, πρόσθετα στοιχεία όπως, φωτογραφίες, κοινωνικές δράσεις, στοιχεία παραγωγής και άλλες δράσεις που πραγματοποιούνται στον χώρο, θα αναλυθούν για να δοθεί όσο το δυνατόν πιο ορθά, πως μπορεί να επιδράσει η αστική γεωργία στην βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων. Τα παραπάνω στοιχεία δόθηκαν από τον αντιδήμαρχο Αγίων Αναργύρων, τους φορείς που συμμετείχαν στην λειτουργία του, τους πρώην εργαζόμενους, τον σημερινό υπεύθυνο, καθώς και από τους επωφελούμενους του λαχανόκηπου που βοήθησαν πολύ στην διεξαγωγή αυτής της εργασίας.

3. Abstract

The primary sector which includes agriculture, is one of the basic sectors of our country's economy since, due to climate and land, many kinds of vegetables thrive and grow, being indeed of high nutritional quality. In the other hand due to the urbanization of the last 30 years, a large proportion of our country population used to live in the capital city or other major urban formations. Obviously they have been removed from the agriculture sector, on an individual level. To fill this gap, vegetable gardens are created inside the urban tissue in Greece and the whole world as well.

In this thesis we will examine the case of Municipal Urban Garden of Agioi Anargiroi – Kamatero and Fili. The location and the construction way as well as the way that was operated during the period 2013 to 2015, and the next period 2015 until today will be referred. The separation above is needed as far as the garden was operated in different ways during these two periods.

The results are very interesting as far as it will be presented how the same urban garden was operated under the supervision and financial assistance of a European program For Poverty Treatment and continues to operate until today with the municipal support and personal initiative of the beneficiaries. It will be pointed out, the importance of society involvement in formulating the organizational structure, under Government and Municipal supervision, as well as in social contribution and volunteering level.

Reference will be made to the recipient's profile in total as it came out through questionnaires filled. Finally we will try to demonstrate how urban agriculture offers to the three key pillars of sustainable development (Economy, Environment, Society).

Additional data such as photos, social activities, production data and other actions that took place in the urban garden, will be analyzed in order to demonstrate how the urban agriculture can affect the sustainable urban development. The data were given us by the Deputy Mayor of Agioi Anargiroi – Kamatero and Fili municipality, the entities involved in the project, former employees, the current manager, as well as the beneficiaries of the urban garden.

4. Εισαγωγή

Η γεωργία ήταν από τα αρχαία χρόνια, ένας από τους βασικότερους τρόπους τροφής του ανθρώπινου είδους. Στα σημερινά χρόνια και ιδίως μετά την βιομηχανική επανάσταση παρατηρείται μια έντονη αστικοποίηση, με αποτέλεσμα το πρώην φυσικό περιβάλλον, να έχει αντικατασταθεί από ένα σύστημα δόμησης το οποίο απέχει κατά πολύ από την προηγούμενη κατάσταση του. Η έντονη ανάγκη του κόσμου για την επιστροφή σε αυτό φαίνεται από την προσπάθειά του να ενσωματώσει το φυσικό του περιβάλλον ξανά στον αστικό ιστό, με πάρκα άλση δένδρα και κήπους.

Στον Ελληνικό χώρο παρατηρούμε ολοένα την μετάβαση του φυσικού περιβάλλοντος που έχει εισαχθεί στους αστικούς ιστούς, που έως τώρα ήταν κυρίως καλλωπιστικό, να μετατρέπεται σε “λαχανόκηπους”, δηλαδή κήπους που αποδίδουν αγροτικά προϊόντα και κυρίως λαχανικά. Η έξαρση της αστικής γεωργίας που έχει παρατηρηθεί στην Ελλάδα, μπορεί εύκολα να αποδοθεί στην βαθιά οικονομική κρίση στην ανεργία και στην φτώχεια. Σίγουρα η κρίση και τα αποτελέσματα αυτής, θα πρέπει να είναι ένας από τους βασικούς λόγους που υπάρχει αυτή η έξαρση, καθώς όπως έχει παρατηρηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο υπάρχουν πολλά κινήματα, και οργανώσεις που έγιναν για οικονομικούς λόγους και αφορούσαν την αστική γεωργία. Η βοήθεια που προσφέρει όπως θα παρατηρηθεί στην συγκεκριμένη εργασία, δεν είναι μόνο οικονομική αλλά και ψυχολογική. Αρχικά η ενασχόληση με το «μποσάνι μας» όπως συχνά το συναντούμε σαν όρο, οδηγεί τους ανθρώπους πιο κοντά στην φύση. Η δημιουργία αγροτικών προϊόντων, που συνήθως είναι με βάση των αρχών της βιολογικής καλλιέργειας, δημιουργεί και το αίσθημα ασφάλειας όσον αφορά την προέλευση τους. Αυτή την στιγμή η αστική γεωργία στον Ελληνικό χώρο συναντάται κυρίως με την μορφή δημοτικών λαχανόκηπων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την συγκέντρωση σε έναν χώρο του δήμου, ανθρώπων από διάφορα κοινωνικά στρώματα και ηλικίες. Είναι μια πολύ σημαντική μορφή κοινωνικοποίησης, που ταυτόχρονα βοηθάει και στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των ανθρώπων. Και όπως θα δείξει η έρευνα της συγκεκριμένης εργασίας, αυτή η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, δεν αφορά μόνο τους επωφελούμενους ενός λαχανόκηπου, δηλαδή τους δικαιούχους και τους συνδικαιούχους του, αλλά μετατρέπεται σε ένα ζωντανό σχολείο, το οποίο επισκέπτονται σχολεία, οργανώσεις, ΚΑΠΗ και ανεξαρτήτως προέλευσης άτομα, τα οποία μαθαίνουν για την γεωργία από τους ίδιους τους επωφελούμενους. Το κυριότερο πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει ένας τέτοιος χώρος, είναι ότι στον αστικό ιστό υπάρχει επιβαρυσμένη ατμόσφαιρα από αέριους ρύπους που κάποιος από αυτούς περνάνε με φυσικές διαδικασίες στα γεωργικά προϊόντα που καλλιεργούνται. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα η τροφή αναλόγως με τους ρύπους που μπορεί να έχει απορροφήσει κατά την διάρκεια που καλλιεργήθηκε να μπορεί να βλάψει τον ανθρώπινο οργανισμό. Αντιθέτως δεδομένο ότι συνήθως στην αστική γεωργία, λόγω το ότι η παραγωγή είναι σε ατομικό επίπεδο, δεν χρησιμοποιείται η συμβατική καλλιέργεια αλλά σύμφωνα με τα πρότυπα της βιολογικής καλλιέργειας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην επιβαρύνεται ο οργανισμός από διαφόρων μορφών φυτοφάρμακα που χρησιμοποιούνται στην συμβατική καλλιέργεια. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι η εύρεση χώρου στις αστικές περιοχές που θα πρέπει να διατεθεί για την κατασκευή ενός δημοτικού λαχανόκηπου, καθώς και οι οικονομικοί πόροι που θα πρέπει να διατεθούν για την κατασκευή του.

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να δείξει τις Κοινωνικές, Οικονομικές και Περιβαλλοντικές επιδράσεις της Αστικής Γεωργίας, μέσα από το παράδειγμα του Δημοτικού Αστικού Λαχανόκηπου Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής.

5. Ορισμός Αστικής Γεωργίας

Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη 200 εκατομμύρια άνθρωποι ασχολούνται με την αστική γεωργία παρέχοντας τρόφιμα σε 800 εκατομμύρια αστούς (UNDP 1996). Έτσι, αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως μια σημαντική δύναμη της παραγωγής τροφίμων και του ακτιβισμού σε όλο τον κόσμο. Το σύνολο των πρακτικών που είναι γνωστή ως 'αστική γεωργία' αποτελεί ένα κοινωνικό κίνημα που διεκδικεί ενεργά έλεγχο πάνω στην παραγωγή και την κατανάλωση τροφίμων με τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ ανθρώπων και περιβάλλοντος αλλά και ενίσχυση των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των πολιτών (Thom Megan 2006).

Ο ορισμός της αστικής γεωργίας μπορεί να ποικίλλει ανάλογα από την περιοχή την χώρα καθώς και το συγκεκριμένο πεδίο μελέτης. Τα τελευταία χρόνια οι ορισμοί έχουν εξελιχθεί και περιλαμβάνουν πολλά περισσότερα από την απλή παραγωγή τροφίμων εντός των αστικών περιοχών (Hodgson et al. 2011).

Το 2007 στο Community Food Security Coalition's διατυπώθηκε ο εξής ορισμός αστικής γεωργίας για να συμπεριλάβει τις πολλαπλές διαστάσεις και μορφές πρακτικής του όρου:

“Η αστική και περιαστική γεωργία αφορά στην παραγωγή, διανομή και εμπορία των τροφίμων και άλλων προϊόντων εντός των μητροπολιτικών περιοχών (που περιλαμβάνει χώρους σχολικών συγκροτημάτων, αυλές, δώματα και καινοτόμες μεθόδους παραγωγής τροφίμων που μεγιστοποιούν την παραγωγή σε μια μικρή περιοχή) και στην περιφέρεια τους. Αποτελεί μια σύνθετη δραστηριότητα, αντιμετωπίζοντας ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων, την ανάπτυξη των κοινοτήτων, την περιβαλλοντική αειφορία, το σχεδιασμό της χρήσης γης και τη διατήρηση γεωργικών εκτάσεων.” Όπως περιγράφει ο συγκεκριμένος ορισμός η αστική γεωργία είναι ενσωματωμένη σε κοινωνίες, είναι επίσης μέρος της ευρύτερης συνέχειας του συστήματος τροφής και περιέχει όχι μόνο την παραγωγή τροφίμων εντός του αστικού και περιαστικού περιβάλλοντος, αλλά συσχετίζεται εξίσου με οργανωτικές υποδομές και σχετικές πολιτικές και προγράμματα (Hodgson et al. 2011).

Η αστική γεωργία, όρος που χρησιμοποιείται ευρέως από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) του ΟΗΕ, μπορεί, εν συντομία, να ορισθεί ως η καλλιέργεια φυτών ή/και η εκτροφή ζώων μέσα στον αστικό ιστό ή στις παρυφές της πόλης από τους κατοίκους της, αποβλέποντας κυρίως στην αυτοκατανάλωση των νοικοκυριών σε φρέσκα και ποιοτικά προϊόντα. Επιπλέον, όπως συνοψίζει στην έκθεσή του το Ίδρυμα RUAF (Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security), η αστική γεωργία παρέχει μια συμπληρωματική στρατηγική για τη μείωση της αστικής φτώχειας και της επισιτιστικής ανασφάλειας ενώ ενισχύει την αστική περιβαλλοντική διαχείριση (Ανθοπούλου et al. 2013).

Οι υπαίθριοι χώροι αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την ποιότητα του αστικού τοπίου και του περιβάλλοντος. Όπως όμως είναι φυσικό οι αντιλήψεις για τον επιθυμητό

ρόλο, διάρθρωση και μορφή τους, αναπροσαρμόζονται συνεχώς καθώς ακολουθούν τις εξελισσόμενες απόψεις για το αστικό φαινόμενο και το φυσικό περιβάλλον και έρχονται αντιμέτωπες με τα συνεχώς μεταλλασσόμενα προβλήματα αλλά και τις δυνατότητες των πόλεων (Κοσμάκη et al. 2008). Οι δημόσιοι ελεύθεροι χώροι της πόλης εκπληρώνουν δύο διαφορετικούς αλλά και συμπληρωματικούς μεταξύ τους ρόλους. Πρώτον είναι χώροι ανοιχτοί προς τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Επιτρέπουν δηλαδή την παρουσία, και ως ένα βαθμό, τη λειτουργία της φύσης στο δομημένο περιβάλλον. Με αυτό τον τρόπο έχουν ρυθμιστικό ρόλο όσον αφορά το μικροκλίμα και την ποιότητα του περιβάλλοντος της πόλης και ταυτόχρονα παρέχουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους που ζουν και κινούνται σε αυτή να έρχονται σε άμεση επαφή με τα στοιχεία της φύσης. Ταυτόχρονα είναι δημόσιοι αστικοί χώροι και με αυτή την έννοια κοινωνικοί χώροι. Φέρουν δηλαδή μεγάλο μέρος της κοινωνικής ζωής στην πόλη, ως τόποι επιμέρους κοινωνικών δραστηριοτήτων ή ως χώροι κίνησης-στάσης μέσα στο πλέγμα των κελυφών, δραστηριοτήτων και ροών του δομημένου περιβάλλοντος (Λουκόπουλος Δ 2005).

6. Ιστορικά Στοιχεία Αστικής Γεωργίας

Η αστική γεωργία ήταν πάντα κομμάτι της ζωής στην πόλη απλά μετασχηματιζόταν λόγω πολιτικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών και τεχνολογικών αλλαγών. Η ιδέα της γεωργίας στα αστικά κέντρα δεν είναι καινούρια αλλά εφαρμοζόταν επί αιώνες για την επιβίωση των αστικών πληθυσμών σε δυσμενείς συνθήκες. Στους αρχαίους πολιτισμούς, η παραγωγή τροφίμων επέτρεπε στις κοινωνίες να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν τις πόλεις τους (Charles W. et al. 2006). Ωστόσο στη νεότερη ιστορία εμφανίζεται στο προσκήνιο για να καλύψει και άλλες ανάγκες σε περιόδους κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών. Η υψηλή ανεργία στα τέλη του 19ου αιώνα σε πολλές πόλεις της Αμερικής, οδήγησε στη λήψη πρωτοβουλιών από τους αρμόδιους για αξιοποίηση των κενών χώρων σε σκοπό την καλλιέργεια. Κατά τη διάρκεια του Great depression (1930's) η κυβέρνηση των Η.Π.Α, αντιλαμβάνοντας τη σοβαρότητα της κατάστασης λόγω της οικονομικής καταστροφής, προώθησε προγράμματα αστικής γεωργίας για την καταπολέμηση της πείνας, της φτώχειας και του στρες (Depression Relief Gardens:1929-1939 n.d.).

Στον πρώτο και το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο σε πολλές χώρες, ιδιωτικοί και δημόσιοι χώροι μετατράπηκαν σε εξαιρετικά παραγωγικές περιοχές ύστερα από την ερήμωση των αγροτικών περιοχών που δυσχέρανε την τροφοδοσία των αστικών κέντρων. Στη Μεγάλη Βρετανία οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις γης έφτασαν το 1.500.000 από 600.000. Μετά το τέλος του πολέμου πολλές από τις προσωρινά κατανεμημένες εκτάσεις γης, επέστρεψαν στην αρχική τους χρήση. Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο ρόλος των κατανεμημένων εκτάσεων καλλιεργήσιμης γης ενισχύθηκε και πάλι ως μέσο επιβίωσης των κατοίκων στα αστικά κέντρα. Η παραγωγή άγγιξε τους 1.300.000 τόνους από 1.400.000 εκτάσεις. Η χρήση τους περιορίστηκε και πάλι μετά τον πόλεμο βαίνοντας συνεχώς μειούμενη μέχρι σήμερα, φτάνοντας στις 250.000 καλλιεργήσιμες εκτάσεις (citybranding.gr 2012).

Απάντηση στη μείωση της παραγωγής αλλά και στην αύξηση της τιμής των προϊόντων καθώς και ανάγκη για την αύξηση του ηθικού των πολιτών αποτέλεσαν οι victory gardens στην Αμερική, οι οποίοι δημιουργήθηκαν μέσω μίας καμπάνιας της κυβέρνησης για να αναδείξουν την αναγκαιότητα ύπαρξής τους. Η ενασχόληση με τη γεωργία έγινε δημοφιλής

όχι μόνο για την ασφάλεια των τροφίμων αλλά και για τα οφέλη στην κοινότητα, στην ψυχική και σωματική υγεία των πολιτών. Το 1942, περίπου 5,5 εκατομμύρια άνθρωποι συμμετείχαν στην προσπάθεια των victory gardens και εκτιμάται ότι πάνω από 20 εκατομμύρια αγροτεμάχια φυτεύτηκαν με παραγωγή περίπου 9 έως 10 εκ. κιλά φρούτων και λαχανικών, δηλαδή το 44% των φρέσκων λαχανικών στις ΗΠΑ (Hodgson et al. 2011). Ωστόσο μετά τον πόλεμο το ενδιαφέρον για την καλλιέργεια στις πόλεις έφθινε και η παραγωγή τροφίμων σταμάτησε να υπάρχει ως αναπόσπαστο κομμάτι των πόλεων λόγω της παγκοσμιοποίησης και της μαζικής παραγωγής των προϊόντων.

Σήμερα, η αστική γεωργία, σε όλη την ποικιλομορφία της, ανακτά τη λειτουργία της τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις ανεπτυγμένες πόλεις σε όλο τον κόσμο, με πιο κοινή να είναι η εφαρμογή στις αναπτυσσόμενες ακόμα χώρες. Η εφαρμογή της ποικίλει από το 10% στα αμερικάνικα αστικά κέντρα έως το 80% σε μικρότερες πόλεις της Ασίας (Charles W. et al. 2006). Οι παράγοντες φυσικά που έχουν οδηγήσει στην εκδήλωση ενδιαφέροντος για την αστική γεωργία σήμερα δε σχετίζονται τόσο με λόγους επιβίωσης. Η αναγέννηση του κινήματος αυτού οφείλεται σε ένα πλέγμα θεμάτων που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα του αστικού περιβάλλοντος. Αφορούν λόγους δημόσιας υγείας και προστασίας του περιβάλλοντος, δημιουργίας χώρων πρασίνου δίνοντας νέες δυνατότητες στον αστικό σχεδιασμό, οικονομικής ανάπτυξης αλλά και κοινωνικής αλληλεπίδρασης των πολιτών (Columbia University 2012).

Ο πίνακας (1) δείχνει μια σειρά κινήματων από μορφές αστικής γεωργίας που δημιουργήθηκαν στον αστικό ιστό των ΗΠΑ.

Η εμφάνιση της γεωργίας στον αστικό ιστό στις ΗΠΑ ήταν αντιδράσεις συγκεκριμένων γεγονότων σε τοπικό, εθνικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο και κατά κύριο λόγο σε πολέμους και οικονομικές κρίσεις και στις κοινωνικές αλλαγές που ακολουθούσαν τα γεγονότα αυτά.

Όνομασία Λαχανόκηπου	Έτος	Λόγοι- Μορφές Κινήματων
Potato patches	1894–1917	Οικονομική Κρίση (Panic of 1893)
School gardens	1900–1920	Διαμόρφωση χαρακτήρα των παιδιών
Garden city plots	1905–1920	Καλλωπισμός Αστικού Ιστού
Liberty gardens	1917–1920	Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος
Relief gardens	1930–1939	Οικονομική Κρίση (Great Depression)
Victory gardens	1941–1945	Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος
Community gardens	1970–σήμερα	Αστικά Κοινωνικά κινήματα

Πίνακας 1 Κινήματα Αστικών Λαχανόκηπων στην χώρα των ΗΠΑ

7. Πλεονεκτήματα - Μειονέκτημα της Αστικής Γεωργίας

Η αστική γεωργία έχει εξαπλωθεί ραγδαία τα τελευταία χρόνια. Οι εφαρμογές της έχουν αυξηθεί εξίσου, καταλαμβάνοντας χώρους και προοπτικές που δεν υπήρχαν παλιότερα. Τα οφέλη της είναι πολλά και σε διαφορετικούς τομείς, παρά τους περιορισμούς που υπάρχουν για γεωργικές δραστηριότητες εντός του αστικού ιστού. Ωστόσο οι πόλεις μπορούν να επωφεληθούν με την εγκατάσταση της αστικής γεωργίας οικονομικά, κοινωνικά, και περιβαλλοντικά με εξίσου θετικές επιπτώσεις στην υγεία και εκπαίδευση των πολιτών, στον πολιτισμό και στην αισθητική του τοπίου (Veehuizen et al. 2006). Η αστική γεωργία αυξάνει την οικονομική ευχέρεια δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και νέες τοπικές επιχειρήσεις. Επίσης, βελτιώνει την υγεία των κατοίκων και αυξάνει την διατροφική ασφάλεια παρέχοντας αυτάρκεια φαγητού αλλά και μέσω της εκμετάλλευσης των χώρων πρασίνου, δημιουργώντας μια κοινωνία που έχει έναν κοινό σκοπό και κοινά ενδιαφέροντα. Τέλος, η αστική γεωργία συμβάλλει στη βελτίωση του περιβάλλοντος και ειδικότερα των συνθηκών μέσα στην πόλη, διαμορφώνοντας χώρους πρασίνου και αξιοποιώντας την ανεκμετάλλευτη γη ή ενσωματώνοντας την πρακτική της αστικής γεωργίας στο ήδη υπάρχον πράσινο της πόλης με αισθητικά κριτήρια (MOGK et al. 2010).

Με δεδομένο ότι η γεωργία, εκτός από τρόφιμα, παράγει και δημόσια αγαθά (ή συμβάλλει στη διατήρηση αυτών), όπως τοπία, βιοποικιλότητα, φυσικό περιβάλλον, πολιτισμικά αγαθά, η προστιθέμενη αξία της είναι πολλαπλάσια της αξίας των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων. Η ολοένα και μεγαλύτερη αναγνώριση των θετικών οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων της αστικής γεωργίας στη βιωσιμότητα των πόλεων αποτελεί αναμφίβολα μια ευκαιρία για την καλύτερη θεσμική κατοχύρωση, αναγνώριση και ενσωμάτωση των γεωργικών δραστηριοτήτων στον αστικό σχεδιασμό και στο αστικό διατροφικό σύστημα σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης (Ανθοπούλου et al. 2013).

Δεδομένο των παραπάνω το πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει ένας τέτοιος χώρος, είναι ότι στον αστικό ιστό υπάρχει επιβαρυνόμενη ατμόσφαιρα από αέριους ρύπους που κάποιοι από αυτούς περνάνε με φυσικές διαδικασίες στα γεωργικά προϊόντα που καλλιεργούνται. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα η τροφή αναλόγως με τους ρύπους που μπορεί να έχει απορροφήσει κατά την διάρκεια που καλλιεργήθηκε να μπορεί να βλάψει τον ανθρώπινο οργανισμό. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι η εύρεση χώρου στις αστικές περιοχές που θα πρέπει να διατεθεί για την κατασκευή ενός δημοτικού λαχανόκηπου, καθώς και οι οικονομικοί πόροι που θα πρέπει να διατεθούν για την κατασκευή του.

8. Προϋποθέσεις Αστικής Γεωργίας

Αντίθετα με την γεωργία σε αγροτικές περιοχές, η αστική γεωργία για να είναι επιτυχής, λειτουργική και βιώσιμη προϋποθέτει περισσότερες παραμέτρους. Ένα μεγάλο μέρος των παραγόντων που κάνουν την γεωργία σε αγροτικές περιοχές επιτυχημένη, συμβαδίζουν με αυτούς της αστικής γεωργίας. Ωστόσο λόγω του ότι η αστική γεωργία έχει πολλές μορφές και αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης συνύπαρξης της αγροτικής πρακτικής με τον πολυσύνθετο κοινωνικό-οικονομικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα μιας πόλης, συναντά πολλούς περιορισμούς και απαιτεί ακόμη περισσότερες προϋποθέσεις για να είναι βιώσιμη. Οι προϋποθέσεις της αστικής γεωργίας λοιπόν, συνοψίζονται στην εξασφάλιση όλων αυτών των παραμέτρων οι οποίες επιτρέπουν την επιτυχή εγκατάστασή της στην πόλη ενώ ταυτόχρονα εξασφαλίζουν τόσο την περιβαλλοντική προστασία όσο και κατά συνέπεια την προστασία των πολιτών/καταναλωτών.

Ειδικότερα, οι προϋποθέσεις αυτές είναι (Tixier et al. 2006)

- Η τοποθεσία (διαθεσιμότητα χώρου καλλιέργειας και Γής, ιδιοκτησιακό καθεστώς γης, θέση γης και ηλιακή έκθεση)
- Η άρδευση (διαθεσιμότητα, εύκολη πρόσβαση, ποιότητα νερού)
- Το χώμα ή το τεχνητό υπόστρωμα (ασφαλές, μη μολυσμένο έδαφος ή εδαφικό υπόστρωμα)
- Εργατικό δυναμικό (καλλιεργητικές γνώσεις και ικανότητες)
- Αρχικό κεφάλαιο και λειτουργικά έξοδα (κρατική υποστήριξη, συλλογικές δωρεές και άλλα)
- Το νομικό πλαίσιο

8.1 Τοποθεσία

Βασική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της αστικής γεωργίας είναι η διαθέσιμη γη και η πρόσβαση σε αυτήν, με σκοπό την καλλιέργεια. Η αστική γεωργία εφαρμόζεται σε κενά οικοπέδα, ανοιχτούς δημοσίους χώρους, ιδιωτικούς χώρους, σε δρόμους, πάρκινγκ, αυλές και στέγες, παρόλο που πολλές φορές η τοποθεσία μπορεί να είναι κατάλληλη μόνο για προσωρινή χρήση της αστικής γεωργίας ή να μην είναι άμεσα διαθέσιμη. Αρκετά οικοπέδα που είναι κενά παραδείγματος χάρη, αποτελούν ευκαιρία εφαρμογής της αστικής γεωργίας, καθώς δεν είναι λίγες οι φορές που οι ιδιοκτήτες απουσιάζουν ή χρωστούν λογαριασμούς και άλλα (Hodgson et al. 2011).

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου, η επικοινωνία, η διάρκεια μίσθωσης και παρόμοιοι παράγοντες, επηρεάζουν τη βιωσιμότητα, τη διάρκεια και το σκοπό χρήσης του χώρου για αστική καλλιέργεια. Αρνητικός παράγοντας είναι οι αυξημένες τιμές οικοπέδων και ελεύθερων χώρων στον αστικό ιστό. Οι τοπικές αρχές παρόλα αυτά, μπορούν να δώσουν λύση παραχωρώντας ανεκμετάλλετους χώρους και στηρίζοντας τη μακροχρόνια χρήση τους για αστική γεωργία.

Η επιλογή της κατάλληλης τοποθεσίας για εγκατάσταση καλλιέργειας που αφορά στην αστική γεωργία θεωρείται μια εξίσου απαραίτητη προϋπόθεση ιδίως κατά την έναρξη της ανάλογης δραστηριότητας. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά κριτήρια επιλογής του χώρου

καλλιέργειας είναι ο προσανατολισμός του χώρου και οι κλιματικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτόν. Σε κάθε περιοχή, επικρατούν διαφορετικές συνθήκες ανέμου, υγρασίας και θερμοκρασίας, κλιματικά στοιχεία όπου κρίνεται απαραίτητη η αξιολόγησή τους για τη λήψη των απαραίτητων μέτρων, σε ό,τι αφορά στην επιλογή του κατάλληλου φυτικού υλικού και καλλιέργειας, που θα είναι πλήρως εναρμονισμένα με τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή. Τα φυτά επίσης έχουν ανάγκη το φως για την ανάπτυξη τους. Η έλλειψη του ικανού φωτισμού μπορεί να αποβεί κατασταλτική για την παραγωγή. Είναι πολύ συχνό φαινόμενο, τα κενά οικόπεδα σε πυκνοκατοικημένες περιοχές με ψηλά κτίρια, όπως η Νέα Υόρκη, να σκιάζονται πολύ (Ackerman Kubi 2012). Ωστόσο, υπάρχουν και φυτά που αναπτύσσονται σε σκιερούς και ημισκιερούς χώρους. Σε κάθε περίπτωση κρίνεται απαραίτητη η ορθή διάκριση τους για την σωστή διαχείριση τους.

Επιπλέον, στην επιλογή της κατάλληλης τοποθεσίας σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η προσβασιμότητα στον χώρο αυτόν. Η προσβασιμότητα του χώρου, πρέπει να είναι εύκολη για τον καλλιεργητή, ώστε να μπορεί με άνεση να βρίσκεται στον χώρο που πρόκειται να καλλιεργήσει αλλά και να μεταφέρει με ευκολία τα υλικά που απαιτεί η καλλιέργεια του και τα παραγόμενα προϊόντα προς διάθεση (Ackerman Kubi 2012).

8.2 Άρδευση

Η δυνατότητα άρδευσης και οι πρακτικές σωστής άρδευσης, αποτελούν μια καθοριστικής σημασίας προϋπόθεση εγκατάστασης καλλιέργειας για την αστική γεωργία. Δεν μπορεί να υπάρξει πλήρης στρατηγική οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της αστικής γεωργίας χωρίς άρδευση. Οι οργανωμένες μορφές αστικής γεωργίας, κυρίως από δημόσιους και τοπικούς φορείς, βρίσκουν λύση τις περισσότερες φορές. Η υποστήριξη από οργανισμούς μάλιστα για ορθή χρήση του νερού και η υιοθέτηση πρακτικών που εξοικονομούν το νερό, είναι απόλυτα θεμιτές και αναγκαίες. Τέτοιες εφαρμογές είναι για παράδειγμα η στάγδην άρδευση. Η κατανάλωση του νερού μπορεί να μειωθεί χρησιμοποιώντας συστήματα άρδευσης που εξοικονομούν νερό όπως οι σταλακτηφόροι σωλήνες, οι οποίοι παρέχουν το νερό απευθείας στη ρίζα του φυτού ελαχιστοποιώντας την εξάτμιση και την σπατάλη. Αυτός ο τύπος άρδευσης θεωρείται ικανοποιητικός για τις περισσότερες εφαρμογές αστικής γεωργίας (ιδίως στην χώρα μας). Η στάγδην άρδευση αποτελεί συχνά τον μοναδικό προτεινόμενο τρόπο άρδευσης κήπων σε οροφές κτιρίων (Ackerman Kubi 2012).

Μια πρακτική εξοικονόμησης νερού επίσης, είναι η χρησιμοποίηση και ανακυκλώνοντας και αξιοποίηση των προϊόντων ανακύκλωσης των υγρών αποβλήτων και λυμάτων των πόλεων. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται η αλόγιστη σπατάλη νερού και επιτυγχάνεται ένας βιώσιμος τρόπος διαχείρισης των υδάτων των πόλεων, αποφεύγοντας την απόρριψη τους στους φυσικούς αποδέκτες (Mougeot et al. 2005).

Οι ταρατσόκηποι έχουν την ιδιότητα να απορροφούν το νερό των βροχών και να το διατηρούν, με αποτέλεσμα να καλύπτουν της αρδευτικές ανάγκες των φυτών (S. R. Gaffin et al. 2011). Τα απορρέοντα νερά είναι λιγότερα έτσι και αρκετές φορές μπορούν να συλλεχθούν και να αξιοποιηθούν κατάλληλα. Ένα παράδειγμα στο οποίο κατασκευάστηκαν συλλέκτες βρόχινων υδάτων το 2012 είναι στην Νέα Υόρκη, οι οποίοι συλλέγουν 772,156 γαλόνια νερού βροχής το χρόνο (Ackerman Kubi 2012).

Παρόλα αυτά είναι δύσκολο να εκτιμηθεί πλήρως η αύξηση της κατανάλωσης νερού η οποία σχετίζεται με την αύξηση των δραστηριοτήτων της αστικής γεωργίας. Διαφορετικές καλλιέργειες και διαφορετικά εδάφη απορροφούν διαφορετικές ποσότητες νερού. Επίσης διαφορετική κατανάλωση νερού έχουν οι ταρατσόκηποι ή οι καλλιέργειες που χρησιμοποιούν υδροπονικά συστήματα. Τα ποσοστά ετήσιας βροχόπτωσης και ηλιοφάνειας διαφέρουν από πόλη σε πόλη και από περιοχή σε περιοχή.

8.3 Χώμα ή τεχνητό εδαφικό υπόστρωμα

Προϋπόθεση για την δυνατότητα εφαρμογής της αστικής καλλιέργειας, είναι η ποιότητα του χώματος. Σχετίζεται με την ασφάλεια των παραγόμενων προϊόντων, κατά συνέπεια και του καταναλωτή, αλλά και με την ποσότητα παραγωγής και ποιότητα των προϊόντων. Το έδαφος λοιπόν θα πρέπει να είναι καθαρό, απαλλαγμένο από κάθε ρύπο προκειμένου να δεχτεί την καλλιέργεια. Λόγω της συνηθισμένης πρακτικής να ασκείται η αστική γεωργία σε εδάφη που είχαν αστικά απορρίμματα πριν ή ήταν εγκαταλειμμένα, υπάρχει ο κίνδυνος ακαταλληλότητας χρήσης του εδάφους. Μολυσμένα εδάφη με τοξικά όπως πετρέλαια, βενζίνες, ορυκτέλαια βαρέα μέταλλα, οξέα, ασβέστη και άλλα, θα περάσουν στα παραγόμενα αγροτικά προϊόντα, πράγμα πολύ επικίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία (Hodgson et al. 2011, Ackerman Kubi 2012).

Σε τέτοιες περιοχές όπου κρίνονται απαγορευτικές για καλλιέργεια λόγω της ύπαρξης πολλών μολυσματικών ουσιών, προτείνεται η εγκατάσταση της αστικής γεωργίας σε υπερυψωμένα παρτέρια, σε γλάστρες ή δοχεία, με υδροπονικές ή υδατοπονικές καλλιέργειες, σε κάθετα συστήματα φύτευσης και με εδαφοκαλυπτικά υλικά. Με αυτό τον τρόπο τα φυτά δεν βρίσκονται σε επαφή με τα μολυσμένα εδάφη και έτσι αναπτύσσονται κανονικά (Ackerman Kubi 2012, Sprech et al. 2013). Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η επαφή με μολυσμένα εδάφη, παρόλα αυτά έρευνες έχουν δείξει ότι ακόμη και χώματα με κομπόστ σε δοχεία, έχουν μολυνθεί ξανά μετά από κάποιο χρονικό διάστημα. Ο άνεμος και η βροχή μεταφέρουν σωματίδια και σκόνη από μολυσμένες περιοχές που είναι κοντά, αν και δεν έχει προσδιοριστεί ακόμη πόση είναι η επισφαλής απόσταση των προϊόντων από πηγές μόλυνσης ή πηγές καυσαερίων όπως δρόμους και λοιπά. Πρακτικές όπως φράχτες και εδαφοκαλυπτικά υλικά αποδεικνύεται ότι μειώνουν το ποσοστό επιμόλυνσης (Säumel et al. 2012 Estes et.al 2010).

Η προώθηση της χρήσης κόμποστ και άλλων φυτικών και ζωικών υπολειμμάτων είναι θεμιτή αλλά η μη χρήση φαρμάκων και χημικών λιπασμάτων κρίνεται αναγκαία. Η ενδεχόμενη περίπτωση αλόγιστης χρήσης χημικών σκευασμάτων μόνο αρνητικά αποτελέσματα θα μπορούσε να έχει για μία πόλη Αντιθέτως, η ανακύκλωση των άχρηστων οργανικών υλών και η δημιουργία κομπόστ θα οδηγούσε σε προϊόντα που θα είναι βιολογικά και πλούσια σε θρεπτική αξία, ενώ παράλληλα θα επιτυγχάνεται η δραστική μείωση του όγκου των στερεών απορριμμάτων.

8.4 Εργατικό δυναμικό

Η οργάνωση, η εκπαίδευση και η υποστήριξη όσων ασχολούνται με την αστική γεωργία είναι εξίσου σημαντικοί παράγοντες με τους παραπάνω, για την βιωσιμότητα και την ορθή χρήση πρακτικών αστικής γεωργίας (Hodgson et al. 2011). Συγκεκριμένα η οργάνωση των εθελοντών ή ενδιαφερόμενων αλλά κυρίως η παροχή τεχνογνωσίας, γεωπονικών και καλλιεργητικών τεχνικών (κατά προτίμηση βιολογικών), παράλληλα με την ευαισθητοποίηση τους για περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα κρίνεται αναγκαία. Η καθοδήγηση μπορεί να είναι από την κυβέρνηση ή τις τοπικές αρχές, αλλά ορισμένες φορές παρέχεται από γνώστες του αντικειμένου, εθελοντές ή όχι. Η εκπαίδευση σε θέματα οικολογικής και οικονομικής διαχείρισης για την αειφορία του εγχειρήματος θα μπορεί να περιλαμβάνει όλα τα στάδια: την παραγωγή, την διάθεση, την διανομή μέχρι και την κατανάλωση. Με αυτήν την πρακτική και με δεδομένη την συλλογικότητα και την αλληλεγγύη που απαιτεί μια κοινωφελή δραστηριότητα όπως η αστική γεωργία, η μετάδοση γνώσεων και το αίσθημα της κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευθύνης μεταδίδεται με ταχύς ρυθμούς.

8.5 Αρχικό Κεφάλαιο και λειτουργικά έξοδα

Ειδικά στα αρχικά στάδια εγκατάστασης μια αστικής καλλιέργειας, η υποστήριξη σε οικονομικό επίπεδο κρίνεται αναγκαία. Η κρατική επιχορήγηση, οι τοπικοί φορείς, χρηματοδότες πολίτες, σύλλογοι και συλλογικά ταμεία είναι συνήθως οι περιπτώσεις που εξασφαλίζονται ορισμένοι πόροι. Για την δημιουργία μιας αστικής καλλιέργειας απαιτούνται χρήματα συνήθως: για ενοίκιο, ασφάλιση αστικής ευθύνης, εργατικά, εργαλεία και εξοπλισμός, παροχή άρδευσης και άλλα πολλά (Hodgson et al. 2011). Η δυνατότητα εξασφάλισης πόρων για την συντήρηση του εγχειρήματος, την επέκτασή του και την ανάπτυξη, έρχεται από την συλλογική προσπάθεια και την σωστή διαχείριση και λειτουργία από τους ίδιους τους πολίτες και από τους εμπλεκόμενους φορείς.

8.6 Νομικό πλαίσιο

Ακόμη μια προϋπόθεση για την εφαρμογή της αστικής γεωργίας, είναι η τήρηση συγκεκριμένης νομοθεσίας ή δημιουργία νομικού πλαισίου που αποσαφηνίζουν τις χρήσεις γης για καλλιεργητικούς σκοπούς και τις προστατεύουν. Έτσι μπορεί να εφαρμοστεί ένα νομικό πλαίσιο που να ελέγχει και να προστατεύει τους χώρους αστικής γεωργίας, ως προς την ασφάλεια του χώρου, των παραγόμενων προϊόντων, των καταναλωτών, των πρακτικών και διαδικαστικών εφαρμογών αστικής γεωργίας και άλλα (FAO 2007) (Heckler 2012).

Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να θεσπιστούν νέοι νόμοι για την αστική γεωργία με μια ξεκάθαρη περιγραφή για τις δραστηριότητες αυτής που θα πρέπει οι πολίτες και οι κοινότητες να ακολουθήσουν. Σε γενικές γραμμές, ο προτεινόμενος νόμος θα πρέπει να παρέχει οδηγίες και να πιστοποιεί πως η αστική γεωργία θα έχει κάποια πρότυπα προκειμένου να (Heckler 2012):

- αποφεύγονται οι ζημιές ή ενοχλητικές δραστηριότητες,
- αποτρέπονται οι ζημιογόνες συνέπειες μιας δραστηριότητας,
- παρέχεται νόμιμη υπαιτιότητα μέσω της δραστηριότητας με την έναρξη της αστικής γεωργίας στις πόλεις.

9. Κατασκευές και υποδομές ενός λαχανόκηπου

Μέσω των παρακάτω οδηγιών κατασκευής σύμφωνα με τον (Ανδριτσόπουλος Ταξιάρχης et al. 2011) παρατηρούμε και τα βασικά τεχνικά χαρακτηριστικά κατασκευής ενός λαχανόκηπου.

9.1 Ανεμοφράκτες και περίφραξη

Αν είναι δεδομένο ότι στην περιοχή πνέει κάποιος δυνατός και τακτικός άνεμος, θα πρέπει να προφυλαχθεί το περιβάλλον απ' αυτόν. Αν δεν είναι εφικτό πρέπει να κατασκευαστεί ένας ανεμοφράκτης.

Ιδανικός ανεμοφράκτης είναι αυτός που έχει ανοίγματα, που είναι δηλαδή διαπερατός στον άνεμο, φιλτράροντας τον και μειώνοντας την ορμή του. Οι συμπαγείς ανεμοφράκτες αυξάνουν την ταχύτητα του ανέμου, όταν αυτός περάσει από πάνω τους, σχηματίζοντας ισχυρούς στροβίλους πίσω τους, χαμηλά στην επιφάνεια του εδάφους. Αυτό δεν είναι επιθυμητό.

Πολύ καλοί τεχνητοί ανεμοφράκτες είναι αυτοί που αποτελούνται από καλαμωτές ή πλεγμένα κλαδιά. Αν φτιαχτεί ένας φυτικός φράχτης από δένδρα ή μεγάλους θάμνους, η τοποθέτησή τους πρέπει να γίνει σε τέτοια απόσταση από τα παρτέρια, ώστε να μη σκιάζουν το λαχανόκηπο και να μην τον ανταγωνίζονται για τα θρεπτικά στοιχεία και το νερό. Η τοποθέτηση φύλλων πλαστικού είναι μία καλή, προσωρινή κάλυψη μέχρι να μεγαλώσει ο φυτικός φράχτης.

Η περίφραξη του περιβολιού είναι ένα άλλο ζήτημα, άσχετο από τον ανεμοφράκτη. Θα χρειαστεί, αν στον κήπο υπάρχουν ήδη κατοικίδια ζώα (γάτες, σκύλοι) τα οποία συνήθιζαν να «παί-ζουν» με το χώμα ή να τρέχουν ελεύθερα. Επειδή και τα δύο αυτά είναι απολύτως θεμιτά, είναι λογικό να περιφραχθεί το περιβάλλον αντί να περιοριστούν τα ζώα.

Το υλικό που θα επιλεγεί για την περίφραξη μπορεί να είναι φυτά (όπως η λεβάντα που και κλαδεύεται και αργά μεγαλώνει), μπορεί όμως να είναι και ξύλο ή συρματοπλεγμα κ.ά. Μία καλή περίφραξη μπορεί να προφυλάξει τα λαχανικά και από απρόσκλητους επισκέπτες, όπως σκαντζόχοιρους, χελώνες, κουνέλια, στους οποίους αρέσουν πολύ οι πρασινάδες και οι καρποί των λαχανικών.

9.2 Σπορείο

Αν φτιαχτούν τα σπορόφυτα από τον ίδιο τον καλλιεργητή και δεν αγοράσει, θα πρέπει να επιλεγεί ένα σημείο για να «στηθεί» το σπορείο, δηλαδή το χώρο στον οποίο θα γίνεται η σπορά και η ανάπτυξη των νεαρών φυταρίων. Ο χώρος αυτός πρέπει να είναι προστατευμένος από τις χαμηλές θερμοκρασίες και τους κρύους ανέμους.

9.3 Μικρό θερμοκήπιο

Δεν είναι απλή κατασκευή. Χρειάζεται δουλειά και πρέπει να «πιάνουν» και τα χέρια σας για φτιαχτεί από τον καλλιεργητή. Βέβαια, υπάρχει και η επιλογή να αγοράστεί ένα μικρό έτοιμο θερμοκήπιο. Πάντως, στην καλλιέργεια λαχανικών είναι μάλλον περιττή πολυτέλεια, εκτός αν στην περιοχή επικρατεί βαρύς χειμώνας ή αν επιλεχθούν λαχανικά εκτός εποχής.

9.4 Κομποστοποιητής

Στην αγορά κυκλοφορούν πολλοί κομποστοποιητές διαφόρων μεγεθών και σχεδίων, όμως μπορείτε να κατασκευαστεί και από τον καλλιεργητή, χρησιμοποιώντας ξυλοσανίδες ή ακόμη και παλέτες. Πρόκειται για μια απλή και φτηνή κατασκευή.

Το ιδανικό μέγεθος του κομποστοποιητή είναι 1 μ. x 1 μ. x 1 μ. (πλάτος, μήκος και ύψος, αντί-στοιχα). Αρχικά φτιάχνετε από ξυλοσανίδες ή παλέτες τις τέσσερις πλευρές σε αυτές τις διαστάσεις. Κατόπιν στερεώνονται με πασσάλους πάνω στο χώμα και δένονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην ανοίξει η όλη κατασκευή, όταν τη γεμίσει με υλικά. Το μειονέκτημα του αυτοσχέδιου κομποστοποιητή είναι ότι θα πρέπει να κομποστοποιηθεί όλο το υλικό που βάλατε μέσα για να μπορέσετε να το πάρετε.

9.5 Παρτέρια

Αν είναι επιθυμητό, μπορεί να οροθετηθεί ο λαχανόκηπος φυτεύοντας τα λαχανικά μέσα σε παρτέρια. Υπάρχουν αρκετοί πρακτικοί λόγοι για αυτό και επιπλέον είναι πολύ πιθανό κάτι τέτοιο να ταιριάζει στα αισθητικά κριτήρια του καλλιεργητή. Για παράδειγμα, αν ο λαχανόκηπος είναι τετράγωνος, μπορεί να διαμορφωθεί σε τέσσερα τετράγωνα παρτέρια, αφήνοντας ενδιάμεσα δύο σταυρωτά μονοπάτια ή σε τέσσερα τριγωνικά παρτέρια με διαγώνια μονοπάτια. Ρυθμίζονται οι διαστάσεις των παρτεριών, έτσι ώστε να υπάρχει πρόσβαση σε κάθε σημείο, χωρίς να χρειάζεται να πατηθεί το χώμα.

Τα μονοπάτια ανάμεσα στα παρτέρια πρέπει να έχουν πλάτος τουλάχιστον 1 μ., ώστε να χωράει το καρτσάκι του κήπου. Η επίστρωση τους καλό είναι να γίνεται πρώτα με χοντρά φύλλα πλαστικού ή με ειδική εδαφο-καλυπτική μεμβράνη για να μη γεμίζουν αγριόχορτα και από επάνω με σκληρά ανθε-κτικά υλικά όπως τσιμεντένιες ή πέτρινες πλάκες, κυβόλιθους, τούβλα, χαλίκια.

Τα οφέλη που μπορούν να υπάρξουν από τη διαμόρφωση του κήπου σε παρτέρια είναι πολλά:

- Η πρόσβαση στα λαχανικά θα είναι ευκολότερη, χωρίς να συμπιέζεται το καλλιεργήσιμο χώμα από το συνεχές περπάτημα πάνω του.
- Είναι πιο εύκολο να τηρηθεί ένα πρόγραμμα αμειψι-σποράς.
- Ο κήπος δείχνει πιο εμφα-νίσιμος και περιποιημένος.

10. Λαχανόκηποι

Οι δραστηριότητες που περιλαμβάνει η σύγχρονη αστική γεωργία είναι «εντατικά συμμετοχικές», ενώ μεταμορφώνουν τον ανοικτό διαθέσιμο χώρο σε υπαίθριο διδασκαλείο και εργαστήριο παραγωγής ειδών πρώτης ανάγκης για κάθε ηλικία και για διαφορετικές προτιμήσεις. Από τους Victory Gardens και τα Allotments της Αγγλίας στις σημερινές λίστες αναμονής, η εκτίναξη των τιμών στα σουπερμάρκετ μαζί με την ανησυχία που προκαλεί η αλλοίωση του περιβάλλοντος, η όλο και πιο λιγοστή διαθεσιμότητα τροφής παγκοσμίως και οι αποτυχημένες διατροφικές στρατηγικές για ανακούφιση μεγάλων μερίδων του πληθυσμού οδήγησαν, π.χ., στη Βρετανία σε μακρές λίστες αναμονής (μέχρι και 5 χρόνια) για παραχώρηση μικρών δημοτικών κήπων, ώστε να καλλιεργούν οι ίδιοι τα λαχανικά τους, γεγονός που εκτόξευσε στα ύψη τις πωλήσεις σπόρων λαχανικών τα τελευταία χρόνια όχι μόνο στη Βρετανία, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου, με τους Ευρωπαίους να προηγούνται ως προς τη μαζικότητα, την ιστορική παράδοση σε εδωδιμους κήπους και την περισσότερο ποιοτική διατροφική παιδεία και συνείδηση σε σχέση με τους Αμερικανούς της πόλης, οι οποίοι, παρά τη στροφή των τελευταίων ετών παγκοσμίως, τους χαρακτηρίζουν για «κακής ποιότητας» διαιτητικές συνήθειες (dog food, junk food, plastic food κ.λπ.). (Go Green 2013).

Στον παρακάτω πίνακα είναι η ονομασία η οποία έχει δοθεί από τις παρακάτω χώρες αυτό που στην Ελλάδα αποκαλούμε αστικούς λαχανόκηπους.

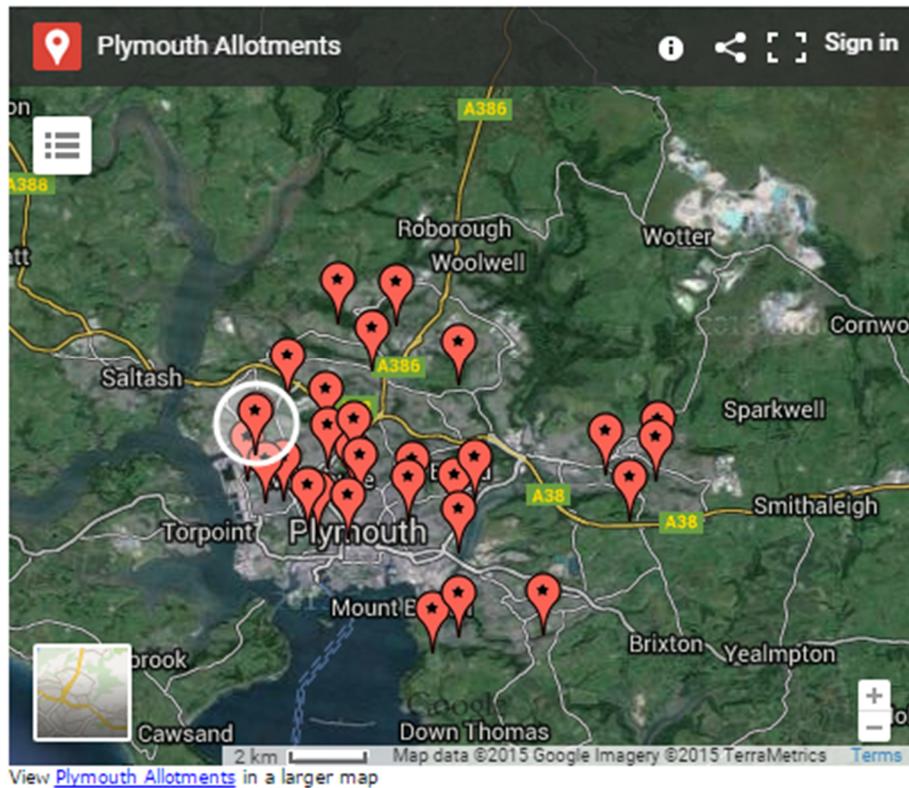
Χώρες	Ονομασίες
Γερμανία Αυστρία Σουηδία	«kleingärten»
Αγγλία	«allotment gardens»
Πολωνία	«ogródek działkowy»
Τσεχία	«rodinná zahrádka»
Ολλανδία	«volkstuint»
Γαλλία και Βέλγιο	«jardins ouvriers»
	«jardins amiliaux»

Πίνακας 2: Ονομασίες που εκφράζουν τον "Αστικό Λαχανόκηπο"

10.1 Τα Allotment της Αγγλίας

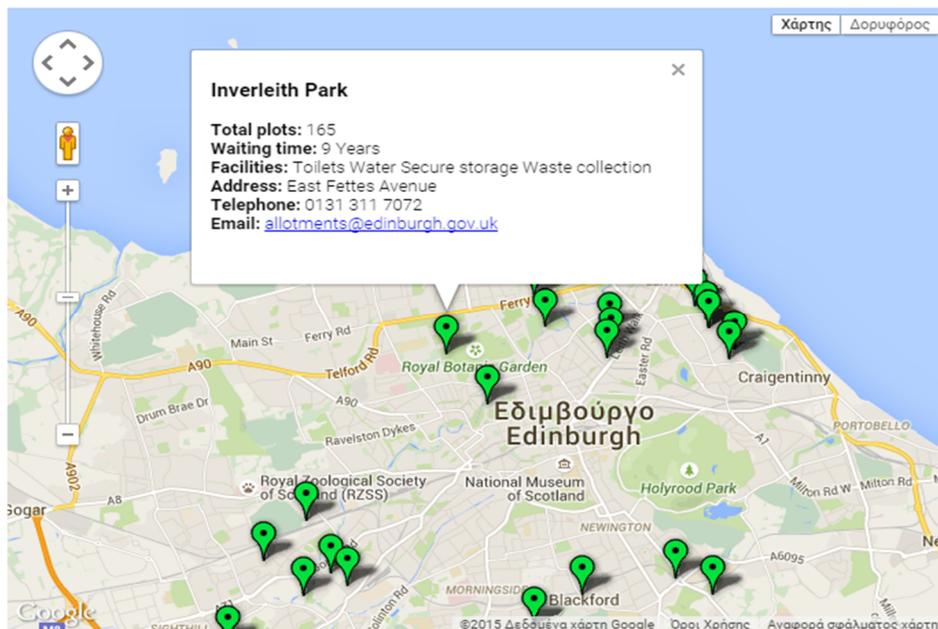
Ένα από τα μεγαλύτερα και πιο οργανωμένα συστήματα που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα σε αυτή την εργασία ήταν τα Allotment gardens της Αγγλίας. Στην Αγγλία μέσω της σελίδας www.gov.uk βάζοντας στο search την λέξη Allotments σου ζητάει τον ταχυδρομικό κώδικα της περιοχής που ενδιαφέρεσαι. Στην συνέχεια σε οδηγεί στις αντίστοιχες περιφέρειες που έχει η Αγγλία και εκεί βλέπεις σε χάρτη που είναι το allotment και να διαλέξεις αυτό που σε ενδιαφέρει. Ένα παράδειγμα βρίσκουμε στην παρακάτω εικόνα στην οποία επιλέχθηκε η περιοχή Plymouth:

Location map

Χάρτης 1 Αστικοί λαχανόκηποι περιοχής Plymouth (gov.uk 2015)

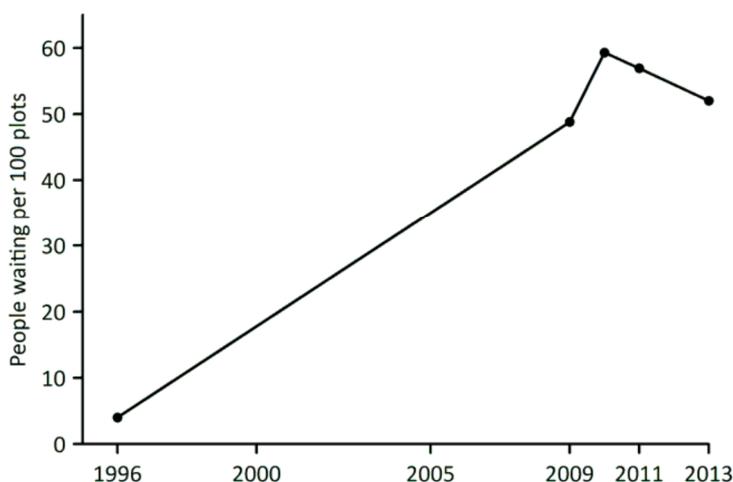
Στην αντίστοιχη ηλεκτρονική διεύθυνση για το Εδιμβούργο πατώντας την περιοχή που σε ενδιαφέρει βλέπεις και την λίστα αναμονής (gov.uk 2015) . Το λιγότερο σε που εντοπίστηκε στην συγκεκριμένη περιοχή ήταν 4 χρόνια ενώ στην επιλεγμένη περιοχή της εικόνας θα χρειαστεί κανείς να περιμένει 9 χρόνια για να ενοικιάσει ένα κομμάτι γης.

Χάρτης 2 3 Αστικοί λαχανόκηποι περιοχής Εδιμβούργου (gov.uk 2015)

Σύμφωνα με την (nsalg.gov.uk 2015) η χρέωση είναι από 25 δολάρια έως 125 τον χρόνο ανά κτήμα το οποίο συνήθως έχει μέγεθος ενός γηπέδου τέννις. Τα χρήματα δίνονται στο κράτος και αποσκοπούν στο να καλύψουν τα έξοδα που χρειάζονται για να πληρωθούν ως λογαριασμοί ή την κάλυψή του σε νερό. Αυτή την στιγμή υπάρχουν περισσότερα από 330.000 τέτοια κτήματα ενώ βάση της μεγάλης λίστας αναμονής που υπάρχει χρειάζονται 90.000 επιπλέον, ενώ η ζήτηση από το 1996 έως το 2013 φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα που δείχνει την ραγδαία αύξηση της λίστας αναμονής: (Campbell et al. 2013).

Allotment waiting lists in England since 1996

Διάγραμμα 1 Λίστα αναμονής αστικών λαχανόκηπων στην χώρα της Αγγλίας (nsalg.gov.uk 2015)

10.2 Λαχανόκηποι στον Ελληνικό Χώρο

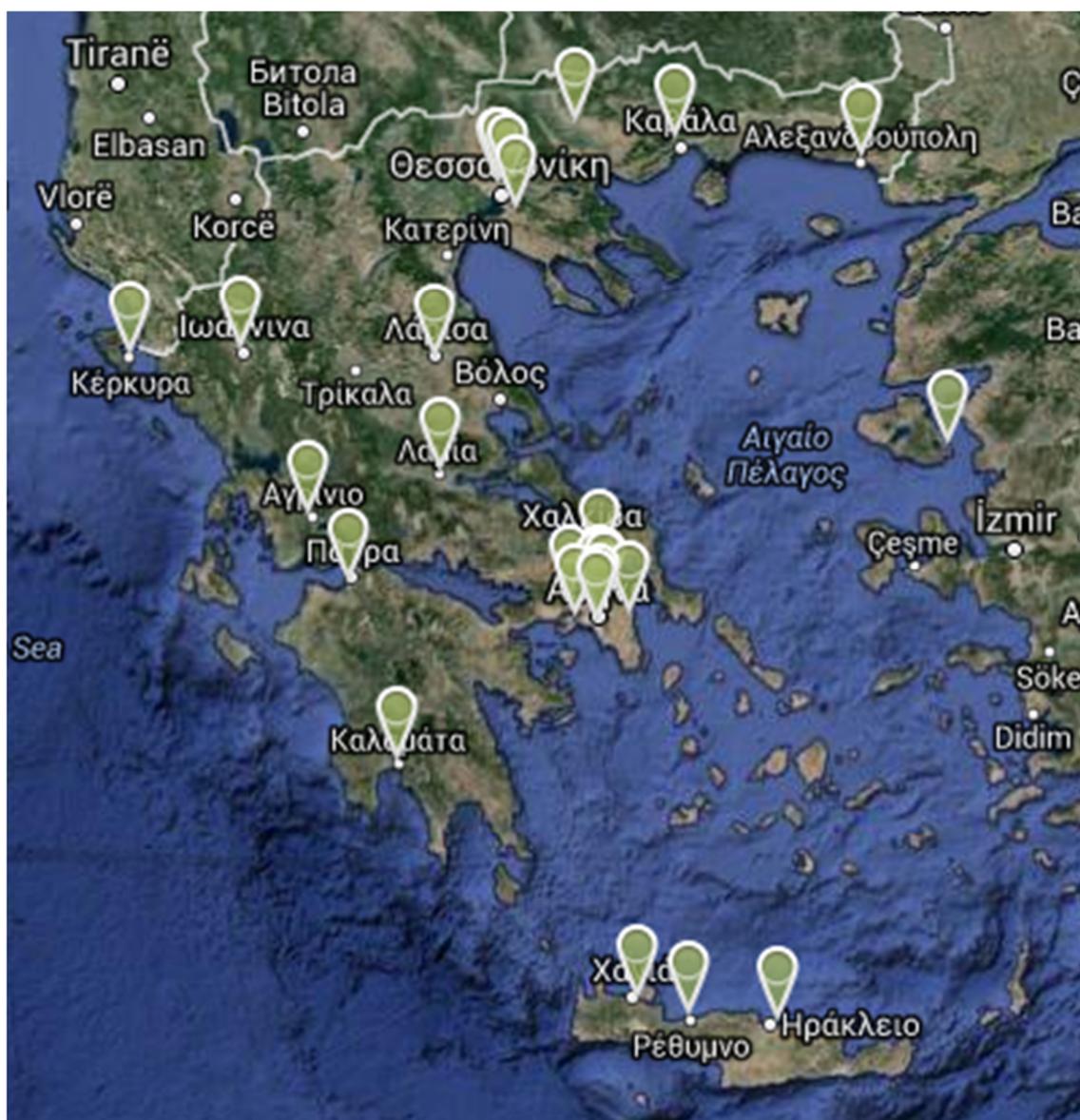
Στην Ελλάδα δεν υπάρχει τουλάχιστον ακόμα η οργάνωση που συναντάται στα αντίστοιχα allotment της Αγγλίας σε κρατικό επίπεδο. Δεν υπάρχει ηλεκτρονική πύλη σε τόσο προχωρημένες μορφές, και οι μόνες οργανωμένες περιπτώσεις που συναντάμε είναι οι δημοτικοί λαχανόκηποι και οι λαχανόκηποι αντιμετώπισης της φτώχειας, όπου ακόμα λειτουργούν, στους οποίους υπάρχει οργάνωση στον χώρο στην διάρκεια χρήσεις και συνήθως και στα άτομα που χρησιμοποιούν τα οικόπεδα- χώρους που έχουν δοθεί από τους δήμους για αυτούς τους σκοπούς. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι για να υπάρξει αυτή η οργάνωση από μεριάς δήμων και κράτους, θα πρέπει σαφώς να υπάρξει και αντίστοιχη ζήτηση από τους πολίτες ή δημότες της εκάστοτε περιοχής, να ασχοληθούν με τον πρωτογενή τομέα εντός των αστικών ιστών.

Οι μορφές με τις οποίες εντοπίζονται οι δημοτικοί λαχανόκηποι στην Ελλάδα είναι οι εξής:

- Σχολικοί
- Ιδιωτικοί – Συλλογικοί
- Κατάληψης
- Δημοτικοί
- Αντιμετώπισης της Φτώχειας

10.2.1. Δημοτικοί Λαχανόκηποι

Από τους παραπάνω πέρα από του ιδιωτικούς, οι Δημοτικοί και οι Αντιμετώπισης της Φτώχειας (δημοτικοί που εισάγονται στο πρόγραμμα των Κοινωνικών Δομών Αντιμετώπισης της Φτώχειας), είναι οι κύριες μορφές αστικής Γεωργίας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον ανεξάρτητο κόμβο για την Αλληλεγγύη, Κοινωνική – Συνεργατική Οικονομία, την Αειφορία και την κοινωνία των πολιτών υπάρχουν 147 Αστικοί λαχανόκηποι συνολικά στην Ελλάδα (enallaktikos.gr 2015) . Από αυτούς, το 2014 οι 28 έναντι των 24 που είναι σήμερα, είναι δημοτικοί λαχανόκηποι στα πλαίσια Αντιμετώπισης της Φτώχειας (κοινοπιαιος.gr 2015). Υπό κατάληψη υπάρχει στον Δήμο Πετρούπολης στο Βοτανικό κήπο Πετρούπολης, στον Δήμο Αμαρουσίου στην Έπαυλη Κουβέλου, και στον Δήμο Κέρκυρας στην κατάληψη στην Ελαία.

Χάρτης 4 Χάρτης Δημοτικών Λαχανόκηπων Αντιμετώπισης της Φτώχειας (enallaktikos.gr 2015)

10.2.2. Σχολικοί Λαχανόκηποι

Ειδικότερα, για τα παιδιά του σχολείου όλων των βαθμίδων, τα σχολικά προαύλια (ή οι σχολικές ταράτσες), αποτελούν κατάλληλους χώρους για την ανάπτυξη «σχολικών λαχανόκηπων» και σημαντικά εργαλεία για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Η δημιουργία και ιδιαίτερα η συντήρηση ενός λαχανόκηπου στο χώρο του σχολείου (αλλά και εκτός αυτού), προωθούν τη βιωματική μάθηση και δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά για συμμετοχικότητα, δράση, ενημέρωση, απόκτηση γνώσεων για θέματα που συνδέονται με τη αειφορία. Οι σχολικοί λαχανόκηποι είναι σημεία πρακτικής εκμάθησης για τον σωστό χειρισμό του νερού, την κομποστοποίηση, την ανακύκλωση, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με την διαδικασία καλλιέργειας της γης και εκτροφής των ζώων και έτσι του κύκλου ζωής των φυτικών και ζωικών οργανισμών. Αποκτούν φυσικές δεξιότητες, όπως σκάψιμο, φύτεμα, πότισμα και κυρίως βρίσκονται έξω από τον κλειστό χώρο της τάξης, στον αέρα και το έδαφος (Blair D 2009), (Lohr et al. 2005).

Η επαφή με την φύση και τους νόμους της από τις μικρές ηλικίες, συμβάλει στην ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης και περιβαλλοντικών αξιών, καθώς και αγάπης για το περιβάλλον και την αειφορία και δημιουργεί ενήλικες με μεγαλύτερη περιβαλλοντική ευαισθησία και ακτιβισμό. Ακόμη, οδηγούνται σε καλύτερες συμπεριφορές, αποκτούν αυτοπεποίθηση, καλλιεργώντας τα δικά τους προϊόντα, υπομονή, προσμένοντας για την συγκομιδή, υπευθυνότητα και κοινωνικότητα δουλεύοντας ομαδικά και μετασχηματίζονται σε ενεργοί πολίτες, ικανοί να χαρούν και να αξιοποιήσουν τη φύση χωρίς να την στερήσουν από τις επόμενες γενιές (Ober Allen et al. 2008, DeMarco et.al 1999).

Δημιουργώντας σχολικούς λαχανόκηπους τα παιδιά μετέχουν άμεσα στην παραγωγική διαδικασία της τροφής, βλέπουν την αρχική μορφή των πρώτων υλών που χρησιμοποιούνται για να παραχθούν ποιοτικά τρόφιμα, παροτρύνονται να αγγίξουν, να αισθανθούν και να δοκιμάσουν τα καλλιεργούμενα προϊόντα τους (Ozer E.J. 2007) ευαισθητοποιούνται για το περιβάλλον, μέσα από τις εφαρμογές και τεχνικές βιολογικής γεωργίας και άλλων σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας (ταρατσόκηποι, κάθετες επιτυχιές καλλιέργειες, φυσική καλλιέργεια), κατανοούν την σημαντικότητα του “πρασινίσματος” της πόλης, της βιοποικιλότητας και την σημασία των εποχών του έτους στην φυσιολογική ανάπτυξη των φυτών και των ζώων. Μαθαίνοντας «πώς ένα φυτό φτάνει από την μορφή του σπόρου στο πιάτο» (Rahm J. 2002) εισάγει σε έννοιες της βιώσιμης παραγωγής των τροφών και επιφέρει αλλαγές στην στάση των ατόμων απέναντι στην παραγωγική διαδικασία και κατανάλωση (Ozer E.J. 2007).

Από σχετικές έρευνες (Koch S et al. 2006, Scherr et al. RE 2013) φαίνεται πως η ενεργός εμπλοκή των παιδιών στους σχολικούς λαχανόκηπους, αλλάζει άμεσα την στάση τους απέναντι στην κατανάλωση φρούτων και λαχανικών και επηρεάζει θετικά τη διανοητική και φυσική τους ανάπτυξη, καθώς και τις επιδόσεις τους στο σχολείο. Δείχνουν μάλιστα μεγαλύτερη επιθυμία να γευτούν, επιτόπου, τα προϊόντα του κήπου, συνήθεια που μεταφέρεται και εκτός σχολείου (Morris et al. 2002).

10.2.3. Ιδιωτικοί - Συλλογικοί Λαχανόκηποι

Οι Ιδιωτικοί - Συλλογικοί Λαχανόκηποι δεν είναι απαραίτητα λαχανόκηποι οι οποίοι φιλοξενούνται στις ιδιωτικές αυλές κάθε καλλιεργητή. Μερικοί από αυτούς έχουν συλλογικό χαρακτήρα και έχουν ως σκοπό, όπως θα δούμε και στα παρακάτω παραδείγματα, την επαφή του κόσμου με τον πρωτογενή τομέα, με το περιβάλλον, αλλά και την εκπαίδευση των συμμετεχόντων σε τεχνικές καλλιεργειών στο αστικό περιβάλλον. Ουσιαστικά είναι χώροι που ζητήθηκαν από ιδιώτες ή τον δήμο ώστε να φιλοξενήσουν λαχανόκηπους χωρίς απαραίτητο χρηματικό αντίτιμο, και χωρίς την οικονομική επιβάρυνση του κράτους για την συντήρηση ή την καλλιέργεια τους. Δυο τέτοια παραδείγματα είναι οι Συνεργατικοί αστικοί λαχανόκηποι της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης Σπάρτακος, και οι λαχανόκηποι της Ομάδας Αστικών και Περιαστικών Καλλιεργειών (ΠΕΡ.ΚΑ.).

- Η Ομάδα Αστικών & Περιαστικών Καλλιεργειών (ΠΕΡ.ΚΑ.)

Δημιουργήθηκε στις αρχές του 2011 από ανθρώπους της πόλης που έχουν ως στόχο την συλλογική καλλιέργεια λαχανικών, εποχιακών φρούτων, λουλουδιών και βοτάνων σε αγρό μέσα ή κοντά στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Με την υποστήριξη του τοπικού Πολιτιστικού Συλλόγου, η ομάδα άρχισε να καλλιεργεί σε ένα μικρό τμήμα από την έκταση των 689 στρεμμάτων του πρώην στρατοπέδου Καρατάσου. Η καλλιέργεια είναι μη κερδοσκοπική, καλύπτει μέρος από τις ανάγκες των μελών της ομάδας, στηρίζει ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και γίνεται με βάση τις αρχές της βιολογικής, βιοδυναμικής ή φυσικής καλλιέργειας με χρήση παραδοσιακών σπόρων και φυτών, ενώ ταυτόχρονα απολαμβάνουμε τα οφέλη που έχει η ενασχόληση και η επαφή με τη γη. Τα τρόφιμα που παράγονται είναι καθαρά, ασφαλή και ωφέλιμα για τον ανθρώπινο οργανισμό, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει σεβασμός στη χλωρίδα και πανίδα που αναπτύχθηκε εκεί τα τελευταία χρόνια.

Αυτήν την στιγμή η δραστηριότητα ΠΕΡ.ΚΑ. αποτελεί την πολυπληθέστερη ενεργό εθελοντική δράση στο πρώην στρατόπεδο, αφού μέσα σε δύο χρόνια από την πρώτη εγκατάσταση δημιουργήθηκαν τέσσερις επιπλέον ομάδες ΠΕΡ.ΚΑ. που λειτουργήσαν με τις ίδιες βασικές αρχές του σεβασμού των φυσικών και ανθρώπινων πόρων. Η καθημερινή παρουσία τους στο στρατόπεδο συνέβαλε στο να μειωθούν τα κρούσματα λεηλασίας των κτηρίων και κοπής δέντρων και στο να είναι πιο ασφαλές μέρος για τους επισκέπτες.

Σε κοινωνικό επίπεδο, η δραστηριότητα αυτή έχει δύο βασικές συνιστώσες :

1. Μέσα από τις αρχές της συλλογικότητας, της αυτοδιαχείρισης, της ισονομίας, της συνεχούς εκπαίδευσης και πέρα από κάθε κομματική γραμμή η καλλιέργεια γίνεται εργαστήριο έρευνας που τείνει να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ αστών και αγροτών και να φέρει κοντά στην φύση τον άνθρωπο της πόλης. Με θετική σκέψη και δράση, προσπαθεί να κατανοήσει τους φυσικούς κύκλους, να διδαχθεί από αυτούς και να βρει έναν συνεργατικό δρόμο για έξοδο από την κρίση, κυρίως την κοινωνική.

2. Με ευαισθησία για τον φυσικό οικότοπο που αναπτύχθηκε μετά την εγκατάλειψη του στρατοπέδου από τον στρατό, οι ομάδες ΠΕΡ.ΚΑ. αναγνωρίζουν την τεράστια φυσική αξία της περιοχής για την πόλη της Θεσσαλονίκης, τάσσονται κατά της ιδιωτικοποίησης, της κατάτμησης, της εκποίησης γης, της οικοδόμησης και υπέρ του δημόσιου κοινωνικού χαρακτήρα της έκτασης στηρίζοντας τις ανάλογες προσπάθειες του Πολιτιστικού Συλλόγου Καρατάσου και όλων των άλλων οργανώσεων, ομάδων ή ατόμων με κοινούς στόχους. Όχι μόνο δεν επιδιώκει την κατοχή του χώρου, αλλά, με την φροντίδα των ελεύθερων και δομημένων περιοχών του, λειτουργεί ως προσωρινή γέφυρα μεταξύ της τωρινής επίσημης εγκατάλειψης μέχρι την εκπόνηση-υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για την ανάδειξη της περιοχής σε ελεύθερο χώρο πρασίνου για τους πολίτες του Δήμου Παύλου Μελά αλλά και ολόκληρης της Θεσσαλονίκης, τους οποίους και καλεί να δημιουργήσουν εδώ την επόμενη ομάδα καλλιέργειας ή άλλης δράσης για την στήριξη του κοινού στόχου.

Η ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ δημιούργησε με αποκλειστικά προσωπική εργασία και έξοδα των μελών της τον πρώτο αυτό-οργανωμένο Συλλογικό Λαχανόκηπο στην Κεντρική Μακεδονία, όμως κυρίως απέκτησε σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ανθρώπινη συγκρότηση, ομαδικότητα και - το σημαντικότερο- την αισιοδοξία ότι τελικά μπορούμε να συνεργασθούμε και να χαιρόμαστε από την συνύπαρξή μας κόντρα στην απαισιοδοξία και απάθεια της εποχής. Η δημιουργία της ΠΕΡΚΑ Καρατάσου διαδόθηκε σύντομα εντός Ελλάδας αλλά και στο εξωτερικό και αποτέλεσε παράδειγμα προς μίμηση για τη δημιουργία ανάλογων εγχειρημάτων (perka.org 2016).

- **ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.**

Ο Αστικός Συνεταιρισμός Κοινωνικού Σκοπού περιορισμένης ευθύνης, με την επωνυμία «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ» με το διακριτικό τίτλο « ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.» ιδρύθηκε σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.4019/2011 «Περί Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων» και είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, με περιορισμένη ευθύνη των μελών του και έχει εμπορική ιδιότητα.

Ειδικότερα, σκοπός του Συνεταιρισμού είναι η παραγωγή προϊόντων και η παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης.

Συνεργατικοί αστικοί λαχανόκηποι Κομοτηνής

Από το χειμώνα του 2011 ξεκίνησαν οι συζητήσεις στον «Σπάρτακο» για την αναγκαιότητα δημιουργίας συνεργατικών αστικών λαχανόκηπων στην πόλη της Κομοτηνής.

Ο στόχος είναι η δημιουργία συνεργατικών αστικών λαχανόκηπων για την εκπαίδευση εθελοντών και οικογενειών στην ίδιο-παραγωγή ασφαλών, ποιοτικών και υγιεινών λαχανικών, με ήπιες μεθόδους χωρίς χημικά.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού έψαξαν μέσα και γύρω από την Κομοτηνή για ιδιωτικούς χώρους (οικόπεδα και χωράφια) εγκαταλειμμένα από τους ιδιοκτήτες τους με σκοπό την μετατροπή τους σε συνεργατικούς αστικούς λαχανόκηπους. Η έρευνα αυτή δεν άργησε να φέρει τα πρώτα θετικά αποτελέσματα και μάλιστα η αρχική επιφύλαξη των ιδιοκτητών γρήγορα μετατράπηκε σε θερμή υποστήριξη του εγχειρήματος. Όταν εξηγήσαν ποιοί είναι, τί θέλουν να κάνουν και τί θέλουν από αυτούς δηλαδή:

η άτυπη εκείνη την εποχή ομάδα του «Σπάρτακου» (της αδέσποτης δημοτικής κίνησης) θέλοντας να βοηθήσει τον κόσμο να ξαναμάθει τι θα πει συνεργασία, να μάθει να καλλιεργεί τα λαχανικά που χρειάζεται για το σπίτι του και να ξαναζωντανέψει τις γειτονίες και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, θέλει να φτιάξει σε κάθε γειτονιά συνεργατικούς αστικούς λαχανόκηπους, και θέλει από τους ιδιοκτήτες που έχουν εκτάσεις εγκαταλειμμένες να τους τις παραχωρήσουν με χρησιδάνειο χωρίς οικονομικά ανταλλάγματα για όσα χρόνια δεν τις χρειάζονται. Σαν αντίδωρο ο «Σπάρτακος» θα καθαρίσει το χώρο, θα αναθέσει σε τοπογράφο τη σύνταξη τοπογραφικού (αν δεν υπάρχει), θα βγάλει άδεια περίφραξης, θα περιφράξει το χώρο και θα μεριμνήσει για την ύδρευση του χώρου.

Τα πρώτα θετικά αποτελέσματα από ιδιοκτήτες δεν άργησαν να έρθουν και σήμερα έχουμε σε λειτουργία τους παρακάτω λαχανόκηπους:

- 1ος Συνεργατικός λαχανόκηπος περιοχής οδού Κοσμίου, έκτασης 3.5 στρεμμάτων
- 2ος Συνεργατικός λαχανόκηπος περιοχής Αγ.Βαρβάρας, έκτασης 1.2 στρεμμάτων
- 3ος Συνεργατικός λαχανόκηπος περιοχής Ο.Α.Ε.Δ. , έκτασης 5 στρεμμάτων
- 4ος Συνεργατικός λαχανόκηπου Κομοτηνής, οδός Αγίας Βαρβάρας 2,6 στρεμμάτων από φίλο συν-Σπάρτακο

Η ανταπόκριση του κόσμου ήταν και είναι εντυπωσιακή, όλοι οι λαχανόκηποι συμπληρώθηκαν αμέσως, δεν υπάρχουν κενές θέσεις και η μεγάλη λίστα αναμονής μας αναγκάζει να συνεχίζουμε το ψάξιμο για νέους χώρους (spartakos 2016).

11. Ορισμός βιολογικής και συμβατικής καλλιέργειας

Όπως θα διαπιστωθεί στην συνέχεια της μελέτης, η αστική γεωργία τουλάχιστον μέχρι σήμερα, και στις μορφές που υπάρχει ως τώρα στον Ελληνικό χώρο δεν γίνεται με σκοπό την παραγωγή προϊόντων προς πώληση, αλλά για ιδία χρήση των προϊόντων από τους συμμετέχοντες, καθώς και την επαφή τους με τον πρωτογενή τομέα, την κοινωνικοποίηση τους αλλά και την επαφή τους με την φύση με σκοπό την βιωσιμότητα του αστικού ιστού. Στην περιοχή μελέτης της συγκεκριμένης εργασίας, τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα η καλλιέργεια να γίνεται βάση των αρχών της βιολογικής καλλιέργειας και όχι της συμβατικής. Αυτό να σημαίνει ότι το προϊόν που τελικά καλλιεργείται δεν είναι βιολογικό, αλλά με την ορθολογική διαχείριση του νερού άρδευσης, την χρήση οργανικών λιπασμάτων, καθώς και τη βιολογική καταπολέμηση ασθενειών και εχθρών των καλλιεργειών είναι ένα προϊόν που διαφέρει σημαντικά από αυτό των συμβατικών μεθόδων. Παρακάτω δίνονται τα βασικά στοιχεία και ορισμοί της βιολογικής και της συμβατικής καλλιέργειας για να μπορέσει να δοθεί πιο ορθά αυτός ο διαχωρισμός.

11.1 Βιολογική καλλιέργεια

11.1.1. Ορισμός Βιολογικής Γεωργίας

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί που έχουν δοθεί ανά καιρούς για την βιολογική γεωργία. Δύο από αυτούς είναι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της IFOAM.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Κανονισμός. 2092/91)

Η βιολογική γεωργία είναι ένα σύστημα διαχείρισης οικολογικής παραγωγής, το οποίο προωθεί και υποστηρίζει την βιοποικιλότητα, τους βιολογικούς κύκλους και την βιολογική δραστηριότητα του εδάφους. Είναι βασισμένο στην ελάχιστη χρήση εισροών και σε πρακτικές διαχείρισης που διατηρούν και υποστηρίζουν την οικολογική αρμονία. Οι βασικές οδηγίες για την βιολογική παραγωγή βασίζονται στην χρήση υλικών και πρακτικών που υποστηρίζουν την οικολογική ισορροπία των φυσικών συστημάτων και ενσωματώνουν τα επιμέρους στοιχεία του αγροτικού συστήματος στο συνολικό οικοσύστημα (Νταλιάνη et al. 2003).

International Foundation for Organic Agriculture

Η βιολογική γεωργία αποτελεί ένα σύστημα παραγωγής, το οποίο διατηρεί την υγεία του εδάφους, των οικοσυστημάτων και των ανθρώπων. Βασίζεται σε οικολογικές διαδικασίες, την βιοποικιλότητα και τους βιολογικούς κύκλους που είναι προσαρμοσμένα στις τοπικές συνθήκες, παρά στη χρήση εισροών που έχουν δυσμενείς επιπτώσεις. Η βιολογική γεωργία συνδυάζει την παράδοση, την καινοτομία και την επιστήμη για να ωφελήσει το περιβάλλον και να διασφαλίσει τις δίκαιες συναλλαγές και μια καλή ποιότητα ζωής για όλους τους εμπλεκόμενους σε αυτήν.

Σύμφωνα με την IFOAM, οι βασικές αρχές της βιολογικής γεωργίας έχουν περιγράψει σε τέσσερις άξονες, και συγκεκριμένα στην υγεία, την οικολογία, τη δίκαιη μεταχείριση και την μέριμνα. Παρακάτω περιγράφονται αναλυτικότερα οι άξονες αυτοί.

- **Υγεία.** Η υγεία κάθε ατόμου, αλλά και συνολικά της κοινωνίας, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την διατήρηση της υγείας των οικοσυστημάτων. Η βιολογική γεωργία αποβλέπει όχι μόνο στη διατήρηση αλλά και στην επαύξηση της υγείας των οικοσυστημάτων και των οργανισμών και την ευημερία τους, μέσω της παραγωγής προϊόντων υψηλής διατροφικής αξίας. Στα πλαίσια αυτά, αποφεύγει τη χρήση λιπασμάτων, ζιζανιοκτόνων, φαρμάκων για τα ζώα και πρόσθετα τροφίμων που μπορεί να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία.
- **Οικολογία.** Η βιολογική γεωργία πρέπει να βασίζεται σε ζωντανά οικολογικά συστήματα, να συνεργάζεται με αυτά και να συμβάλει στη διατήρησή τους. Η βιολογική παραγωγή πρέπει να βασίζεται σε οικολογικές διαδικασίες και σε μηχανισμούς ανακύκλωσης, ώστε η σίτιση και η ευημερία να επιτυγχάνονται μέσω της οικολογικής μεταχείρισης του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η διαδικασία παραγωγής. Η βιολογική διαχείριση των οικοσυστημάτων πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στις τοπικές συνθήκες και να περιορίζει τη χρήση εισροών, μέσω της επαναχρησιμοποίησης τους και την ανακύκλωση. Επιπλέον, πρέπει να προασπίζει τη διατήρηση του φυσικού τοπίου, του κλίματος, της βιοποικιλότητας και των φυσικών πόρων.
- **Δίκαιη μεταχείριση.** Η βιολογική γεωργία πρέπει να διασφαλίζει την δίκαιη μεταχείριση που αφορά στο περιβάλλον και τις ευκαιρίες διαβίωσης, παρέχοντας σε όλους όσους εμπλέκονται στον κλάδο (παραγωγούς, μεταποιητές, εμπόρους, καταναλωτές κλπ.) καλή ποιότητα ζωής, και σε όλο το κοινωνικό σύνολο επάρκεια τροφής και εξάλειψη της ανέχειας. Με αυτό το γνώμονα, η χρήση των φυσικών και περιβαλλοντικών πηγών για παραγωγή και κατανάλωση θα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι κοινωνικά και οικολογικά δίκαιη.
- **Μέριμνα.** Η βιολογική γεωργία θα πρέπει να ασκείται με τέτοιο τρόπο ώστε να διαφυλάττει την υγεία και ευημερία των μελλουσών γενεών και του περιβάλλοντος. Η πρόληψη και η υπευθυνότητα αποτελούν τους βασικούς κανόνες για την λήψη αποφάσεων που αφορούν στη διαχείριση, ανάπτυξη, και τεχνολογία για τη βιολογική γεωργία. Παράλληλα όμως, οι αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια της βιολογικής γεωργίας θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν και τις αξίες όλων όσων επηρεάζονται από αυτές μέσα από διαφανείς και συμμετοχικές διαδικασίες.

Η αυθεντικότητα και η ποιότητα των προϊόντων βιολογικής καλλιέργειας και εκτροφής, οι διαδικασίες και οι πρακτικές που εφαρμόζονται, διέπονται στο σύνολό τους από την νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με βάση τους σχετικούς κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διαδικασία παραγωγής των προϊόντων βιολογικής καλλιέργειας και κτηνοτροφίας ελέγχεται σε όλα τα στάδιά της με τις αυστηρές προδιαγραφές που θέτουν εγκεκριμένοι αρμόδιοι εγχώριοι και ξένοι οργανισμοί πιστοποίησης. Στην Ελλάδα έχει θεσπιστεί ένα σύστημα ελέγχου και πιστοποίησης το οποίο εποπτεύεται από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων με την αρμόδια Διεύθυνση Βιολογικής Γεωργίας, ενώ ρόλος επίβλεψης έχει ανατεθεί στον Οργανισμό Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων (Ο.Π.Ε.ΓΕ.Π.) AGROCERT. Η Διεύθυνση Βιολογικής Γεωργίας και ο AGROCERT ορίζονται ως οι αρμόδιες αρχές της χώρας μας. (Νταλιάνη et al. 2003)

11.1.2. Νομοθεσία για βιολογικά προϊόντα

Προϊόντα βιολογικής γεωργίας είναι τα προϊόντα που για την παραγωγή τους έχουν εφαρμοστεί κανόνες που καθορίζονται από την κοινοτική και εθνική νομοθεσία οι οποίοι σκοπό έχουν την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση ή και την αύξηση της ευφορίας και της βιολογικής δραστηριότητας του εδάφους, καθώς και τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για τη διατήρηση της αλληλεξάρτησης μεταξύ του εδάφους με τα φυτά, των φυτών με τα ζώα και των ζώων με το έδαφος χωρίς την προσφυγή σε παράγοντες παραγωγής εξωτερικής προέλευσης (agrocert.gr n.d.).

Οι κανόνες παραγωγής και τα μέτρα ελέγχου των προϊόντων βιολογικής γεωργίας καθορίζονται από την εθνική και κοινοτική νομοθεσία η οποία είναι η εξής (agrocert.gr n.d.):

- Ο ΚΑΝ(ΕΚ)834/2007, ο ΚΑΝ(ΕΚ)889/2008, ο ΚΑΝ(ΕΚ)1235/2008 και ο ΚΑΝ(ΕΕ)271/2010.
- Η Κοινή Υπουργική Απόφαση αριθμ. 245090/06 που καθορίζει τα συμπληρωματικά μέτρα για την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας.
- Η Υπουργική Απόφαση αριθμ. 273234/17-10-03 (ΦΕΚ 1579/27-10-03) που αφορά τον «Καθορισμό συμπληρωματικών μέτρων για τον προσδιορισμό της προέλευσης του κρέατος που παράγεται σύμφωνα με τον Καν. (ΕΟΚ) 2092/91 του Συμβουλίου» όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει.
- Η υπ. αριθμ. 217002/27-2-2004 εγκύκλιος του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, η οποία αφορά τη «δημιουργία βάσης δεδομένων πολλαπλασιαστικού υλικού παραχθέντος με βιολογικό τρόπο όπως προβλέπεται από τον Κανονισμό 1452/2003/ΕΚ και διαδικασίες παρέκκλισης όπως προβλέπονται από το άρθρο 6 παράγραφος 3 του Κανονισμού 2092/91/ΕΟΚ».
- Η Υπουργική Απόφαση αριθμ. 336650/22.12.06 (ΦΕΚ 1927/29.12.06) για τον καθορισμό λεπτομερειών εφαρμογής της ΚΥΑ αριθμ. 245090/06.
- Κανονισμός Αξιολόγησης και Επίβλεψης του Συστήματος Ελέγχου και Πιστοποίησης Προϊόντων Βιολογικής Γεωργίας του AGROCERT Ο.Π.Ε.ΓΕ.Π..

Στην επισήμανση ή διαφήμιση των προϊόντων βιολογικής γεωργίας θα πρέπει να υπάρχουν οι εξής ενδείξεις:

- Το εθνικό σήμα αναγνώρισης πιστοποιημένων προϊόντων βιολογικής γεωργίας.
- Η ένδειξη «ΠΡΟΙΟΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ» σε συνδυασμό με την ονομασία πώλησης του προϊόντος.
- Η ένδειξη «ΠΡΟΙΟΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ» μόνο σε προϊόντα φυτικής προέλευσης που η καλλιέργεια τους βρίσκεται σε περίοδο μετατροπής, σε συνδυασμό με την ονομασία πώλησης του προϊόντος.
- Το Κοινοτικό λογότυπο.
- Ο κωδικός αριθμός έγκρισης του Οργανισμού Ελέγχου & Πιστοποίησης.

11.2 Συμβατική καλλιέργεια

Η εντατική μορφή γεωργίας με την εφαρμογή συστημάτων υψηλών εισροών για υψηλές αποδόσεις ονομάζεται συμβατική γεωργία (Cesare Pacinia et al. 2003). Σε γενικές γραμμές θεωρείται ότι είναι οποιοδήποτε είδος γεωργίας χρησιμοποιεί χημικές εισροές, υπερκαλλιεργεί το έδαφος και αποσκοπεί στην μεγιστοποίηση της παραγωγής αδιαφορώντας για τις μελλοντικές επιπτώσεις που έχουν αυτές οι ενέργειες στους πόρους της γης, δηλαδή στο έδαφος στο νερό και στον αέρα (Κουτσός 2010). Άλλοι όροι ταυτόσημοι είναι η εντατική γεωργία, χημική γεωργία, βιομηχανικού τύπου γεωργία.

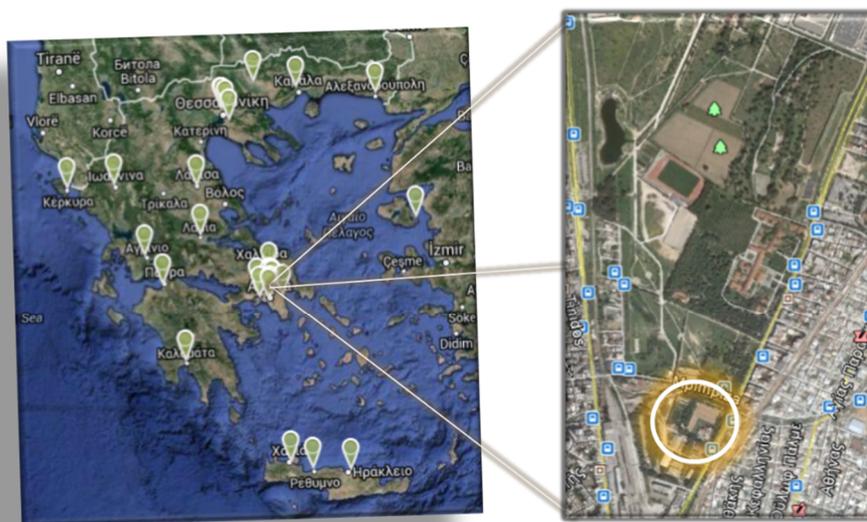
Τα τελευταία πενήντα χρόνια έχει παρατηρηθεί μια εξάπλωση της σύγχρονης εντατικής γεωργίας σε παγκόσμια κλίμακα, με αποτέλεσμα όταν αναφερόμαστε στην άσκηση της γεωργικής δραστηριότητας να εννοούμε ως επί το πλείστον την εντατική/συμβατική καλλιέργεια. Τα αποτελέσματα, της άσκησης αυτής της μορφής καλλιέργειας, σε οικονομικό επίπεδο είναι η αύξηση της παραγωγικότητας και κατά συνέπεια τα πρώτα κυρίως χρόνια η κατακόρυφη αύξηση του γεωργικού εισοδήματος. Αρχικά, η συγκεκριμένη καλλιεργητική μέθοδος βοήθησε ουσιαστικά στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου και στήριξε την αγροτική οικονομία συγκριτικά πάντα με την εντατική γεωργία που εφαρμοζόταν παλαιότερα. Μακροπρόθεσμα, όμως, η υπερπροσφορά αγροτικών προϊόντων στην αγορά δημιούργησε πτώση των τιμών, προβλήματα στην αγροτική πολιτική, ενώ άρχισαν να διαφαίνονται και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο οικοσύστημα. Η άσκηση της γεωργίας με τέτοια μεγάλη ένταση επέφερε τη βιολογική απλούστευση του περιβάλλοντος της γεωργικής εκμετάλλευσης και τη δημιουργία ημιτεχνητού οικοσυστήματος το οποίο απαιτεί σταθερή ανθρώπινη παρέμβαση προκειμένου να ρυθμιστούν οι εσωτερικές του λειτουργίες (Altieri 1999).

Όλα τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα η γεωργία σήμερα να δέχεται σοβαρές πιέσεις προς την κατεύθυνση επανεξέτασης των συνεπειών των εντατικών συστημάτων καλλιέργειας και ειδικότερα των επιπτώσεών τους στο περιβάλλον, στις αγροτικές περιοχές, στην ανθρώπινη υγεία, στην υγιεινή τροφή, στην επικερδία της γεωργίας κ.λπ. Εκτιμήσεις του Διεθνούς Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (FAO, Food and Agricultural) τροφοδοτήσει ένα συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό, αν σκεφτεί κανείς ότι χρειάζονται από 20 έως 1.000 χρόνια για να σχηματιστεί ένα εκατοστό εδάφους. Η συμβατική γεωργία θέτει σε κίνδυνο την υγεία του εδάφους, λόγω της εξάρτησής της από βαριά μηχανήματα που συμπιέζουν το έδαφος, καταστρέφοντας τη δομή του και οδηγώντας στη θανάτωση των ωφέλιμων οργανισμών στο τροφικό πλέγμα του εδάφους. Το πιο ακραίο παράδειγμα της υποβάθμισης αυτής του εδάφους είναι το φαινόμενο που είναι γνωστό ως ερημοποίηση. Η συμβατική γεωργία συμβάλλει άμεσα στην ερημοποίηση μέσω των «κακών» γεωργικών πρακτικών, όπως της υπερκαλλιέργειας, της υπερβόσκησης, καθώς και της υπερβολικής χρήσης νερού, και έμμεσα, μέσω της αποψίλωσης για την δημιουργία νέων γεωργικών εκτάσεων ή βοσκοτόπων (Horrigan et al. 2002).

12. Περιοχή μελέτης - Δημοτικός Λαχανόκηπος Αγίων

Αναργύρων - Καματερού και Φυλής

Η περιοχή την οποία θα μελετήσουμε, ως μορφή αστικής γεωργίας εντός του αστικού ιστού, είναι ο λαχανόκηπος Αγίων Αναργύρων Καματερού και Φυλής. Τα δεδομένα μας θα τα χωρίσουμε σε δυο περιόδους. Η πρώτη περίοδος είναι από το 2013 έως τις αρχές του 2015, κατά την οποία ο λαχανόκηπος λειτουργούσε όπως θα αναλυθεί παρακάτω, με το πρόγραμμα αντιμετώπισης της φτώχειας. Η δεύτερη αρχίζει από τον Ιανουάριο του 2015 περίπου μέχρι και σήμερα με την διαφορά ότι ο λαχανόκηπος δεν λειτουργεί υπό το καθεστώς ή κάποια άλλη οργανωμένη δομή. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι η θέληση των επωφελούμενων σε συνδυασμό με την μέχρι τώρα συνεργασία του δήμου, έχουν διατηρήσει τον χώρο αυτό, ως δημοτικό λαχανόκηπο. Στην συγκεκριμένη περιοχή μελέτης υπάρχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι το διάστημα 2013-2016 μπορεί να παρατηρηθεί πως ο ίδιος χώρος αστικής γεωργίας λειτούργησε με δυο διαφορετικούς τρόπους. Αρχικά με οργανωμένη δομή, χρηματοδότηση και συνεργασία των ΜΚΟ – 2 δήμων – εργαζομένων και δικαιούχων, και στην συνέχεια χωρίς κάποια οργανωμένη δομή με παροχές από τον δήμο και με έξοδα συντήρησης των δικαιούχων για τα αγροτεμάχιά τους.

Εικόνα 1 Περιοχή Μελέτης, Δημοτικός λαχανόκηπος Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής (google maps)

12.1 Η κατασκευή του δημοτικού λαχανόκηπου Δήμου Αγίων Αναργύρων - Καματερού

Η κατασκευή του Λαχανόκηπου έγινε το 2013 με χρηματοδότηση του Α.Σ.Δ.Α. (Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Δυτικής Αθήνας). Η χρηματοδότηση του έγινε με Φορέα υλοποίησης τον Δήμο Αγ. Αναργύρων – Καματερού. Σύμφωνα με την “ΑΔΑ: Β498Ω62-6Σ1” ΑΡΙΘΜ. ΑΠΟΦ: 173/2012, «Σκοπός του έργου είναι η δημιουργία λαχανόκηπων σε ελεύθερο χώρο του Δήμου Αγ.Αναργύρων -Καματερού, που θα δοθούν προς καλλιέργεια σε κατοίκους του δήμου. Παράλληλα, σε τμήμα του ελεύθερου χώρου θα δημιουργηθεί φυτώριο για την κάλυψη των αναγκών τόσο των λαχανόκηπων όσο και Δήμου. Στόχος είναι κυρίως η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων του Δήμου, που θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε αναβάθμιση και της ποιότητας ζωής.» (διάνγεια 2012). Η χρηματοδότηση ήταν έως 74.000 € συμπεριλαμβανομένου του Φ.Π.Α..

Έτσι λοιπόν το 2013 κατασκευάστηκε ο χώρος στην περιοχή που βλέπουμε παρακάτω στον οποίο κατασκευάστηκαν:

- ✓ Παρτέρια
  - ✚ 18 ενότητες παρτεριών (3 x 6)
  - ✚ διαστάσεων 12m x 5 m
  - ✚ διαδρόμους 1,2 m
- ✓ Φυτώριο
- ✓ Περίφραξη
- ✓ Άρδευση (Δεξαμενή)

Χάρτης 5 Η περιοχή του Δημοτικού Λαχανόκηπου Αγίων Αναργύρων Καματερού και Φυλής (google maps)

Επιπροσθέτως εξετάζοντας προσεκτικά την περιοχή πρέπει να αναφέρουμε κάποια βασικά στοιχεία όσον αφορά την κατασκευή του:

- Η συγκεκριμένη φωτογραφία από το Google Earth προσανατολισμένη στα 4 σημεία του ορίζοντα (πάνω μέρος της φωτογραφίας είναι ο βοράς).
- Σκίαση από ψηλά κτήρια δεν υπάρχει καθ' όλη την διάρκεια της μέρας με αποτέλεσμα την μέγιστη δυνατή ηλιακή έκθεση.
- Γύρω από τον συγκεκριμένο λαχανόκηπο υπάρχουν φυτεμένα δένδρα (ελιές και έλατα) που λειτουργούν ως φυσική περίφραξη, αλλά δημιουργούν και φυσική σκίαση ως χώρους ξεκούρασης των ανθρώπων που καλλιεργούν
- Το συρματόπλεγμα που χρησιμοποιήθηκε ως περίφραξη είναι σε καλή κατάσταση και αποτρέπει την είσοδο σε αυτών αδέσποτων ζώων προστατεύοντας την καλλιέργεια
- Υπάρχει χώρος για Παρκινγκ (όχι ειδικός κατασκευασμένος χώρος αλλά φυσικός χώρος)
- Το έδαφος σύμφωνα με τον Αντιδήμαρχο Αγίων Αναργύρων εντός των παρτεριών είναι χώμα που προφέρθηκε και είναι κατάλληλο για φύτευση, και όχι το προ υπάρχον χώμα.
- Υπάρχουν κοντέινερ τα οποία φιλοξενούν τα γραφεία των εργαζομένων και τον απαραίτητο εξοπλισμό σε προβλεπόμενες συνθήκες. Ξεχωριστό κοντέινερ για αποθήκευση εργαλείων και εξοπλισμού
- Κατασκευάστηκε σπορείο το οποίο βλέπουμε στην παραπάνω εικόνα.

Εικόνα 2 Σπορείο Δημοτικού Λαχανόκηπου Αγίων Αναργύρων Καματερού και Φυλής (αρχείο λαχανόκηπου)

12.2 Πρόγραμμα αντιμετώπισης της Φτώχειας στους Δήμους Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής 2013-2015

Στον Δήμο Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής λειτουργούσε βάση του προγράμματος Κοινωνικό παντοπωλείο, Κοινωνικό Φαρμακείο, Δομή Παροχής συσσιτίου, Τράπεζα Χρόνου Γραφείο Διαμεσολάβησης και Δημοτικός Λαχανόκηπος. Ο Δημοτικός Λαχανόκηπος Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής βρίσκεται δίπλα στο Πάρκο Τρίτση.

Οι δομές εντάχθηκαν στο πρόγραμμα «Νόστος Κοινωνικό Δίκτυο Αλληλεγγύης» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» που υλοποιήθηκε από τον «Ε.Κ.Π.Ο.Σ.Π.Ο ΝΟΣΤΟΣ» και την «Εργοερευνητική» και με την σύμπραξη των Δήμων Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής (Με την συγχρηματοδότηση Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης – ΕΣΠΑ 2007 - 2013).

Εικόνα 3 Πορεία κατασκευής του δημοτικού λαχανόκηπου Αγ. Αναργύρων - Καματερού και Φυλής

12.2.1. Ο Δημοτικός λαχανόκηπος

Μέχρι τις αρχές του 2015 υλοποιούταν από τον «Ε.Κ.Πο.Σ.Π.Ο. ΝΟΣΤΟΣ» και την «Εργοερευνητική» ο Δημοτικός Λαχανόκηπος Αγίων Αναργύρων - Καματερού και Φυλής. Σύμφωνα με το πρόγραμμα Κοινωνικών Δομών ο Δημοτικός Λαχανόκηπος “θα παρέχει στην κάθε περιοχή που λειτουργεί έκταση 20τμ αρδευόμενη και περιφραγμένη σε τουλάχιστον 100 άπορους, άνεργους και άστεγους για την καλλιέργεια οπωροκηπευτικών με σκοπό την σίτιση τους. Μόνο όσοι διαθέτουν την κάρτα απόρου θα έχουν τη δυνατότητα να εξυπηρετηθούν προκειμένου όλες οι διαδικασίες να γίνονται με διαφάνεια. Ο Δημοτικός Λαχανόκηπος θα καλλιεργείται αποκλειστικά από τον αιτούντα ωφελούμενο και με την βοήθεια των οικείων του. Θα τους διαθέτει απαραίτητο εξοπλισμό και εργαλεία για την καλλιέργεια του αγροτεμάχιου ώστε αυτοί εκτός από την εξασφάλιση της σίτισης τους να παρέχουν το 10% της ετήσιας παραγωγής τους στο Κοινωνικό Παντοπωλείο. Το ωράριο πρόσβασης των ωφελούμενων στο Δημοτικό Λαχανόκηπο θα είναι ορισμένο, ανά εποχή (koinoniasos.gr 2015).

12.2.2. Εργαζόμενοι

Στη δομή απασχολούνταν ένας γεωπόνος, ένας επιστάτης και μία κοινωνική λειτουργός.

- **Ο Γεωπόνος** ήταν υπεύθυνος για την καθοδήγηση των δικαιούχων σχετικά με τις καλλιέργειες και αναλάμβανε την πραγματοποίηση τακτικών σεμιναρίων εστιάζοντας στις ορθές καλλιεργητικές πρακτικές. Συντόνιζε τους τρόπους δικτύωσης της δομής με την τοπική κοινωνία και τους φορείς στα πλαίσια της ανάπτυξης της κοινωνικής δικτύωσης.
- **Ο επιστάτης** ήταν υπεύθυνος για τη επίβλεψη του χώρου και της αποθήκης, αλλά και για την παροχή των κατάλληλων εργαλείων στους δικαιούχους.
- **Η Κοινωνική Λειτουργός** υποδέχονταν καθημερινά τους δικαιούχους παρέχοντας ψυχοκοινωνική υποστήριξη. Ήταν υπεύθυνη σε συνεργασία με την αρμόδια κοινωνική Λειτουργό της Κοινωνικής Υπηρεσίας του Δήμου για τον έλεγχο των νέων αιτήσεων.

12.2.3. Δικαιούχοι

Δικαιούχοι του Δημοτικού Λαχανόκηπου κρίνονταν κάτοικοι του Δήμου που αποδεδειγμένα δε διέθεταν αγροτική ιδιοκτησία ή άλλο καλλιεργήσιμο κομμάτι γης κοντά στην περιοχή όπου κατοικούν και πληρούσαν τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις που αφορούσαν κυρίως:

- Να είναι δημότες του εκάστοτε δήμου
- Εισόδημα
  - 5500€/άτομο, +1200€ ζευγάρια ή οικογένειες,9000€ ΑΜΕΑ
- Οικογενειακή κατάσταση
- Ανεργία
- Κατάσταση υγείας (διαπιστωμένα από υγειονομική επιτροπή)

12.2.4. Πρώτες ύλες

Για τη λειτουργία του Δημοτικού Λαχανόκηπου είναι απαραίτητη η συμβολή της τοπικής κοινωνίας και των επιχειρήσεων ώστε να εξασφαλιστούν εργαλεία, σπόροι και βλαστάρια κατάλληλα για τις διαφορετικές εποχιακές καλλιέργειες. Όλες οι δωρεές και οι χορηγίες σε είδος καταγράφονταν από τη Γεωπόνο της Δομής.

12.3 Τι πραγματοποιήθηκε στον συγκεκριμένο λαχανόκηπο 2013-2015

Στον συγκεκριμένο λαχανόκηπο δόθηκαν 20m² / δικαιούχο και οι δικαιούχοι στο διάστημα 2013-2014 ξεκίνησαν με 10 και στο δεύτερο έτος έφτασαν τους 94. Οι αιτήσεις ήταν πολύ περισσότερες σύμφωνα με την Κοινωνική Λειτουργό του προγράμματος, οι οποίες όμως δεν πληρούσαν τα κριτήρια. Επίσης υπολογίζεται ότι οι εθελοντές του προγράμματος είναι κοντά στα 10 άτομα.

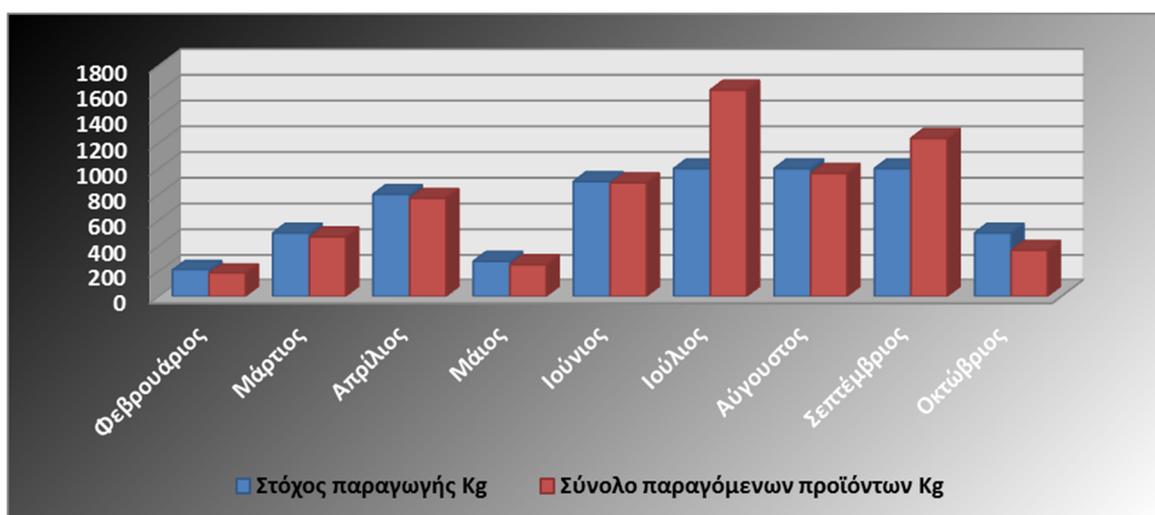
Κατά την διάρκεια λειτουργίας του λαχανόκηπου γινόντουσαν επισκέψεις σχολείων, ΚΑΠΗ, με σκοπό την εκπαίδευση και ενημέρωση τους, καθώς και κοινωνικές δράσεις, όπως προσφορά ποσοστού παραγωγής των επωφελομένων που ήθελαν, σε 10 άπορες οικογένειες με την βοήθεια του «Κινήματος Αλληλεγγύης Δήμου Φυλής». Ταυτόχρονα και σύμφωνα με το πρόγραμμα το 10% της παραγωγής τους δινόταν στο Κοινωνικό Παντοπωλείο. Είχε ξεκινήσει και προσπάθεια κομποστοποίησης, η οποία όμως έμεινε σε αρχικά στάδια. Ο πρώην Ανεκμετάλλευτος χώρος του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (Ε.Θ.Ι.Α.Γ.Ε.) μετατράπηκε γρήγορα σε χώρο που καθημερινά χρησιμοποιούταν από τους επωφελούμενους τόσο ως χώρος που καλλιεργούσαν τα δικά τους λαχανικά όσο και σε έναν χώρο κοινωνικοποίησης, κοινωνικών ευπαθών ομάδων, τόσο των ίδιων όσο και των οικείων τους, αφού εκτιμούν ότι πέρα από τους 94 επωφελούμενους που συμμετείχαν οι συνολικοί που επωφελήθηκαν από την δράση ήταν περίπου 500 άτομα. Επίσης ο χώρος διατηρείται καθαρός, τόσο από τους εργαζόμενους όσο και από τους επωφελούμενους, και όποια πρώην πεταμένα αντικείμενα υπήρχαν στον χώρο μετατράπηκαν σε αυτοσχέδια τραπέζια, κούνιες, παγκάκια, ψησταριές κλπ. Σύμφωνα με τους εργαζομένους, παρατηρήθηκε και το φαινόμενο ανταλλακτικής οικονομίας μεταξύ των επωφελομένων.

12.3.1. Η Παραγωγή του λαχανόκηπου

Η καλλιέργεια εξηγήει η Γεωπόνος του λαχανόκηπου, ήταν σύμφωνα με τις αρχές βιολογικής καλλιέργειας καθώς δεν χρησιμοποιήθηκαν καθόλου χημικά λιπάσματα. Στον παρακάτω πίνακα θα δούμε τα αποτελέσματα παραγωγής για το διάστημα 2013-2014

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΑΧΑΝΟΚΗΠΟΥ	Έτος 2014								
	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος
Στόχος παραγωγής Kg	210	500	800	280	900	1000	1000	1000	500
Σύνολο παραγόμενων προϊόντων Kg	183	470	770	255	890	1610	963	1235	366
Συνολικός Αριθμός ωφελούμενων	70	94							
Συνολικός αριθμός ατόμων που ωφελούνται από τη δράση (εκτίμηση)	150	500							

Πίνακας 3 Παραγωγή δεδομένων λαχανόκηπου διαστήματος 2013 – 2014 Πηγή: Εργαζόμενοι προγράμματος

Διάγραμμα 2 Στόχος Παραγωγής σε kg σε σχέση με τα παραγόμενα προϊόντα 2013-2014 Πηγή: Εργαζόμενοι του προγράμματος

Όπως βλέπουμε και στον διάγραμμα η παραγωγή διαφέρει από μήνα σε μήνα κάτι αναμενόμενο, καθώς ο αριθμός των επωφελούμενων που συμμετείχαν στην παραγωγή διαφέρει αλλά ακόμα περισσότερο διαφέρει ο εκτιμώμενος αριθμός συνδικαιούχων. Το διάγραμμα 1 μας δείχνει ότι ο στόχος της παραγωγής (λαμβάνοντας υπόψη τα φυτεμένα προϊόντα, και την συμμετοχή σε αριθμό των ατόμων), είναι κοντά στα πραγματικά προαγόμενα προϊόντα. Στον μήνα Ιούλιο μας εξηγεί η Γεωπόνος του τμήματος υπήρχε πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή δικαιοúχων και συνδικαιούχων από ότι περίμεναν.

Τα είδη που φυτευτήκαν στην διάρκεια της λειτουργίας του ήταν:

- Χειμώνα – Φθινόπωρο
μπρόκολο, κουνουπίδι, λάχανο, μαρούλι, σκόρδο, κρεμμύδι, αντίδι, ραδίκι (άγριο κόκκινο), σπανάκι, αρακά, κουκιά, ραπανάκι, σέσκουλο, παντζάρι, σέλινο, μαϊντανό, άνηθο, ρόκα, καρότο, πατάτες
- Άνοιξη – Καλοκαίρι
ντομάτα, κολοκύθι, αγγούρι, πιπεριές, μελιτζάνες, βλίτα καρπούζι, πεπόνια, λούφα (σφουγγάρι), μπάμιες, φασολάκια

Το αν οι δικαιούχοι κάλυψαν τις ανάγκες τους διατροφικά σε λαχανικά από την καλλιέργειά τους στο διάστημα αυτό είναι δύσκολο να απαντηθεί. Αυτό οφείλεται στο ότι οι δικαιούχοι δεν είχαν ισάριθμους συνδικαιούχους. Με άλλα λόγια ένας δικαιούχος μπορεί να εκμεταλλευόταν τα προϊόντα που παρήγαγε στα 20m² μόνος του, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ο δικαιούχος να έπρεπε να καλύψει την ανάγκη μιας πενταμελούς οικογένειας. Μια εκτίμηση είναι ότι τα 20m² με τις αρχές τις βιολογικής καλλιέργειας, καλύπτουν σε μεγάλο ποσοστό μια τριμελή οικογένεια.

12.3.2. Κοινωνικό Προφίλ Δικαιούχων

Το κοινωνικό προφίλ των δικαιούχων σύμφωνα με την Κοινωνική λειτουργό του προγράμματος ήταν:

Οικογένειες με ανήλικα τέκνα (17) που ο κύριος λόγος τους ήταν η κάλυψη των αναγκών τους. Οικογένειες χωρίς ανήλικα τέκνα και μάλιστα πρώην εύπορες. Μετανάστες κυρίως από Αλβανία και Ρωσία. Συνολικά οι γυναίκες ήταν 29 σε αριθμό, ηλικίας 19 έως 70 άνεργες, συνταξιούχοι αλλά και άτομα με αναπηρία. Οι άντρες ήταν 41 σε αριθμό, από 23 έως 75 ετών όπου ήταν άνεργοι, συνταξιούχοι, ή προσφάτως εργαζόμενοι. Το μορφωτικό επίπεδο αυτών ήταν κυρίως υποχρεωτικής εκπαίδευσης και 7 άτομα πανεπιστημιακών σπουδών. Οι παραπάνω είναι μόνο οι δικαιούχοι και όχι οι συνδικαιούχοι.

12.3.3. Λόγοι Ένταξης στο Πρόγραμμα

Οι λόγοι ένταξης στο πρόγραμμα διαφέρουν από δικαιούχο σε δικαιούχο. Η βασικότερη αιτία που πήραν μέρος ήταν σύμφωνα με την Κοινωνική λειτουργό η κάλυψη αναγκών και αντιμετώπιση φτώχειας. Ένα μεγάλο ποσοστό εκτός του οικονομικού ήταν το ενδιαφέρον και η ευαισθησία για τη φύση και το περιβάλλον. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν πρώην γόννοι αγροτικών οικογενειών σε χωριά κάτι που είδαν σαν αφορμή να γυρίσουν στις παλιές εικόνες των παιδικών τους χρόνων. Οι νεότεροι το είδαν σαν πρόκληση, διαφυγή από την δύσκολη πραγματικότητα της κρίσης που περνάει η χώρα αλλά και σαν δημιουργία σε ένα τομέα που δεν είχαν επαφή νωρίτερα. Τέλος τα άτομα με αναπηρία το έκαναν κυρίως για ψυχολογικούς λόγους.

12.3.4. Κοινωνικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν

Κατά το διάστημα αυτό μεγάλο ενδιαφέρον σε κοινωνικές δράσεις, παρατηρήθηκε.

Επισκέψεις σχολείων και ΚΑΠΗ, με σκοπό την ενημέρωση και εκπαίδευση τόσο από τους υπεύθυνους του λαχανόκηπου όσο και από τους επωφελούμενους, Κατά την διάρκεια των επισκέψεων παιδιά καθηγητές και απλοί πολίτες είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν και να παρακολουθήσουν από κοντά και πρακτικά:

- τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για να καλλιεργήσουν στον χώρο τους οι επωφελούμενοι
- γενικότερες πληροφορίες που αφορούν τον τομέα της γεωργίας
- παρουσίαση αγροτικών εργαλείων όπως φρέζα - τσάπες - φτυάρια

Στο διάστημα αυτό υπήρξαν πέρα από το σταθερό 10% που δινόταν στο κοινωνικό παντοπωλείο και άλλες προσφορές αλληλεγγύης. Καλλιεργητές και μέλη της ομάδας «Κίνημα Αλληλεγγύης Δήμου Φυλής» μάζεψαν ποσοστό που τους αναλογούσε σε συνδυασμό με την προσφορά και όποιον επωφελούμενων επιθυμούσαν, και το μοίρασαν σε 10 άπορες οικογένειες.

Φυσικά και σε όλες τις γιορτές όπως Πρωτομαγιά και Καθαρά Δευτέρα ο λαχανόκηπος ήταν ανοιχτός προς τον κόσμο, και όπως μαρτυρούν επωφελούμενοι η συμμετοχή ήταν μεγάλη.

13. Σήμερα 2015-2016

Από τον Φεβρουάριο του 2015 το πρόγραμμα σταμάτησε να λειτουργεί κάτω από το καθεστώς που ήταν τα δυο προηγούμενα έτη. Σταμάτησε δηλαδή να υφίσταται σαν δημοτικός λαχανόκηπος στα πλαίσια αντιμετώπισης της φτώχειας.

13.1 Δικαιούχοι

Ο δήμος Αγίων Αναργύρων – Καματερού, και πιο συγκεκριμένα ο Αντιδήμαρχος Περιβάλλοντος και Πολιτικής Προστασίας Πρασίνου Γιάννης Ελαιοτριβάρης αποφάσισαν να αφήσουν τους τότε δικαιούχους να παραμείνουν στον χώρο και να συνεχίσουν να καλλιεργούν, εφόσον αυτοί το επιθυμούσαν. Όταν το πρόγραμμα έφυγε οι δικαιούχοι σε αριθμό ήταν 94. Στην θέση αυτών που αποχώρησαν οικειοθελώς άλλοι πήραν την θέση τους και σήμερα οι δικαιούχοι είναι σε αριθμό 66 από τους οποίους το 2/3 περίπου είναι από τους παλιούς δικαιούχους. Η επιλογή των δικαιούχων γίνεται από τον Αντιδήμαρχο, με τα αντίστοιχα κοινωνικά κριτήρια της πρώτης περιόδου. Ενεργοί και τακτικοί είναι στους οποίους δόθηκαν και ερωτηματολόγια της έρευνας. Από αυτούς ο κύριος Θανάσης Σαμόλης, ο οποίος από την αρχή υπήρξε εθελοντικά σαν εξωτερικός επιστημονικός συνεργάτης, βρίσκεται ακόμα εκεί ενεργά, και είναι ένας από αυτούς που μας παρέιχε σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί αυτή την στιγμή ο δημοτικός λαχανόκηπος.

13.2 Γενικές Αρχές Λειτουργίας

Πριν συνεχίσουμε την ανάλυση για το πώς λειτουργεί πλέον ο συγκεκριμένος χώρος πρέπει να τονιστεί ότι γίνεται προσπάθεια για την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων (εδάφους-νερού). Δηλαδή όπως και στο πρώτο διάστημα 2013-2015, έτσι και τώρα οι δικαιούχοι προσπαθούν να είναι κοντά στα πλαίσια των αρχών της βιολογικής καλλιέργειας με ότι αυτό συνεπάγεται. Η ορθολογική διαχείριση του νερού άρδευσης, η χρήση οργανικών λιπασμάτων, καθώς και η βιολογική καταπολέμηση ασθενειών και εχθρών των καλλιεργειών είναι ο βασικός στόχος όλων των δικαιούχων. Σκοπός των παραγωγών είναι με την χρήση των συγκεκριμένων αρχών να παραχθούν γεωργικά προϊόντα ποιότητας χωρίς χημικά κατάλοιπα καθώς και εφαρμογή καλλιεργητικών πρακτικών που αποκαθιστούν και διατηρούν την γονιμότητα του εδάφους. Αυτό οφείλεται τόσο στο ότι αυτά τα προϊόντα είναι για ίδια χρήση, όσο και στο ότι οι δικαιούχοι και εθελοντές παρουσίασαν ιδιαίτερη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

Έχοντας λοιπόν από το πρώτο διάστημα τις εγκαταστάσεις, σκαπτικά εργαλεία, και όλα αυτά που αναφέραμε στο διάστημα 2013-2015, κάποιοι από τους παλιούς αλλά και καινούργιοι δικαιούχοι και συνδικαιούχοι συνέχισαν να καλλιεργούν στον αστικό λαχανόκηπο. Υπάρχει μια άτυπη επιτροπή η οποία όταν υπάρχει κάποιο αίτημα από τους δικαιούχους ως προς το δήμο, η επιτροπή το εκφράζει. Όπως θα παρατηρηθεί και στα συμπεράσματα των ερωτηματολογίων, υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι έχουν κάποια οικονομική άνεση (συνταξιούχοι), αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άνεργοι οικογενειάρχες οι οποίοι βοηθούνται σημαντικά από το αγροτεμάχιό τους σε οικονομικό επίπεδο. Από τότε που ο λαχανόκηπος λειτουργεί με το νέο καθεστώς οι δικαιούχοι καλούνται να πληρώνουν μόνοι τους σπόρους ή τυχόν έξοδα που χρειάζονται για την καλλιέργειά τους πχ κοπριά. Εδώ παρατηρήθηκε η συνεννόηση μεταξύ των δικαιούχων για την αντιμετώπιση προβλημάτων τόσο λειτουργικών όσο και οικονομικών. Για παράδειγμα ο καθένας δήλωνε πόσο κοπριά χρειάζεται, αλλά η παραγγελία δεν γινόταν ατομικά αλλά συλλογικά με σκοπό την μείωση του κόστους.

Εικόνα 4 Επωφελούμενοι του λαχανόκηπου την στιγμή λήψης της συλλογικής παραγγελίας κοπριάς (προσωπικό αρχείο)

Παρατηρήθηκε ότι ένα αγροτεμάχιο 20m² δεν ήταν αρκετό για μια οικογένεια που αποτελούνταν από 3 μέλη και πάνω. Έτσι πλέον ο κάθε δικαιούχος έχει 30m² στην διάθεσή του. Δεν υπάρχει ακόμα σύστημα με το οποίο κατανέμετε η γη. Η αυξημένη ζήτηση όμως επιτάσσει ένα σύστημα αναδιοργάνωσης των αγροτεμαχίων. Φυσικά η συνεργασία με τον δήμο καθώς και οι ανοιχτές πόρτες του χώρου για οποιονδήποτε θέλει να παρακολουθήσει ή και να συμμετέχει εθελοντικά με σκοπό την απόκτηση γνώσεων για τον πρωτογενή τομέα συνέχισε ενεργά, και μάλιστα σε συνδυασμό με κοινωνικές δράσεις που θα αναφερθούν στην συνέχεια.

13.3 Βασικές διαφορές Α και Β διαστήματος στην λειτουργία

Κατά την διάρκεια όπου ο λαχανόκηπος λειτουργούσε ως Δημοτικός Λαχανόκηπος Αντιμετώπισης της Φτώχειας το βασικό πλεονέκτημα ήταν ότι υπήρχε χρηματοδότηση και έτσι οι δικαιούχοι ελαχιστοποιούσαν τα έξοδα τους. Ο συνδυασμός εξειδικευμένου προσωπικού και χρηματοδότησης για την απόκτηση βασικών εργαλείων για την καλλιέργεια των αγροτεμαχίων έπαιξε βασικό ρόλο και ήταν αυτό που έδωσε γερές βάσεις για την συνέχεια. Το βασικό πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η οργανωμένη μορφή ήταν γραφειοκρατικό. Η συμφωνία Δήμων – ΜΚΟ στην επίλυση ενός προβλήματος (πχ αγορά σπόρων, κοπριάς κλπ) ναι μεν υπήρχε, αλλά απαιτούνταν αρκετός χρόνος για την υλοποίηση τους. Από την άλλη μεριά η μη οργανωμένη μορφή έχει να αντιμετωπίσει άλλες προκλήσεις. Η αγορά σπόρων, κοπριάς ή οποιουδήποτε άλλου εργαλείου, γίνεται πολύ πιο άμεσα αλλά με χρήματα των δικαιούχων που πολλοί καμιά φορά δεν διαθέτουν. Αν και δεν έχει εντοπιστεί κάτι τέτοιο υπάρχει κίνδυνος σε διαφωνίες μεταξύ των δικαιούχων να μην υπάρχει κάποιος αρμόδιος να μπορεί να επιβάλει τάξη. Κατά βάση αυτό γίνεται από τον ίδιο τον αντιδήμαρχο ο οποίος επισκέπτεται τακτικά τον χώρο και προσπαθεί να δώσει λύσεις, καθώς και να βρει χώρο σε οποιονδήποτε κριθεί ότι έχει ανάγκη. Φυσικά κανόνες υπάρχουν, όμως έχουν θεσπιστεί μεταξύ των επωφελουμένων άτυπα με την σύμφωνη γνώμη του αντιδημάρχου, χωρίς όμως ξεκάθαρα όρια με ότι συνεπάγεται για την λειτουργία του. Επίσης διαπιστώθηκε μεγάλη διαφορά συμμετοχής γυναικών. Κατά το πρώτο διάστημα η συμμετοχή των γυναικών ήταν σε μεγάλο ποσοστό καθώς είχαν δικαίωμα βάση κριτηρίων να συμμετάσχουν. Πλέον οι γυναίκες είναι ελάχιστες και αυτό οφείλεται στο ότι δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν μόνες τους στην διατήρηση του αγροτεμαχίου λόγω της δυσκολίας των καλλιεργητικών αναγκών.

Ο δήμος είναι δίπλα στον λαχανόκηπο και χρησιμοποιεί δημοτικά φορτηγά, κλαδοθραύστη και κλαριά που κλαδεύτηκαν στον δήμο με τα οποία ο δημοτικός λαχανόκηπος εμφανίζει μια οργανωμένη μορφή κομποστοποίησης. Ο κλαδοθραύστης κόβει τα φυτικά υπολείμματα σε μικρότερα τεμάχια και έτσι μειώνεται και ο όγκος τους. Με την διαδικασία αυτή είναι δυνατόν να παραχθεί ένα άριστο μεταπλαστικό υλικό για την βελτίωση του εδάφους, ενώ δεν επιβαρύνεται και το περιβάλλον με άχρηστα σκουπίδια. Στόχος είναι το οργανικό λίπασμα που θα παραχθεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για τις ανάγκες του λαχανόκηπου όσο και για τις ανάγκες του δήμου. Επίσης ο δήμος παρέχει την ύδρευση των αγροτεμαχίων από την γεώτρηση του δήμου.

13.4 Συνεργασίες με δήμο και τοπική κοινωνία - δράσεις

- Οι δικαιούχοι έχοντας εμπειρία πλέον στο μπόλιασμα, έχουν βοηθήσει τον δήμο στο μπόλιασμα των νεραντζιών.
- Σε συνεργασία με τον δήμο ειδικοί επιστήμονες Γεωπόνοι έχουν πραγματοποιήσει ημερίδες προς τους καλλιεργητές, με σκοπό την απόκτηση περαιτέρω γνώσεων και ανταλλαγή απόψεων, τόσο των δικαιούχων αλλά και άλλων δημοτών που ήθελαν να παρακολουθήσουν. Κατά την διάρκεια αυτών των ημερίδων δόθηκαν από τους καλλιεργητές στους δημότες ντόπιοι σπόροι όπως καρότα, φασολάκια, βασιλικοί, λούφες, σπανάκι και ντομάτα για να τα καλλιεργήσουν στις βεράντες τους.
- Γιορτές πραγματοποιούνται όπως Πρωτομαγιά, Καθαρά Δευτέρα στις οποίες τόσο οι δημότες που επιθυμούν όσο και οι δικαιούχοι συμμετέχουν κοινωνικοποιούνται, και συνήθως γίνεται προσφορά σπόρων ή κατασκευών (πχ χαρταετοί που φτιάχτηκαν από τους δικαιούχους δόθηκαν σε παιδιά που συμμετείχαν).
- Επισκέψεις σχολείων και ΚΑΠΗ πραγματοποιούνται, και εκτός της ενημέρωσης για τον πρωτογενή τομέα γίνονται και άλλες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα βαφή αυγών σε συνεργασία με το ΚΑΠΗ, η οποία έγινε με παραδοσιακό τρόπο.
- Έχουν ήδη εμβολιάσει 80 ρίζες αγριελιές και έχουν καλέσει δημότες να το κάνουν και αυτοί για να το δουν πρακτικά.
- Το πρόγραμμα αναδοχής ροδιάς στο οποίο αγόρασαν 80 ρίζες ροδιάς 5€/ρίζα. Στην συνέχεια όποιος δημότης επιθυμούσε αγόραζε 4 ροδιές με 20€, κρατούσε την 1 για τον ίδιο, και οι άλλες 3 δίνονταν σε σχολεία για δενδροφύτευση.
- Χορηγίες σπόρων από μαγαζιά αλλά και από οργανωμένες δομές παρατηρήθηκαν (20 ροδιές).
- Φυτώριο αλόης από το οποίο έχουν δοθεί πάνω από 100 ρίζες αλόης σε δημότες.

Εικόνα 5 Επικέψεις σχολείων (αρχείο λαχανόκηπου)

Οι καλλιεργητές μας [redacted] και [redacted] [redacted] μέλη της εθελοντικής ομάδας: «Κίνημα Αλληλεγγύης Δήμου Φυλής» την Παρασκευή 28/2 θα μαζέψουν το ποσοστό που τους αναλογεί και μέσα από αυτό θα προσφέρουν μέρος της παραγωγής σε 10 άπορες οικογένειες. Όποιος το επιθυμεί μπορεί να ενισχύσει αυτή τη γενναία προσπάθειά τους ώστε να βοηθηθούν παραπάνω οικογένειες!

*Οποιαδήποτε προσφορά είναι δεκτή

Εικόνα 6 Δράσεις (γιορτές, επίσκεψη ΚΑΠΗ, κοινωνικές προσφορές) (αρχείο λαχανόκηπου)

Εικόνα 7 Επωφελούμενοι Λαχανόκηπου (προσωπικό αρχείο)

13.5 Κέντρο καινοτόμων Αστικών Γεωπονικών εφαρμογών Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού

Ο χώρος αυτός είναι μια μεταλλική-γυάλινη κατασκευή περίπου 20m². Είναι ο χώρος που χρησιμοποιούν οι δικαιούχοι σε συνεργασία με το επιστημονικό δυναμικό του δήμου ώστε να δοκιμάσουν διαφόρων ειδών καλλιέργειες και με την πρακτική άσκηση, να δουν τι αποτελέσματα έχει και να βγάλουν συμπεράσματα από την παραγωγή ως προς την αποδοτικότητα τους. Η κυλινδρική κάθετη καλλιέργεια και η πυραμιδική κάθετη καλλιέργεια είναι δυο από τις κυριότερες μορφές που χρησιμοποιήθηκαν.

- Στην κυλινδρική κάθετη καλλιέργεια χρησιμοποιήθηκαν πρώην πεταμένοι σωλήνες οι οποίοι τοποθετήθηκαν κάθετα, ανοίχτηκαν τρύπες και στην συνέχεια φυτευτήκαν πειραματικά διάφορα λαχανικά όπως μαρούλι. Ο χώρος που απαιτείται είναι ελάχιστος και αυτό ενδείκνυται για μικρή παραγωγή όταν υπάρχει έλλειψη χώρου πχ βεράντες σπιτιού, ενώ απαιτείται λιγότερο νερό για το πότισμά τους λόγω της κάθετης τοποθέτησής τους. Εδώ παρατηρήθηκε ότι το μέγεθος του σωλήνα έπαιξε ρόλο καθώς η μικρότερη διάμετρος σωλήνα είχε μεγαλύτερη παραγωγή. Αυτό αποδόθηκε πιθανόν στο ότι η μεγαλύτερη διαμέτρου σωλήνα, περιείχε περισσότερο χώμα και συνδυασμό με το νερό του ποτίσματος να πιεζόταν περισσότερο του ριζικό σύστημα των φυτών.
- Η πυραμιδική κάθετη καλλιέργεια ουσιαστικά είναι τετράγωνα ή ορθογώνια τελάρα τα οποία τοποθετούνταν πλάγια το ένα πάνω στο άλλο, με αποτέλεσμα τα φυτά που περιείχαν να ποτίζονται επαρκώς με μικρές ποσότητες νερού, και να εκμεταλλεύονται όλο το νερό (καθώς τα κατώτερα τελάρα χρησιμοποιούσαν το στραγγισμένο νερό των ανωτέρων), και φυσικά λόγω κάθετης καλλιέργειας την εξοικονόμηση χώρου.

Στον χώρο αυτό επίσης φυλάσσεται το σπορείο του λαχανόκηπου και το φυτώριο μοσχευμάτων ροδιάς.

Εικόνα 8 Πυραμδική κάθετη καλλιέργεια (προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 9 Μπόλιασμα Ελιάς στον περιβάλλοντα χώρο του Λαχανόκηπου (προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 10 Προσωπικό σπορείο επωφελούμενου (προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 11 Διαδικασία κατασκευής κυλινδρικής κάθετης καλλιέργειας (αρχείο λαχανόκηπου)

14. Έρευνα

14.1 Ερωτηματολόγια – μέθοδος ανάλυσης

Σκοπός της έρευνας πεδίου ήταν να παρουσιάσουμε πως επηρέασε τους δικαιούχους η αστική γεωργία στην οποία συμμετείχαν, στους τρεις βασικούς πυλώνες τις Βιώσιμης Ανάπτυξης (Κοινωνία - Οικονομία – Περιβάλλον)

Για την διεξαγωγή της έρευνας, τυπώθηκαν ερωτηματολόγια τα οποία μοιράστηκαν σε όσους δικαιούχους βρήκαμε (σε 39 δικαιούχους), και ουσιαστικά είναι αυτοί οι οποίοι συμμετέχουν και ενεργά στο λαχανόκηπο. Στο εξώφυλλο του ερωτηματολογίου υπήρχε το παρακάτω κείμενο ώστε να ξέρουν οι δικαιούχοι τι είδους ερωτηματολόγιο συμπληρώνουν, ποιος ήταν ο σκοπός της έρευνας, και ξεκαθάριζε ότι είναι ανώνυμο.

«Ερωτηματολόγιο Διπλωματικής Εργασίας»

«Αστική γεωργία – η περίπτωση του δημοτικού λαχανόκηπου Αγίων Αναργύρων – Καματερού και Φυλής»

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας, έχει συνταχθεί στα πλαίσια της παραπάνω διπλωματικής Εργασίας του ΠΜΣ Βιώσιμης Ανάπτυξης. Σκοπός του ερωτηματολογίου είναι να δείξει τις Κοινωνικές, Οικονομικές και Περιβαλλοντικές επιδράσεις της Αστικής Γεωργίας. Η έρευνα είναι ανώνυμη,

Θα σας παρακαλούσα να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

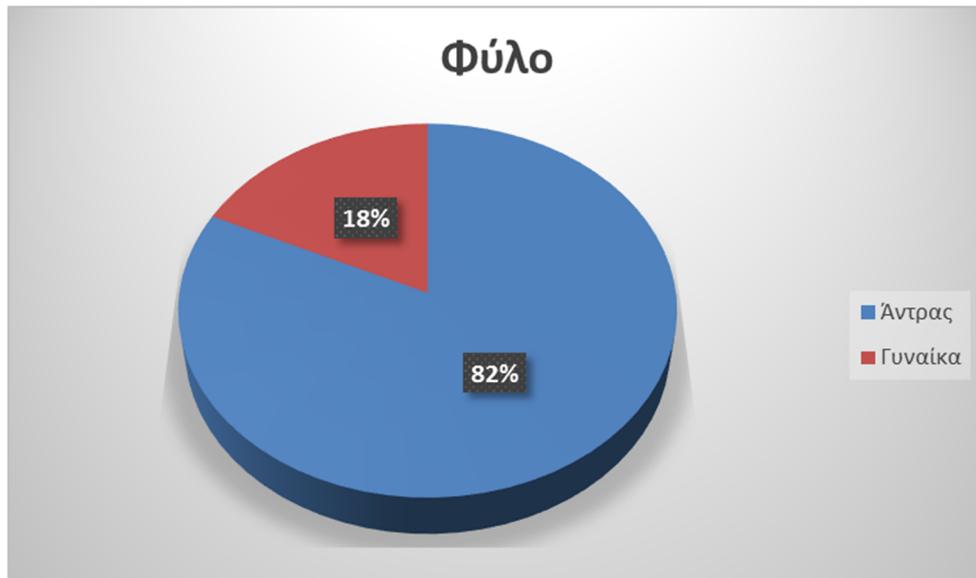
Ευχαριστώ εκ των προτέρων.»

Οι ερωτήσεις που δόθηκαν ήταν σε αριθμό 36. Οι πρώτες ερωτήσεις ήταν εισαγωγικές με σκοπό να σκιαγραφήσουν το κοινωνικό προφίλ των δικαιούχων. Στα ερωτηματολόγια κατά την συμπλήρωσή τους ήμουν παρών για διευκρινιστικές ερωτήσεις, το οποίο είχε σαν αποτέλεσμα να έχω και μια πιο σφαιρική εικόνα στο πως ο καθένας λάμβανε την συγκεκριμένη ερώτηση, και γιατί έδινε την συγκεκριμένη απάντηση. Σχόλια πάνω στις συγκεκριμένες απαντήσεις θα αναφερθούν όπου υπάρχουν.

Στην συνέχεια οι απαντήσεις περάστηκαν σε Excel, και σαν μέθοδο ανάλυσης χρησιμοποιήσαμε την περιγραφική στατιστική. Για την κάθε ερώτηση φτιάχτηκε ένα διάγραμμα πίτας, ενώ στις ερωτήσεις που ο δικαιούχος μπορούσε να επιλέξει πάνω από μια απάντηση, χρησιμοποιήθηκε ραβδόγραμμα.

14.2 Στατιστική ανάλυση αποτελεσμάτων

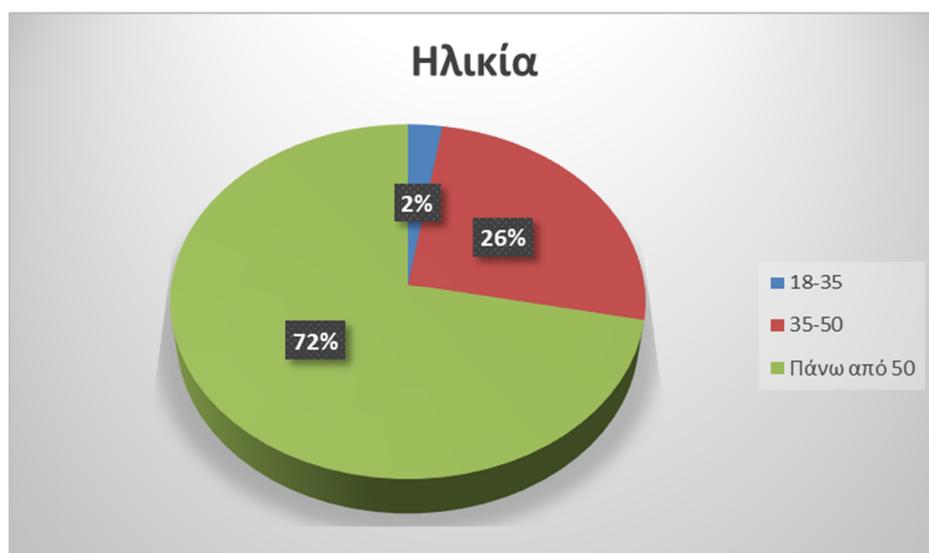
Ερώτηση 1: Φύλο

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 1

Στο διάγραμμα 1 βλέπουμε ότι οι άντρες υπερτερούν κατά πολύ. Αυτό δικαιολογείται καθώς όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ενώ στο πρώτο διάστημα (έως 2015) οι συμμετοχή των γυναικών ήταν σε μεγαλύτερο ποσοστό (στο τέλος του 2015 το ποσοστό σύμφωνα με τα αρχεία των πρώην εργαζομένων ήταν 41% γυναίκες και 59% άντρες), στο δεύτερο διάστημα σύμφωνα και με τον υπεύθυνο του λαχανόκηπου, αρκετές από τις γυναίκες δεν μπόρεσαν να ανταπεξέλθουν στις βαριές δουλειές της γεωργίας ιδίως εκείνες οι οποίες δεν είχαν συνδικαιούχο στο κοντινό τους περιβάλλον να τις βοηθήσει.

Ερώτηση 2: Ηλικία

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 2

Στο διάγραμμα 2 παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άνω των 50 ετών, ένα μικρότερο ποσοστό είναι 35-50 ετών ενώ μόλις 1 είναι μέχρι 35 ετών. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι όπως θα δούμε παρακάτω το 50% των δικαιούχων είναι συνταξιούχοι, πράγμα που δικαιολογεί το παραπάνω ποσοστό. Πιθανός λόγος για το παραπάνω ποσοστό όπως είχε σχολιαστεί και από την κοινωνική λειτουργό που εργαζόταν το πρώτο διάστημα, είναι ότι πολύ από αυτούς είναι πρώην γόννοι αγροτικών οικογενειών σε χωριά, οι οποίοι εκτός από τους υπόλοιπους λόγους, το βρήκαν και σαν αφορμή – νοσταλγία να επιστρέψουν σε αυτό.

Ερώτηση 3: Οικογενειακή Κατάσταση

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 3

Το ποσοστό των ανύπαντρων είναι πολύ μικρό καθώς μόλις 5 στους 39, είναι ανύπαντροι.

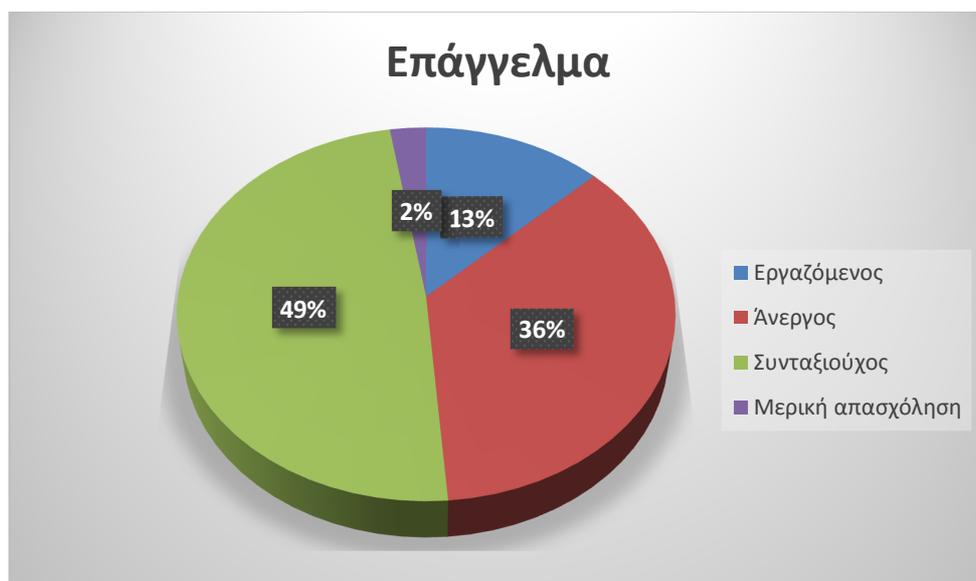
Ερώτηση 4: Αριθμός Τέκνων

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 4

Το 23% των ερωτηθέντων είναι πολύτεκνοι ενώ το 51% έχει 2 παιδιά. Αυτό μας δείχνει και συνδυαστικά με την παραπάνω ερώτηση ότι ο αριθμός των ανθρώπων που εκμεταλλεύονται την παραγωγή είναι πενταμελής και εξαμελής οικογένειες. Αυτό συμφωνεί και με την εκτίμηση των εργαζομένων του πρώτου διαστήματος, κατά τη οποία εκτιμούσαν ότι ο αριθμός των ατόμων που επωφελούνται συνολικά από το πρόγραμμα είναι πενταπλάσιος των δικαιούχων.

Ερώτηση 5: Επαγγελματική κατάσταση

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 5

Εδώ παρατηρούμε ότι το 50% σχεδόν των δικαιούχων είναι συνταξιούχοι ενώ μερικός απασχολούμενοι ή εργαζόμενοι είναι το 15%. Ένα αρκετά σημαντικό όμως ποσοστό είναι άνεργοι και αυτό όπως θα δούμε και παρακάτω θα παίξει ρόλο στον λόγο τον οποίο αποφάσισαν να πάρουν μέρος ως δικαιούχοι, όπου είναι και ο οικονομικός λόγος.

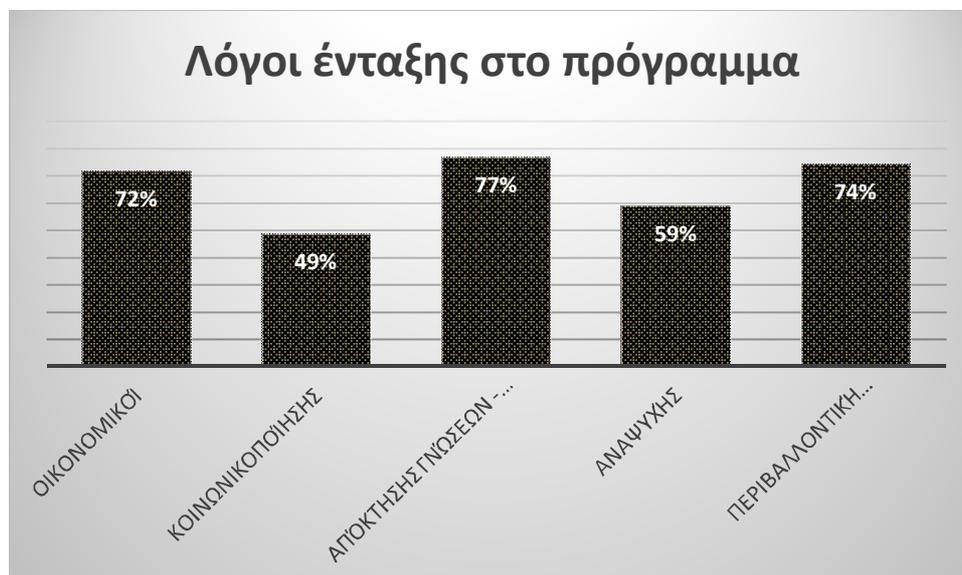
Ερώτηση 6: Το επάγγελμα (τωρινό η πρώην) ήταν σχετικό με τον τομέα της Γεωργίας;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 6

Εδώ η συντριπτική πλειοψηφία, δήλωσε ότι το επάγγελμα που είχαν ή έχουν δεν ήταν σχετικό με την γεωργία. Αυτό δηλώνει ότι ο λόγος που επέλεξαν να συμμετέχουν είναι και η απόκτηση γνώσεων για τον πρωτογενή τομέα και πιο συγκεκριμένα για την γεωργία.

Ερώτηση 7: Λόγοι ένταξης στο πρόγραμμα (μπορείτε να διαλέξετε όσους επιθυμείτε)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 7

Εδώ οι ερωτηθέντες μπορούσαν να επιλέξουν πάνω από μια απάντηση. Οικονομικοί, απόκτησης γνώσεων και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, ήταν οι λόγοι που επέλεξε η πλειοψηφία, ενώ την κοινωνικοποίηση και την αναψυχή την επέλεξαν λιγότεροι. Αυτό δηλώνει ουσιαστικά τις προσδοκίες όπου είχαν όταν αποφάσισαν να πάρουν μέρος. Όπως φαίνεται αρκετοί από αυτούς δεν δήλωσαν συμμετοχή με πρωτεύων σκοπό να κοινωνικοποιηθούν ή με σκοπό αναψυχής. Αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς όπως θα δούμε παρακάτω, η ενασχόληση με την αστική γεωργία είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη κοινωνικοποίηση τους τόσο με τα άτομα του προγράμματος όσο και με τους δημότες που το επισκέπτονται.

Ερώτηση 8: Εκπληρώθηκαν κατά την άποψή σας οι λόγοι για τους οποίους ενταχθήκατε;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 8

Εδώ στόχος της ερώτησης ήταν να δούμε κατά πόσο εκπλήρωσαν οι δικαιούχοι τους στόχους τους. Το 28% που απάντησε μερικώς δεν είναι μικρό ποσοστό, είναι όμως κάτι αναμενόμενο διότι όπως θα δούμε στην συνέχεια, τα έξοδά τους μειώθηκαν, όμως όχι τόσο σημαντικά όσο περίμεναν. Δηλαδή αυτό το ποσοστό πιθανότατα ανήκει στο 77% των δικαιούχων που επέλεξαν να δηλώσουν συμμετοχή για οικονομικούς λόγους.

Ερώτηση 9: Ποιο χρονικό διάστημα συμμετείχατε στον λαχανόκηπο;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 9

Όπως προαναφέρθηκε, μετά το τέλος την πρώτης περιόδου (έως 2015), στον χώρο παρέμειναν όσοι επιθυμούσαν και μπορούσαν. Οι μισοί και παραπάνω λοιπόν δικαιούχοι παρέμειναν στον χώρο αυτό ενώ γνώριζαν ότι η Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση που είχαν δεν υπάρχει πια, και θα έπρεπε με δικά τους έξοδα, και παροχές του δήμου, να συνεχίσουν να διατηρούν το αγροτεμάχιο τους. Δεδομένο ότι όπως θα δούμε και παρακάτω δεν τους βοήθησε όσο περιμέναν σε οικονομικό επίπεδο, και παρόλα αυτά παραμένουν ως δικαιούχοι δείχνει τις πολύπλευρες πτυχές που προκύπτουν με την αστική γεωργία.

Ερώτηση 10: Πριν από την συμμετοχή σας στον λαχανόκηπο από πού προμηθευόσασταν τα προϊόντα που παράγετε τώρα στο μποστάνι σας; (μπορείτε να διαλέξετε όσα νομίζετε)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 10

Ο στόχος της παραπάνω ερώτησης ήταν πολλαπλός. Αρχικά να δούμε την αντίληψη των ανθρώπων για το προϊόν που καταναλώνουν. Όπως και οι ίδιοι απαντούσαν λεκτικά όταν διάβαζαν την ερώτηση, το Super Market σε γεωργικά προϊόντα τους φαίνεται κάτι τυποποιημένο και μη φυσικό. Έτσι όλοι επέλεξαν την λαϊκή αγορά, ενώ εκείνοι που επέλεξαν και το Super Market το δικαιολογούσαν ότι καμιά φορά χρειαζόμασταν ένα προϊόν και η λαϊκή αγορά ήταν μέρες αργότερα. Παρόλα αυτά το 49% φρόντιζε να έχει προμηθευτεί τα προϊόντα μέχρι την επόμενη εβδομάδα που θα είχαν την δυνατότητα να την ξανά επισκεφτούν. Η απάντηση «από τρίτους» και «δεν ήταν μέρος της διατροφής μου» αφορούσε κυρίως για να δούμε τι ποσοστό αυτών δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να αγοράζει πάντα από την λαϊκή και στρεφόταν πχ σε κάποιο γνωστό ή σε κάποιο κοινωνικό παντοπωλείο. Όπως φάνηκε τουλάχιστον σε αυτούς που παρέμεινα καθώς και στους καινούργιους δικαιούχους μικρό ποσοστό αντιμετώπιζε τόσο μεγάλο οικονομικό πρόβλημα ώστε να μην μπορεί να προμηθευτεί βασικά γεωργικά προϊόντα.

Ερώτηση 11: Πόσο συχνά επισκεπτόσασταν το παραπάνω μέρος;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 11

Ερώτηση 12 : Πόσο συχνά το επισκέπτεστε πλέον;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 12

Οι ερώτηση έντεκα και δώδεκα έγιναν με σκοπό να διαπιστώσουμε κατά πόσο μια οικογένεια μπορεί με 30m² αγροτεμαχίου να απαλλαγεί από έξοδα αγοράς για γεωργικά προϊόντα. Στο ποσοστό 29% είναι τα 11 από τα 14 άτομα που δήλωσαν άνεργοι παραπάνω. Αυτοί προφανώς είναι και εκείνοι που τα βγάζουν πέρα και πιο δύσκολα οικονομικά και προσπαθούν να τραφούν από αυτά που παράγουν. Η ποικιλομορφία των συνδυασμών όμως των δικαιούχων (συνταξιούχοι, πολύτεκνοι, εργαζόμενοι, άνεργοι), καθώς και οι διαφορές που παρουσιάζονται στις παραγωγές προϊόντων μεταξύ τους λόγω καιρικών συνθηκών, αποτυχίας η και υπερπαραγωγής καθιστά δύσκολο να βγει ένα ασφαλές συμπέρασμα γιατί το μεγαλύτερο ποσοστό αγοράζει με την ίδια συχνότητα προϊόντα. Συμπληρωματικά δεν γνωρίζουμε πόσο έχουν μειωθεί τα έξοδά τους για την αγορά των προϊόντων που παράγουν.

Ερώτηση 13: Έχετε εντάξει στην διατροφή σας προϊόντα που παράγεται που πριν τρώγατε σπάνια η καθόλου;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 13

Εδώ ο στόχος ήταν να δούμε κατά πόσο η ενασχόληση με την γεωργία είχε ως αποτέλεσμα να εισάγουν στην διατροφή τους καινούργια προϊόντα. Μόλις το 13% παράγει μόνο τα προϊόντα που αγόραζε πριν την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα, ενώ “λίγο” ή “αρκετά” το 87% έχει εισάγει καινούργια προϊόντα στην διατροφή του.

Ερώτηση 14: Πόσα άτομα τρέφονται από το δικό σας αγροτεμάχιο;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 14

Εδώ βλέπουμε ότι τα προϊόντα που παράγουν, είναι φτάνουν να θρέψουν ακόμα και 6 άτομα. Όπως όμως εξήγησαν και οι ίδιοι αυτό δεν μεταφράζεται στο ότι ένα αγροτεμάχιο 30m² είναι αρκετό. Ο λόγος είναι ότι πχ όταν φυτεύουν μαρούλια κρεμμύδια κλπ, η παραγωγή είναι μεγαλύτερη από αυτή που επιθυμούν, γιατί πολλά από τα προϊόντα που παράγουν δεν απαιτούν πολύ χώρο και λόγω ευκολίας στην παραγωγή τους πολλές φορές τους περισσεύουν με αποτέλεσμα να δίνουν και σε συγγενείς ή όπως θα δούμε παρακάτω

να τα ανταλλάσσουν με άλλους επωφελούμενους ή να τα παρέχουν σε άλλα άτομα που τα έχουν ανάγκη.

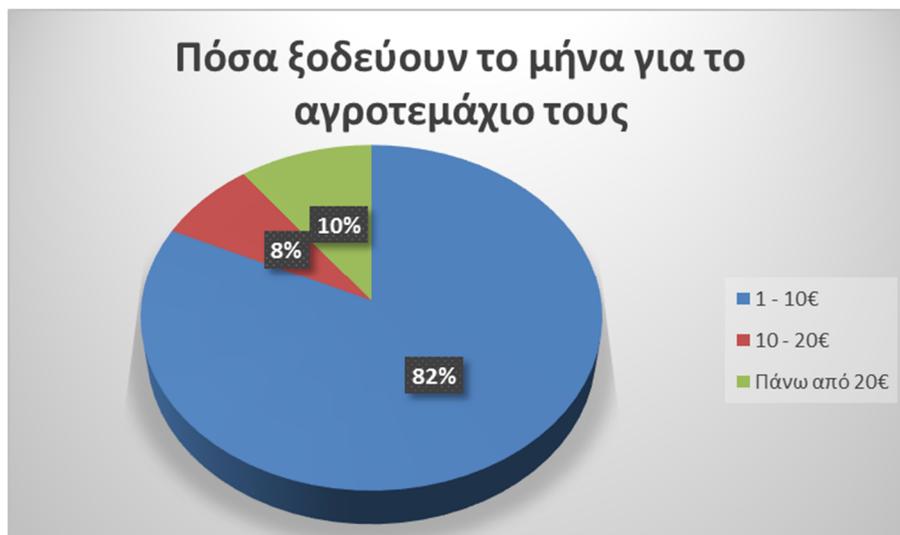
Ερώτηση 15: Σε κλίμακα 1 έως 5, πόσο σας έχει βοηθήσει οικονομικά η καλλιέργεια στο μποστάνι σας και γενικά η συμμετοχή σας στον λαχανόκηπο; (1 λίγο, 5 πολύ)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 15

Με την παραπάνω ερώτηση ουσιαστικά ζητήσαμε να εκτιμήσουν πόσο έχουν βοηθηθεί οικονομικά μετά την συμμετοχή τους. Εδώ φυσικά το συμπέρασμα θα βγει αφού απαντηθούν όλες οι ερωτήσεις που αφορούν τα οικονομικά τους παρακάτω. Σύμφωνα με το παραπάνω διάγραμμα, έχουν βοηθηθεί ως ένα βαθμό οι περισσότεροι. Εδώ αξίζει να σημειωθεί κάτι που μεγάλο ποσοστό εξέφρασε. Ο πραγματικός λόγος που βοήθησε οικονομικά δεν είναι τόσο η παραγωγή προϊόντων, αλλά η αλλαγή στην καθημερινότητά τους. Ένα μεγάλο ποσοστό όπως θα δούμε περνούσε την ώρα του στο καφενείο, ξοδεύοντάς όπως οι ίδιοι λένε αρκετά χρήματα τα οποία πλέον αποταμιεύουν καθώς περνούν πολύ πιο ευχάριστα τον χρόνο τους στον λαχανόκηπο. Ένας από τους δικαιούχους που δεν μπήκε προφανώς για οικονομικούς λόγους στο δεύτερο διάστημα του λαχανόκηπου είπε ότι ξόδευε στο καφενείο πάνω από 200€ τον μήνα.

Ερώτηση 16: Πόσα χρήματα ξοδεύετε από την τσέπη σας τον μήνα για να καλλιεργήσετε ή να διατηρήσετε το μποστάνι σας;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 16

Η παραπάνω ερώτηση δόθηκε για να υπολογίσουμε τα έξοδα που χρειάζονται για την διατήρηση ενός αγροτεμαχίου 30m² . 120 ευρώ περίπου τον χρόνο απάντησε το 82%. Αρκετά χαμηλό ποσό αλλά πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι αρκετοί δικαιούχοι διαθέτουν σπορείο, παίρνουν δωρεές και σημαντικό ότι σε αυτό το πόσο δεν συγκαταλέγεται η άρδευση που παρέχεται από γεώτρηση του δήμου.

Ερώτηση 17: Έχετε παρατηρήσει το φαινόμενο της ανταλλακτικής οικονομίας μέσα στον χώρο του λαχανόκηπου; (ανταλλαγή προϊόντων, κατασκευών ή υπηρεσιών μεταξύ των δικαιούχων)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 17

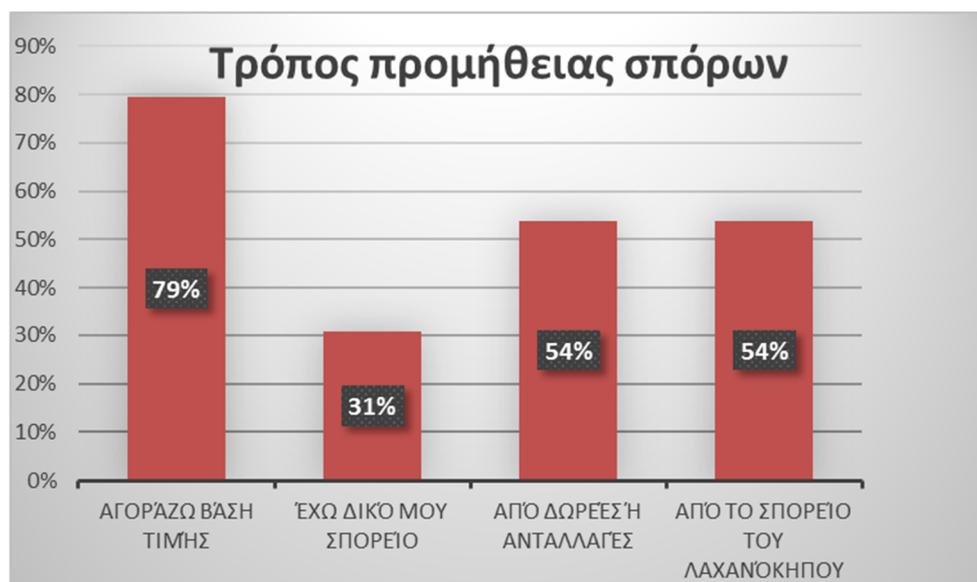
Όλοι ανταλλάσσουν υπηρεσίες και προϊόντα μεταξύ τους. Πολλές φορές όπως είπαν δεν αντιλαμβάνονται ότι υπάρχει κάτι τέτοιο καθώς δεν το βλέπουν μόνο σαν υποχρέωση. Δηλαδή δεν μετράνε αξία προϊόντων ή προσφοράς υπηρεσίας, αλλά ανταμείβουν ο ένας τον άλλον με κάποιο προϊόν η υπηρεσία γιατί ξέρουν ότι κάποια στιγμή που θα χρειαστούν

θα την λάβουν πίσω. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι όταν ένας δικαιούχος έδειξε μια πατέντα για να ποτίζει με ένα πλαστικό σωλήνα, ο δεύτερος δικαιούχος που ήταν συνταξιούχος υδραυλικός, αντικατέστησε τον πλαστικό σωλήνα με σιδερένιο. Δεν έφτιαξε όμως μόνο ένα αλλά δύο τέτοια συστήματα δωρίζοντας το ένα από τα δύο στον πρώτο που ήταν και δημιουργός της πατέντας. Ο πρώτος υποχρεωμένος, έδωσε ως ανταμοιβή στον δεύτερο μερικά λαχανικά, που γνώριζε ότι έλειπαν από την σοδειά του (πραγματική ιστορία στον χώρο του λαχανόκηπου). Παρακάτω βλέπουμε τον πρώτο να ποτίζει με το σύστημα που του δωρίστηκε από τον δεύτερο.

Εικόνα 12 Πατέντα ποτίσματος (Προσωπικό αρχείο)

Ερώτηση 18: Με ποιόν τρόπο προμηθεύστε τους σπόρους ή τα προϊόντα της νέας σοδιάς; (μπορείτε να διαλέξετε όσα νομίζετε)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 18

Εδώ παρατηρήθηκε ότι οι περισσότεροι αγοράζουν βάση τιμής, αλλά ταυτόχρονα αρκετοί από αυτούς διατηρούν δικό τους σπορείο ή παίρνουν από ένα συλλογικό σπορείο που διατηρούν. Εδώ παρατηρείται ξανά το φαινόμενο της ανταλλαγής και των δώρων στους μισούς από αυτούς.

Ερώτηση 19: Μετά την συμμετοχή σας στο πρόγραμμα θα σκεφτόσασταν να συνεχίσετε επαγγελματικά η ερασιτεχνικά με τον πρωτογενή τομέα αν σας δινόταν η ευκαιρία; (σαν ιδιώτης η και σαν εργάτης)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 19

Σκοπός του παραπάνω ερωτήματος ήταν να δούμε πόσοι από αυτούς σκοπεύουν να συνεχίσουν να συνεχίσουν αυτό που κάνουν αλλά και να ασχοληθούν επαγγελματικά με αυτό. Το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ναι ή πολύ πιθανόν, και ένα 28% δεν θα το έκανε λόγω ηλικίας. Υπήρξαν περιπτώσεις που συμπλήρωσαν ότι έχουν κάποια ανεκμετάλλετα μικρά κτήματα εκτός πόλης που σκέφτονται με τις γνώσεις που αποκτήσαν να τα καλλιεργήσουν είτε για ίδια χρήση είτε με σκοπό την πώληση της παραγωγής.

Ερώτηση 20: Εκτός της οικογένεια σας, προσφέρετε την παραγωγή σας και κάπου αλλού;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 20

Στο παραπάνω διάγραμμα παρατηρούμε ότι η παραγωγή περισσεύει για λόγους που προαναφέραμε (μεγάλη παραγωγή σε συγκεκριμένα προϊόντα). Αυτά τα προϊόντα ανταλλάσσονται εντός και εκτός του λαχανόκηπου, ενώ ένας βρέθηκε να μην του αρκεί η παραγωγή.

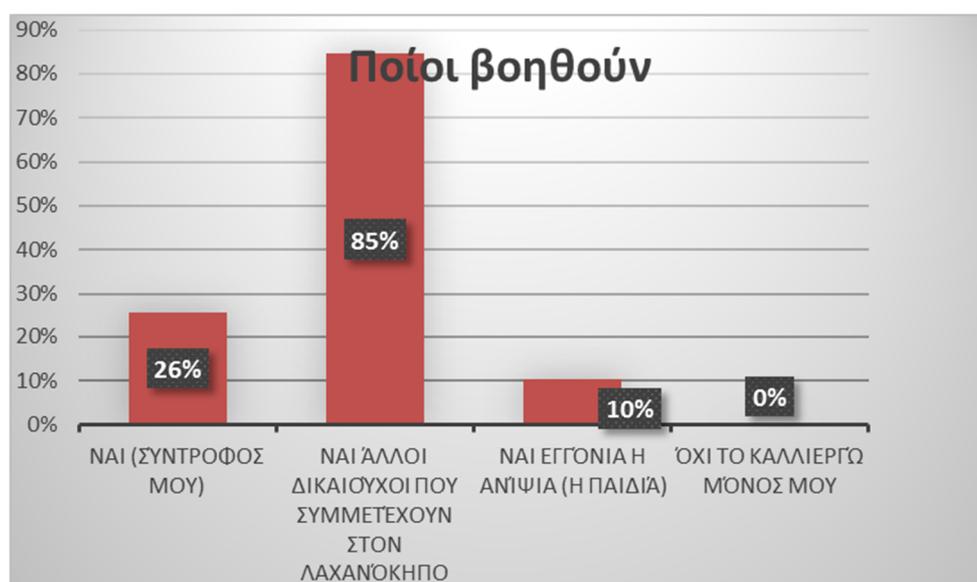
Ερώτηση 21: Έχετε συνάψει φιλίες με άτομα που είναι δικαιούχοι που δεν γνωρίζατε πριν την συμμετοχή σας;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 21

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω μπορεί ένα μεγάλο ποσοστό να μη μπήκε για λόγους κοινωνικοποίησης, δεν υπήρξε ούτε ένας να απαντήσει ότι δεν σύναψε φιλίες με άλλους δικαιούχους. Αποδεικνύει πόσο μεγάλη μορφή κοινωνικοποίησης προσδίδει η αστική γεωργία σε έναν αστικό λαχανόκηπο.

Ερώτηση 22: Σας βοηθούν άλλα άτομα για να καλλιεργήσετε το μποστάνι σας; (επιλέξτε όσα νομίζετε)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 22

Σκοπός της ερώτησης 22 ήταν να διαπιστώσουμε τόσο την προσφορά υπηρεσιών μεταξύ των δικαιούχων η οποία επιλέχτηκε από την συντριπτική πλειοψηφία, καθώς και αν συμμετέχουν πολλοί εκτός των δικαιούχων στην παραγωγή. Όπως παρατηρούμε παιδιά εγγόνια και ανίψια (μικρές δηλαδή ηλικίες) δεν φαίνεται να βοηθούν στην παραγωγή. Ένα 26% δέχεται βοήθεια από τον/την σύντροφό του.

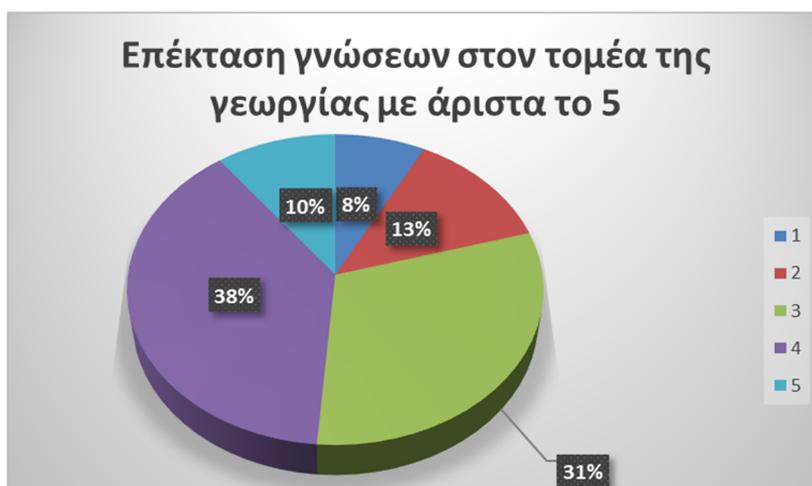
Ερώτηση 23: Θα προτείνατε σε τρίτους που δεν έχουν ασχοληθεί ποτέ με την Γεωργία να το δοκιμάσουν εντός της πόλης;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 23

Από το παραπάνω ερώτημα βγαίνει το συμπέρασμα ότι σχεδόν όλοι οι δικαιούχοι απολαμβάνουν αυτό που κάνουν στο σύνολό του. Εδώ δηλαδή παρατηρούμε την σφαιρική εικόνα που έχουν οι ίδιοι για την αστική γεωργία, ασχέτως με τους λόγους ή με το αν εκπληρώθηκαν οι λόγοι για τους οποίους εντάθηκαν.

Ερώτηση 24: Σε κλίμακα 1 έως 5, πόσο έχουν επεκταθεί οι γνώσεις σας για τον πρωτογενή τομέα, μετά την συμμετοχή σας στον λαχανόκηπο; (1 λίγο, 5 πολύ)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 24

Το 79% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι γνώσεις του επεκτάθηκαν από 3 και πάνω. Είναι πολύ καλό δεδομένο ότι το 77% το επέλεξε σαν έναν από του λόγους ένταξης στο πρόγραμμα.

Ερώτηση 25: Πόσες ώρες την ημέρα περνάτε στον λαχανόκηπο;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 25

Ερώτηση 26: Πόσες από αυτές τις ώρες ασχολείστε με το μπουστάνι σας ή με άλλες εργασίες που αφορούν την παραγωγή ή συντήρηση του χώρου του λαχανόκηπου;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 26

Οι ερωτήσεις 25 και 26, έγιναν με σκοπό τόσο να δούμε πόσες ώρες απαιτούνται για την φροντίδα ενός αγροτεμαχίου 30m², όσο και για να δούμε αν οι δικαιούχοι παραμένουν στον χώρο μόνο με σκοπό την εργασία στον χώρο ή το επιλέγουν και σαν χώρο όπου κοινωνικοποιούνται. Όπως φαίνεται το 56% που παραμένει στον χώρο του λαχανόκηπου 2

με 8 ώρες, ενώ οι περισσότεροι (82%) δεν θεωρούν ότι χρειάζεται περισσότερο από 2 ώρες για να δουλέψουν σε αυτό.

Ερώτηση 27: Που περνούσατε αυτές τις ώρες πριν την συμμετοχή σας στο λαχανόκηπο;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 27

Το 52% των δικαιούχων πριν φαίνεται ότι περνούσε την ώρα αυτή στο σπίτι. Όπως εξήγησαν και πολλοί από αυτούς κατά την διάρκεια που επέλεξαν την συγκεκριμένη απάντηση, δεν μπορούν πλέον φανταστούν την ζωή τους χωρίς τις ώρες αυτές που περνούν στο λαχανόκηπο. Παρατήρησαν μεγάλη αλλαγή στην διάθεσή τους που πλέον συναναστρέφονται καθημερινά με τόσο κόσμο, έρχονται σε επαφή με την φύση, και νιώθουν ότι δημιουργούν την τροφή τους αλλά και μαθαίνουν τόσα για τον πρωτόγεννή τομέα. Το 40% που περνούσε τον χρόνο στο καφενείο από την άλλη, εξηγεί ότι όλο αυτό έχει μεταφερθεί στον χώρο του λαχανόκηπου, κάτι που τους κάνει να νιώθουν πολύ πιο όμορφα ενώ ταυτόχρονα αποκτούν γνώσεις, και αποταμιεύουν ένα σημαντικό αριθμό χρημάτων που πριν ξόδευαν χωρίς ιδιαίτερο λόγο.

Ερώτηση 28: Πως αντιμετωπίζεται ο αστικός λαχανόκηπος του δήμου σας από την τοπική κοινωνία;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 28

Τα σχόλια που λαμβάνουν είναι κυρίως θετικά, και όπως εξηγούν οι δικαιούχοι, είναι μέλη αυτής της κοινωνίας και νιώθουν υπερήφανοι όταν ακούν αυτά τα σχόλια ή λαμβάνουν ερωτήσεις από τους υπόλοιπους δημότες, με σκοπό να του συμβουλευτούν για τα φυτά που έχουν σπίτι τους.

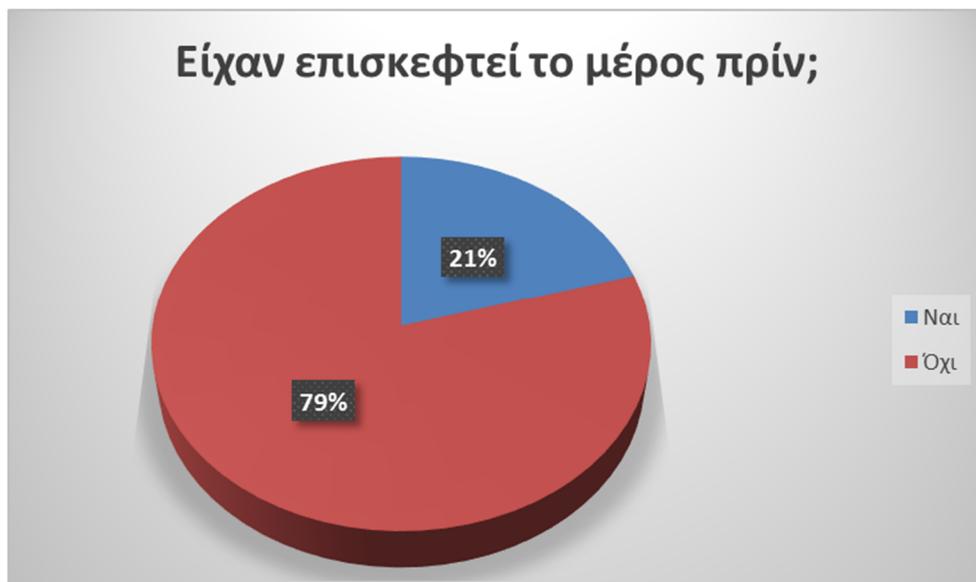
Ερώτηση 29: Ο δημοτικός λαχανόκηπος έχει συμμετέχει σε αρκετές κοινωνικές δράσεις (επισκέψεις σχολείων, ΚΑΠΗ,εορτές κλπ), Έχετε συμμετάσχει στις προσπάθειες αυτές;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 29

Το 64% συμμετέχει στις κοινωνικές δράσεις ή γιορτές που διοργανώνονται στον χώρο του λαχανόκηπου. Εκείνοι που συμμετέχουν σπάνια είναι το 26%. Αυτό όπως εξηγούν δεν είναι γιατί είναι αντίθετοι, αλλά υπάρχει μεγάλη συμμετοχή από τους υπόλοιπους που νιώθουν ότι δεν χρειάζονται σε αυτό. Όταν τους έχει ζητηθεί έχουν συμμετάσχει. Το 8% που δεν έχει συμμετέχει είναι επειδή δεν έχει τύχει να βρίσκονται εκείνες τις μέρες οι ώρες στον χώρο.

Ερώτηση 30: Πριν από την συμμετοχή σας σαν δικαιούχος είχατε επισκεφτεί το μέρος που βρίσκεται σήμερα ο λαχανόκηπος;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 30

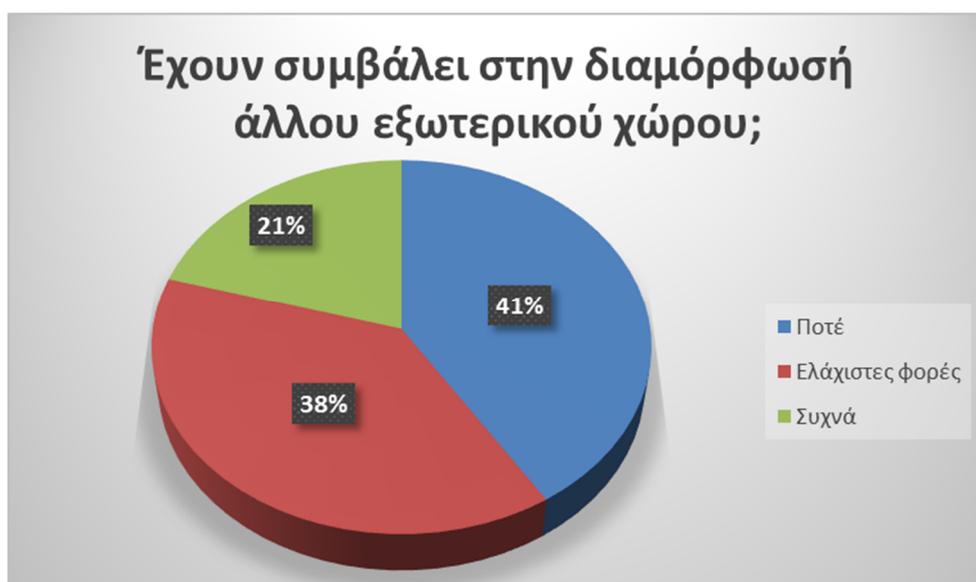
Η ερώτηση αυτή ήταν για να δείξουμε πως ένας ανεκμετάλλευτος χώρος που το μεγαλύτερο ποσοστό δεν τον είχε επισκεφτεί μετατράπηκε σε ένα χώρο που καθημερινά μαζεύετε ένας μεγάλος αριθμός ατόμων. Όπως μαρτυρούν και κάποιοι δικαιούχοι, επειδή μπροστά στην πόρτα του χώρου, έχει και στάση αστικού λεωφορείου, πολλοί δημότες δηλώνουν έκπληκτοι που δεν είχαν υπόψη τους το μέρος αυτό, καθώς και το πόσο όμορφο δείχνει πλέον.

Ερώτηση 31: Έχετε συμβάλει στην διαμόρφωσή του όπως είναι σήμερα, με οποιονδήποτε τρόπο;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 31

Ερώτηση 32: Είχατε συμβάλει ποτέ στην διαμόρφωση άλλου εξωτερικού δημόσιου χώρου με οποιονδήποτε τρόπο; (πχ αναδάσωση, καθαρισμό κάποιου δημόσιου χώρου κλπ)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 32

Τα ερωτήματα 31 και 32, δείχνουν αρχικά ότι μεγάλο ποσοστό ανθρώπων που δεν είχε ασχοληθεί ποτέ με την διαμόρφωση κάποιου εξωτερικού δημόσιου χώρου, έχει λάβει ενεργή δράση πλέον στο να διαμορφώσει έναν χώρο που βρίσκεται στον δήμο του και που όπως οι ίδιοι αποκαλούν έναν «δικό τους χώρο». Ο δημοτικός χώρος κάθε δήμου ανήκει στους δημότες του, και θα ήταν πολύ διαφορετικές οι περιοχές της πρωτεύουσας αν δινόταν κίνητρο στους δημότες να τον θεωρήσουν δικό τους συμβάλλοντας στην διαμόρφωσή του. Κάτι τέτοιο θα συμβεί αν το 79% των ανθρώπων που δεν έχουν συμβάλει ποτέ ή ελάχιστες φορές στην διαμόρφωση ενός δημοτικού χώρου (ερώτηση 32), μετατραπεί στο 92% που θα απαντήσει ότι έχει συμβάλει ή έχει συμβάλει πολύ, όπως στο ερώτημα 31.

Ερώτηση 33: Έχετε χρησιμοποιήσει αντικείμενα που προϋπήρχαν πεταμένα στον χώρο του λαχανόκηπου, για την δημιουργία κάποιας κατασκευής; (αντικείμενα που ήταν φαινομενικά άχρηστα ή πεταμένα)

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 33

Ο χώρος αυτός όταν διαμορφώθηκε σε λαχανόκηπο, και πριν καθαριστεί εντελώς, κρατήθηκαν πολλά από φαινομενικά πεταμένα αντικείμενα για την δημιουργία κατασκευών. Αποθήκες, αυτοσχέδια καθίσματα, κούνιες, τραπέζια, και διάφορες άλλες πατέντες φτιάχτηκαν από αυτά. Το ποσοστό 33% που απάντησε όχι ή λίγα, δικαιολογείται καθώς πολλοί που ήρθαν στο δεύτερο διάστημα (2015 και μετά), δεν βρήκαν τέτοια αντικείμενα στον χώρο καθώς τα περισσότερα είχαν χρησιμοποιηθεί ήδη. Η επαναχρησιμοποίηση είναι ψηλότερα στην πυραμίδα της διαχείρισης αποβλήτων, από την ανακύκλωση, και ο χώρος αυτός είναι ένα ζωντανό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας.

Ερώτηση 34: Είχατε την ευκαιρία να μάθετε την διαδικασία της κομποστοποίησης;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 34

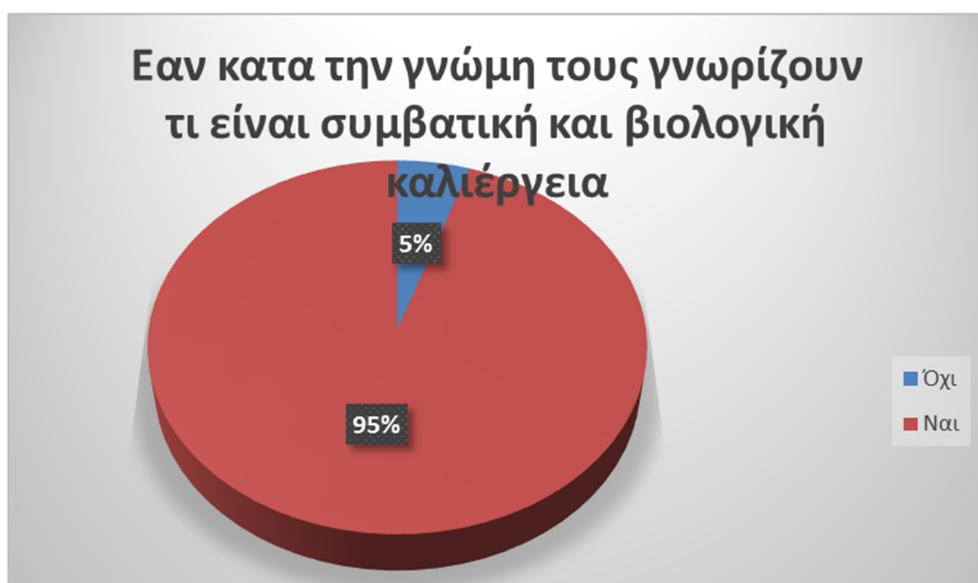
Η διαδικασία της κομποστοποίησης στο πρώτο διάστημα λειτουργίας του λαχανόκηπου, είχε διδαχθεί στους δικαιούχους σαν έννοια. Είχαν γίνει και τα πρώτα βήματα τότε, στην συνέχεια όμως του δεύτερου διαστήματος, συνεχίστηκε απλά όχι σε συλλογική μορφή αλλά από κάποιους δικαιούχους που το επιχείρησαν μόνοι τους. Πλέον ο λαχανόκηπος με βοήθεια του δήμου (με τον κλαδοθραύστη που τους δανείζεται και κλαριά που κλαδεύτηκαν στον δήμο) ο δημοτικός λαχανόκηπος εμφανίζει μια οργανωμένη μορφή κομποστοποίησης. Οι μισοί σχεδόν χρησιμοποιούν και κομπόστ, ενώ ένα μικρό ποσοστό που απάντησε όχι, είναι οι νεότεροι δικαιούχοι που δεν έχουν ακόμα χρησιμοποιήσει.

Ερώτηση 35: Χρησιμοποιείτε λιπάσματα, εντομοκτόνα ή ζιζανιοκτόνα στην καλλιέργειά σας;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 35

Ερώτηση 36: Γνωρίζετε τι είναι συμβατική και τι βιολογική καλλιέργεια;

Διάγραμμα Ερωτηματολογίου 36

Όπως αναφέρθηκε και στις βασικές αρχές λειτουργίας του λαχανόκηπου στην σημερινή του μορφή, η ορθολογική διαχείριση του νερού άρδευσης, η χρήση οργανικών λιπασμάτων, καθώς και η βιολογική καταπολέμηση ασθενειών και εχθρών των καλλιεργειών είναι ο βασικός στόχος όλων των δικαιούχων. Για τον λόγο αυτό βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία τους δηλώνει ενήμερη για το τι είναι η συμβατική και βιολογική καλλιέργεια, και το 8% αυτόν χρησιμοποιεί μικρές ποσότητες μη οργανικού λιπάσματος και ζιζανιοκτόνων.

15. Γενικά Συμπεράσματα

Στον περιβάλλοντα ανεκμετάλλευτο χώρο του Ε.Θ.Ι.ΑΓ.Ε, στον Δήμο Αγίων Αναργύρων, λειτουργεί εδώ και τρία χρόνια ένας αστικός λαχανόκηπος. Κατασκευάστηκε το 2013 με χρηματοδότηση του Α.Σ.Δ.Α. (Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Δυτικής Αθήνας). Η χρηματοδότηση έγινε με Φορέα υλοποίησης τον Δήμο Αγίων Αναργύρων – Καματερού. Μέχρι τις αρχές του 2015 λειτουργούσε υπό την επίβλεψη του «Ε.Κ.Πο.Σ.Π.Ο. ΝΟΣΤΟΣ» και την «Εργοερευνητική», ως δημοτικός λαχανόκηπος αντιμετώπισης της φτώχειας. Όταν το πρόγραμμα σταμάτησε πολλοί εκ των δικαιούχων παρέμειναν με την άδεια του Δήμου Αγίων Αναργύρων – Καματερού, ενώ κάποιιοι που δεν θέλησαν να συνεχίσουν, αντικαταστάθηκαν με άλλους δικαιούχους. Με τη δύναμη της θέλησης τους αλλά και με τη στήριξη του Δήμου ο λαχανόκηπος εξακολουθεί και λειτουργεί έως σήμερα.

Το προφίλ των απασχολούμενων-δικαιούχων ποικίλει ως προς την ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, την οικογενειακή και την επαγγελματική κατάσταση. Συγκεκριμένα το ποσοστό των ανδρών ανέρχεται σε 82% ενώ το 72% των δικαιούχων είναι ηλικίας άνω των 50 ετών. Η οικογενειακή τους κατάσταση διαμορφώνεται σε παντρεμένους 87% και σε πολύτεκνους 23%. Σύμφωνα δε με την επαγγελματική τους κατάσταση, το ποσοστό των συνταξιούχων είναι 49%, οι άνεργοι το 36% ενώ το 16% είναι ημιαπασχολούμενοι ή εργαζόμενοι. Οι λόγοι ένταξης στο πρόγραμμα είναι κυρίως οικονομικοί, απόκτησης γνώσεων, και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, ενώ λίγοι από τους δικαιούχους έλαβαν μέρος με σκοπό την κοινωνικοποίηση και την αναψυχή.

Οι κύριοι λόγοι που επέλεξαν να ενταχθούν στο πρόγραμμα έχουν πλήρως ή μερικώς εκπληρωθεί. Όπως φάνηκε τελικά ο χώρος αυτός λειτούργησε και λειτουργεί, κατά ένα μεγάλο βαθμό, ως χώρος κοινωνικοποίησης, καθώς το 85% των δικαιούχων ανταλλάσσει υπηρεσίες, είτε βοήθειας σε χειρωνακτική εργασία, είτε γνώσης. Τέλος, όλοι έχουν συνάψει φιλία μεταξύ τους καθώς πάνω από το 50% περνάει 2 με 8 ώρες την ημέρα στον λαχανόκηπο, από τις οποίες μόνο 2 ώρες χρειάζονται για την συντήρησή του. Μεγάλο ποσοστό των δικαιούχων (52%) περνούσε τον χρόνο αυτό στο σπίτι του ενώ το 40% στο καφενείο. Τέλος η ένταξη τους στο πρόγραμμα, έχει ως αποτέλεσμα να περνούν πιο δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο τους καλλιεργώντας πολλά από τα τρόφιμα που καταναλώνουν σε καθημερινή βάση και μαθαίνοντας τον πρωτογενή τομέα, πράγμα που τους ανεβάζει τη διάθεση και τους διεγείρει το ενδιαφέρον.

Στον οικονομικό τομέα η βοήθεια που έχουν λάβει από το πρόγραμμα δεν οφείλεται μόνο στην παραγωγή των προϊόντων αλλά και στην αποταμίευση χρημάτων που εξοικονομούν λόγω του ότι πλέον τον ελεύθερο χρόνο τους δεν το σπαταλούν στο καφενείο. Επιπλέον έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο της ανταλλακτικής οικονομίας, σε ποσοστό 100%, καθώς

ανταλλάσσουν μεταξύ τους τόσο προϊόντα όσο και υπηρεσίες. Το κόστος που χρειάζονται για να συντηρήσουν το μποστάνι τους είναι περίπου 120€ τον χρόνο, για το μεγαλύτερο ποσοστό, ενώ τους σπόρους και τα προϊόντα της νέας σοδιάς είτε τα αγοράζουν, είτε τα ανταλλάσσουν, είτε τα αποκτούν από δωρεές ενώ πολλοί από τους δικαιούχους διατηρούν το δικό τους σπορείο ή ένα συλλογικό σπορείο στον χώρο του λαχανόκηπου.

Πολλοί από τους δικαιούχους, αν τους δινόταν η δυνατότητα, θα επέλεγαν να ασχοληθούν ερασιτεχνικά ακόμη και επαγγελματικά με την καλλιέργεια ενώ όσοι απέρριψαν αυτή τη δυνατότητα ήταν κατά βάση λόγω ηλικίας. Μεγάλο ποσοστό των προϊόντων που τους περισσεύουν από την παραγωγή τους, είτε τα ανταλλάσσουν μεταξύ τους, ανάλογα με τις ανάγκες, είτε το δωρίζουν σε άτομα που πραγματικά τα έχουν ανάγκη .

Πριν την λειτουργία του προγράμματος το ποσοστό που δεν είχε επισκεφτεί και δεν γνώριζε τον χώρο του λαχανόκηπου ανερχόταν στο 79% ενώ πλέον όχι μόνο γνωρίζει την ύπαρξη του, αλλά έχει συμβάλει και στην διαμόρφωσή του και τον θεωρούν πλέον δικό τους χώρο καθώς έχει ενταχθεί στην καθημερινότητα τους.

Όσον αφορά την παραγωγική διαδικασία, η οποία βασίζεται στην βιολογική καλλιέργεια, το 92% δεν έχει χρησιμοποιήσει ποτέ χημικής προέλευσης λιπάσματα, εντομοκτόνα και ζιζανιοκτόνα, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξεως του 8% έχει χρησιμοποιήσει μικρές ποσότητες.

Τόσο οι ίδιοι όσο και η τοπική κοινωνία έχουν πολύ θετική γνώμη για τη δράση αυτή, με αποτέλεσμα το 97% θα πρότεινε και σε τρίτους να ασχοληθούν με την αστική γεωργία. Το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει είναι ο χώρος, καθώς υπάρχουν αρκετοί δημότες-δικαιούχοι που έχουν εκφράσει το ενδιαφέρον τους να συμμετέχουν στο πρόγραμμα.

Ο λαχανόκηπος είναι πλέον κομμάτι της τοπικής κοινωνίας και φροντίζει να συμμετέχει εκτελώντας κοινωνικές δράσεις όπως επισκέψεις απλών πολιτών ή και σχολείων με σκοπό την ενημέρωση και εκμάθηση της αστικής γεωργίας και γενικότερα των ωφελειών που προσφέρει σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο. Οι περισσότεροι από τους δικαιούχους συμμετέχουν στις δράσεις που διοργανώνονται στο χώρο του λαχανόκηπου ενώ αυτοί που δεν παίρνουν μέρος και τόσο συχνά, έχουν την διάθεση να ασχοληθούν αν χρειαστεί.

Συμπερασματικά έχουμε την μετατροπή ενός ανεκμετάλλετου χώρου, που χρησιμοποιείται από πολίτες ως χώρος εργασίας, αναψυχής, κοινωνικοποίησης και επανένταξης των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων, σε συνδυασμό με απόκτηση γνώσεων για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής αλλά και άμεσης επαφής όλων των ηλικιών και κοινωνικών στρωμάτων με την φύση και την παραγωγή προϊόντων με βάση τις αρχές της βιολογικής καλλιέργειας.

16. Βιβλιογραφία

Columbia University. «The potential for Urban Agriculture in New.» Urban Design Lab, The potential for Urban Agriculture in New York City, Growing Capacity, Food security and Green Infrastructure. 2012.

Ackerman Kubi. «The Potential for Urban Agriculture in New York City Growing Capacity, Food Security, & Green Infrastructure.» Urban Design Lab at the Earth Institute Columbia University, 2012.

agrocert.gr. n.d.

Altieri, M.A. «The ecological role of biodiversity in agroecosystems.» Agriculture Ecosystem and Environment, 1999: 12-31.

Blair D. «The child in the garden: an evaluative review of the benefits of school gardening.» Journal of Environmental Education, 2009: 15-38.

Cesare Pacinia, Ada Wossink, Gerard Giesen, Concetta Vazzana, Ruud Huirne. «Evaluation of sustainability of organic, integrated and conventional farming systems: a farm and field-scale analysis.» Elsevier, 4 2003, 95(1) εκδ.: 273–288.

Charles W, Leshner Jr., “Urban Agriculture: a literature review, Urban Agriculture: Differing phenomena in Differing regions of the world. Beltsville Maryland: Alternative Farming Systems Information Center National Agricultural Library, 2006.

citybranding.gr. <http://www.citybranding.gr/>. 2012.

DeMarco, L., P. D. Relf, and A. McDaniel. «Integrating gardening into the elementary school curriculum.» HortTechnology, 1999: 276-281.

Depression Relief Gardens:1929-1939. <https://sidewalksprouts.wordpress.com/>. n.d.

diavgeia. «diavgeia.gov.gr.» <https://diavgeia.gov.gr/doc/B498Ω62-6Σ1>. 2012.

diavgeia.gov.gr. «diavgeia.gov.gr.» 22 5 2012. <https://diavgeia.gov.gr/doc/B498Ω62-6Σ1> (πρόσβαση 1 4, 2015).

enallaktikos.gr. 2015. http://www.enallaktikos.gr/kg15el_antallaktika-diktya_t45.html (πρόσβαση 1 4, 2015).

Estes, Emily, Carter-Thomas, Megan R., and Brabander, Daniel J. «Deposition of Particulate Matter as a Mechanism for Trace Metal Contamination of Urban Gardens.» 2010, Geological Society of America Annual Meeting εκδ.

FAO. «Profitability and sustainability of urban and peri-urban agriculture.» Agricultural Management, Marketing and Finance Occasional paper (19). 2007.

Go Green. «Η αστική γεωργία σε πρώτο πλάνο.» Ενθετο Εφημερίδας Παραγωγή, 3 2013.

gov.uk. 2015.

Heckler. «A Right to Farm in the City: Providing a Legal Framework for Legitimizing Urban Farming in American Cities.» 2012.

Horrigan, L., Lawrence, R.S. AND Walker P. «How Sustainable Agriculture Can Address the Environmental and Human Health Harms of Industrial Agriculture Environ Health Perspect.» 2002: 445-456.

JOHN E MOGK, SARAH KWIATKOWSKI, MARY J WEINDORF. «PROMOTING URBAN AGRICULTURE AS AN ALTERNATIVE LAND USE FOR VACANT PROPERTIES IN THE CITY OF DETROIT: BENEFITS, PROBLEMS AND PROPOSALS FOR A REGULATORY FRAMEWORK FOR SUCCESSFUL LAND USE INTEGRATION.» 2010.

Kathrin Specht, Rosemarie Sienert, Ina Hartmann, UFL B. Feisinger, Magdalena Sawicka, Armin Werner, Sussanne Thomaier, Dietrich Henckel, HEike Wlk, Axel Dierich. «Urban agriculture of the future: an overview of sustainability aspects of food production in and on buildings.» 25 5 2013.

Kimberley Hodgson, Marcia Caton Campbell, Martin Bailkey. «Investing in Healthy, Sustainable Places through Urban Agriculture.» www.fundersnetwork.org. Μovτάζ: Funders' Network for Smart Growth and Livable Communities. 2011.

Koch S, Waliczek TM, Zajicek JM. «The effect of a summer garden program on the nutritional knowledge, attitudes, and behaviors of children.» *HortTechnology*, 2006: 620-4.

[koinoniasos.gr](http://www.koinoniasos.gr). koinoniasos. 2015. <http://www.koinoniasos.gr/map> (πρόσβαση 1 4, 2015).

Lohr V.I., C.H. Pearson-Mims. «Children's active and passive interactions with plants influence their attitudes and actions toward trees and gardening as adults.» *HortTechnology*, 2005: 472-476.

Margaret Campbell, Ian Campbell. «Allotment waiting lists in England 2013.» www.transitiontownwestkirby.org.uk. 7 2013.

Mogk, K.E., Kwiatkowski, E. and Weindorf, S. Promoting Urban Agriculture as an Alternative Land Use for Vacant Properties in the City of Detroit: Benefits, Problems and Proposals for a Regulatory Framework for Successful Land Use. 2010.

Morris, J.L., M. Briggs, and S. Zidenberg-Cherr. «Development and evaluation of a garden-enhanced nutrition education curriculum for elementary school children.» *Child Nutr. Mgt. Issue*, 2002.

Mougeot, Luc J.A. «AGROPOLIS The Social, Political, and Environmental Dimensions of Urban Agriculture.» London, 2005.

nsalg.gov.uk. 2015.

Ober Allen, J., Alaimo, K., Elam, D., & Perry, E. «Growing Vegetables and Values: Benefits of Neighborhood-Based Community Gardens for Youth Development and Nutrition.» *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 2008: 418–439.

Ozer E.J. «The effects of school gardens on students and schools: Conceptualization a considerations for maximizing healthy development. Health Education & Behavior : The Official Publication of the Society for Public Health Education.» 2007: 846-863.

perka.org. 2016.

Philippe Tixier, Hubert de Bon. «Urban Horticulture.» Στο Chapter 11 of the RUAF publication "Cities Farming for the Future; Urban Agriculture for Green and Productive Cities". RUAF Foundation, 2006.

Rahm J. «Emergent learning opportunities in an inner-city youth gardening program.» Journal of Research in Science Teaching, 2002.

S. R. Gaffin, C. Rosenzweig R. Khanbilvardi, J. Eichenbaum-Pikser, D. Hillel, P. Culligan, W. McGillis, M. Odlin. «Stormwater Retention for a Modular Green Roof Using Energy Balance Data.» New York Columbia University, 2011.

Säumel I, Kotsyuk I, Hölscher M, Lenkerei C, Weber F, Kowarik I. «How healthy is urban horticulture in high traffic areas? Trace metal concentrations in vegetable crops from plantings within inner city neighbourhoods in Berlin, Germany.» Elsevier, 6 2012: 124-32.

Scherr RE, Cox RJ, Feenstra G, Zidenberg-Cherr S. «Integrating local agriculture into nutrition programs can benefit children's health. California Agriculture.» 2013: 30–7.

spartakos.e. 2016.

Thom Megan. «Cultivating Connections:The Urban Agriculture Movement.» <http://archives.rooftopgardens.ca/files/cultivating%20connections%20new.pdf>. 2006.

UNDP. «Urban Agriculture. Food, Jobs, and Sustainable Cities.» United Nations Development Programme, Publication Series for Habitat II, Volume One. 1996.

Veenhuizen, René van. «Cities Farming for the Future: Urban Agriculture for Green and Productive Cities.» Philipinew: International Insitute of Rural Reconstruction and ETC Urban Agriculture, 2006.

Ανδριτσόπουλος Ταξιάρχης, Πορέβης Σωτήρης. Λαχανικά από τα χέρια σας. ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις Σταμούλη, 2011.

Ανθοπούλου Θεοδοσία, Νικολαΐδου Σοφία. «<http://grsa.prd.uth.gr>.» Δημοτικοί αστικοί λαχανόκηποι και βιώσιμη πόλη: τοποθετώντας το αγροδιατροφικό σύστημα στην αστική ατζέντα. 2013. <http://grsa.prd.uth.gr/index.php/el/> (πρόσβαση 1 4, 2015).

ΚΑΡΑΜΕΡΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ. «Συνθήκες και προϋποθέσεις μετάβασης από την καλλωπιστική στην λαχανευόμενη αστική γεωργία.» ΑΘΗΝΑ, 2013.

Κοσμάκη Π, Λουκόπουλος Δ,. «Αστικά κενά- Μικρά πάρκα.» Monumenta, 2008.

Κουτσός. Η τέχνη του καλλιεργείν. Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 2010.

Λουκόπουλος Δ. Περιβαλλοντικές και κοινωνικές παράμετροι σχεδιασμού αστικών – δημόσιων υπαίθριων χώρων – ανάλυση εφαρμογών. Θεσσαλονίκη: Συνέδριο Αρχιτεκτονική Τοπίου, 2005, 215-223.

Νταλιάνη, Μαρία Σ. «Βασικές έννοιες για την Βιολογική Γεωργία.» Επιστημονική Μελέτη. 2003.

ΣΕΚΛΙΖΙΩΤΗΣ, ΣΤΑΜΑΤΗΣ Λ. «Η αστική γεωργία σε πρώτο πλάνο.» GO GREEN, 30 3 2013.